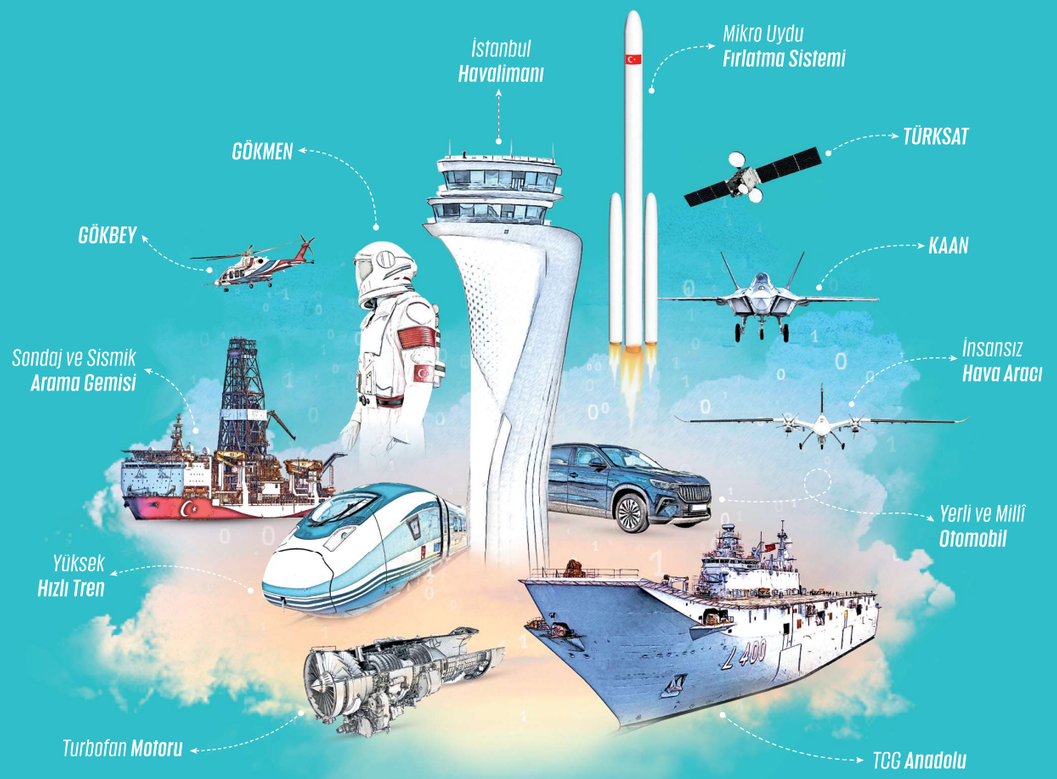
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

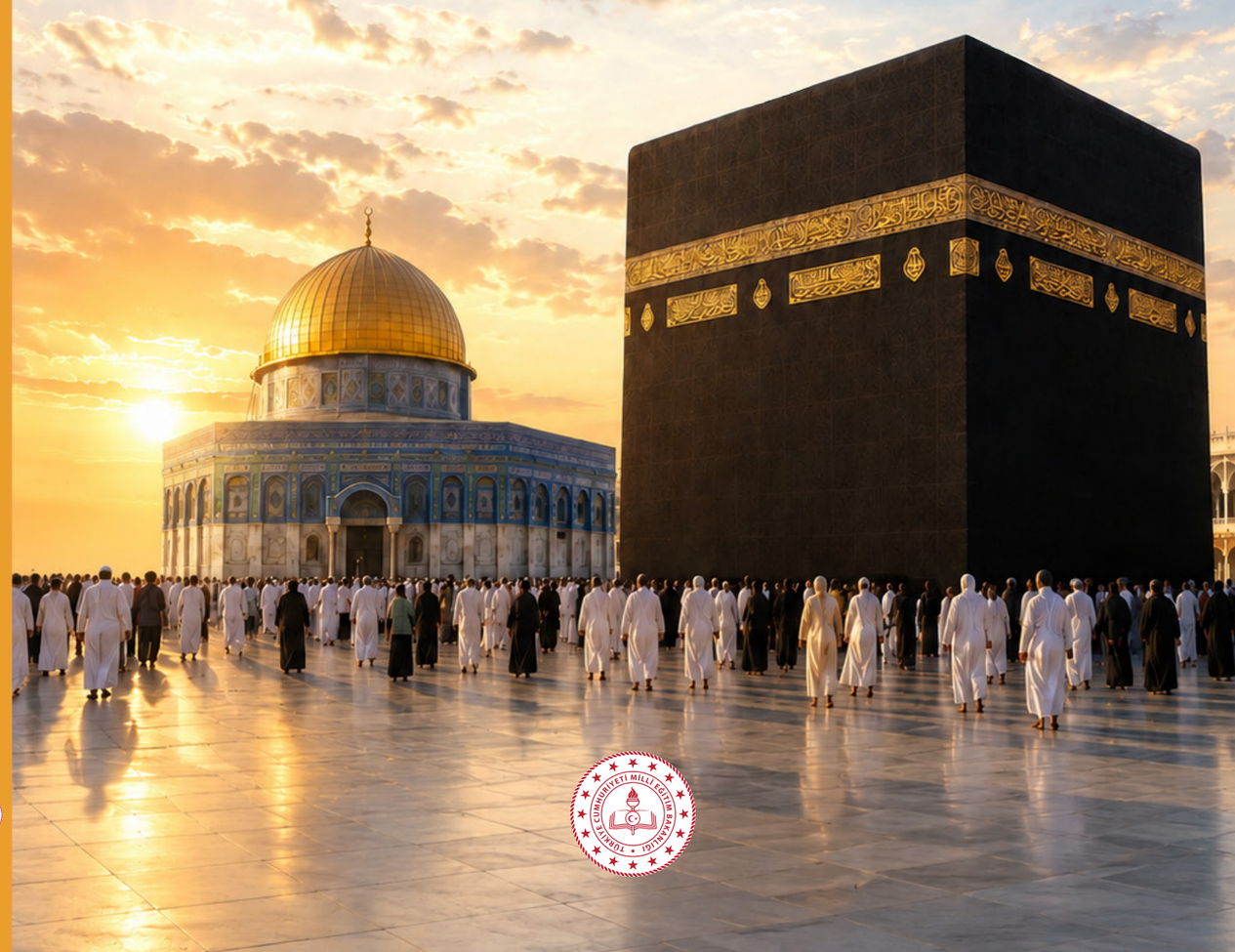
Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
11. SINIF
DERS KİTABI

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

11. Sınıf

ORTAÖĞRETİM

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ

11. Sınıf

Ders Kitabı

Yazarlar

Dr. Mevlüde KÖROĞLU YETKİN

Ayşe İNCE

Seyit Enes GENÇ

Zeliha ÇELİK GÜNDÜZ

DEVLET KİTAPLARI

....., 2026

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No 11050
Ders Kitapları Dizisi No 2576

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Dr. Merve Esra KAPLAN

Dil Uzmanı
Dr. Salih NURDAĞ

Görsel Tasarımcı
Muhammet Ali YÜCE

Çoklu Ortam Tasarımcısı
Arzu SULA
Sevilay BİRYAN

Program Geliştime Uzmanı
Mustafa ÇALIŞKAN

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Fatih ALPAYDIN

Rehberlik Uzmanı
Semanur KUZÖREN

ISBN 978-975-11-9296-7

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 03.07.2026 tarih ve 163678484 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

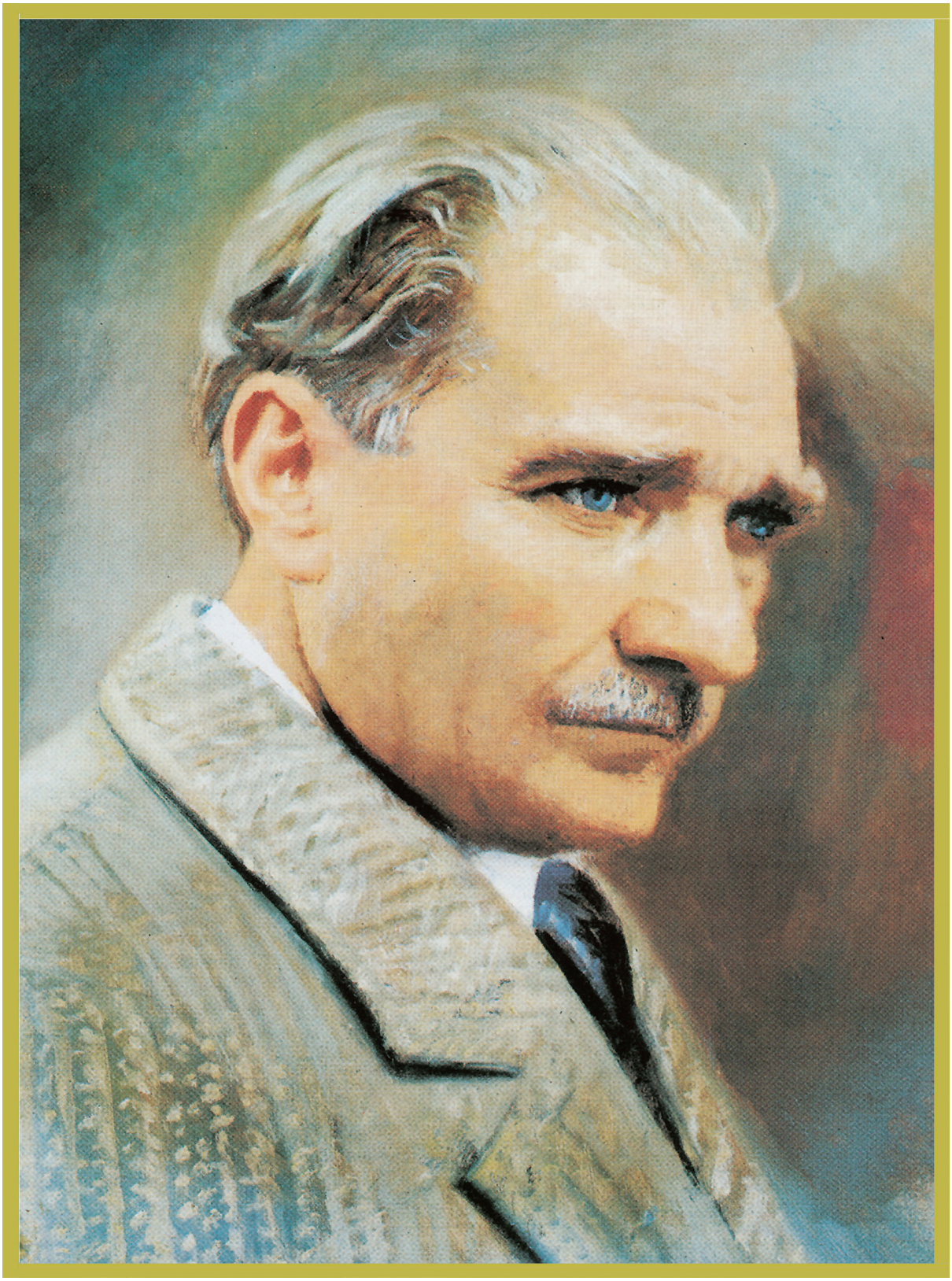
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8

1. Ünite **1. KADER, İRADE VE SORUMLULUK 12**

1.1. İnsan ve Kader 15
1.2. Akıl, İrade ve Sorumluluk Sahibi Bir Varlık Olarak İnsan 28
1.3. Kur'an'dan Mesajlar 33
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 37
Sonnot 41

2. Ünite **DİN, FELSEFE, BİLİM VE SANAT 42**

2.1. Din 45
2.2. Din, Felsefe ve Bilim 48
2.3. Din ve Sanat 60
2.4. Kur'an'dan Mesajlar 64
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 68
Sonnot 73

3. Ünite **İSLAM MEDENİYETİ VE GÖNÜL COĞRAFYAMIZ 74**

3.1. Medeniyetin Oluşumu 77
3.2. İslam Medeniyetinin İzleri 85
3.3. İslam Medeniyetinin Bugünü ve Geleceği 95
3.4. Kur'an'dan Mesajlar 101
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 106
Sonnot 111

4. Ünite **İNANÇLA İLGİLİ MESELELER 112**

4.1. İnançla İlgili Felsefi Yaklaşımlar 115
4.2. Kötülük Problemi 128
4.3. Yeni Dinî Hareketler ve Din İstismarı 133
4.4. Kur'an'dan Mesajlar 140
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 144
Sonnot 149

5. Ünite **YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIK 150**

5.1. Yahudilik 153
5.2. Hristiyanlık 163
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 174
Sonnot 178
Sözlük 179
Kaynakça 184
Cevap Anahtarı Karekodu 189
Görsel ve Genel Ağ Kaynakçası Karekodu 189
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 190
Türk Dünyası Haritası 191

Kitabın dijital kopyalarında "İçindekiler" sayfasında başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, iç sayfalarda da ünite isimleri üzerine tıklayarak "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

Kitabın Tanıtımı

Bu kitap ünitelerden oluşmaktadır. Her ünite başında ünite kapak sayfası yer almaktadır.

Ünite kapaklarında o ünitenin adı, ünite alt konu başlıkları, anahtar kavramlar, ünitede öğrenciden beklenen öğrenme hedefleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca ünite ile ilgili hazırlanan sunu ve diğer e-içeriklere ulaşmak amacıyla karekodlar yerleştirilmiştir.

Ünite numarası

Ünite adı

Sayfa numarası

Üniteye ait sunu ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekodlar

Ünite konu başlıkları

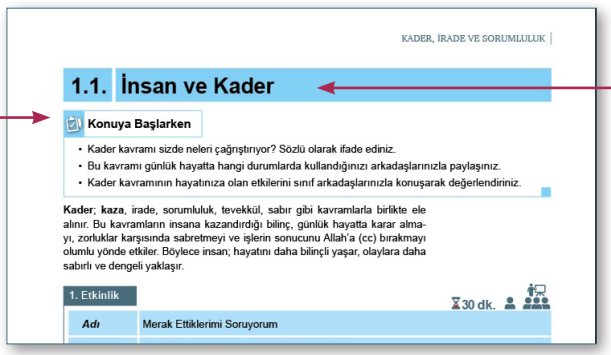
Anahtar kavramlar

Öğrenme hedefleri

Öğrencinin önceki öğrenmeleri ile ünite arasında köprü kuran "Üniteye Başlarken" alanı

Derse hazırlık ve ön değerlendirme yapılan "Konuya Başlarken" alanı

Desimal sistemle gösterilen ünite konu başlığı

Öğrencilere yol gösteren, ek bilgiler veren kelime, kavram veya tanımların açıklandığı metin alanları

Kelime

Metin içindeki kelime, kavram, tanım gibi açıklanması gereken durumların yazıldığı kutucuklardır. Ok işareti kelimenin olduğu satırı işaret etmektedir.

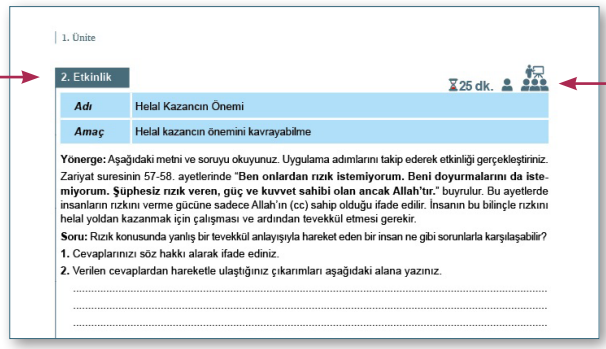
Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutularak ya da kitabın dijital kopyalarında karekod üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilmektedir.

Kitap genelindeki “Etkinlik, Çalışma Yaprağı, Sıra Sizde, Kontrol Noktası, Farklı Kaydet” çalışmalarına yer verilmiş ve bunların bitiş noktası ■ sembolü ile gösterilmiştir. Her çalışmanın sınırları çerçeve ile belirlenmiş ve başlangıç noktaları özel sembollerle ifade edilmiştir. Bu semboller “Sembollerin Açıklaması” kısmında verilmiştir.

Çalışmanın bir sonraki sayfada devam ettiğini göstermek için → sembolü, önceki sayfadan devam ettiğini göstermek için ← sembolü kullanılmıştır.

Konu ile ilgili etkinliğin yer aldığı alan

Etkinliğin bireysel, grup hâlinde veya öğretmen rehberliğinde yapılacağını belirten sembol

1. Ünite

2. Etkinlik

25 dk.

Adı	Helal Kazancın Önemi
Amaç	Helal kazancın önemini kavrayabilme

Yönerge: Aşağıdaki metni ve soruyu okuyunuz. Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği gerçekleştiriniz.

Zariyat suresinin 57-58. ayetlerinde **“Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır.”** buyrulur. Bu ayetlerde insanların rızkını verme gücüne sadece Allah'ın (cc) sahip olduğu ifade edilir. İnsanın bu bilinçle rızkını helal yoldan kazanmak için çalışması ve ardından tevekkül etmesi gerekir.

Soru: Rızık konusunda yanlış bir tevekkül anlayışıyla hareket eden bir insan ne gibi sorunlarla karşılaşabilir?

1. Cevaplarınızı söz hakkı alarak ifade ediniz.

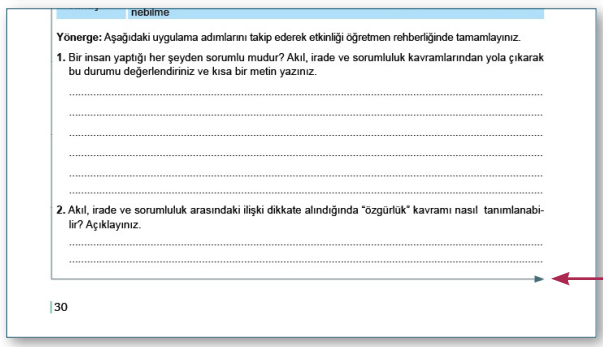
2. Verilen cevaplardan hareketle ulaştığınız çıkarımları aşağıdaki alana yazınız.

.....

.....

.....

Çalışmanın sonraki sayfada devam ettiğini gösteren sembol

nebilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği öğretmen rehberliğinde tamamlayınız.

1. Bir insan yaptığı her şeyden sorumlu mudur? Akıl, irade ve sorumluluk kavramlarından yola çıkarak bu durumu değerlendiriniz ve kısa bir metin yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

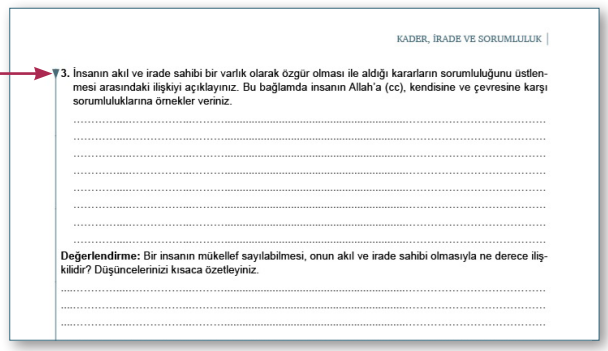
2. Akıl, irade ve sorumluluk arasındaki ilişki dikkate alındığında “özgürlük” kavramı nasıl tanımlanabilir? Açıklayınız.

.....

.....

30

Çalışmanın önceki sayfadan devam ettiğini gösteren sembol

KADER, İRADE VE SORUMLULUK

3. İnsanın akıl ve irade sahibi bir varlık olarak özgür olması ile aldığı kararların sorumluluğunu üstlenmesi arasındaki ilişkiyi açıklayınız. Bu bağlamda insanın Allah'a (cc), kendisine ve çevresine karşı sorumluluklarına örnekler veriniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Bir insanın mükellef sayılabilmesi, onun akıl ve irade sahibi olmasıyla ne derece ilişkilidir? Düşüncelerinizi kısaca özetleyiniz.

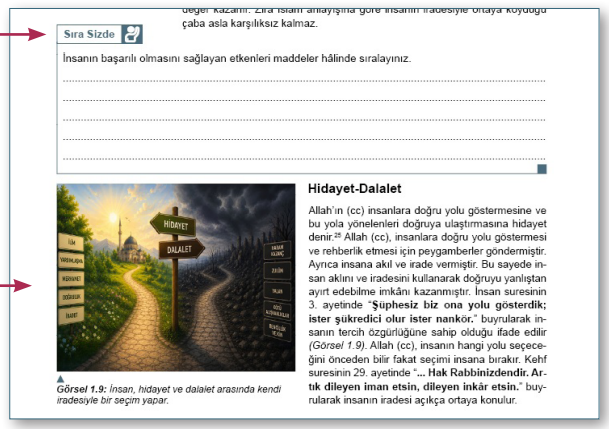
.....

.....

.....

Konu ile ilgili öğrenmenin pekiştirileceği “Sıra Sizde” alanı

Görseller sayfalara orantılı şekilde yerleştirilmiştir. Görsel açıklamaları ayrıştırıcı yazım karakteri ve büyüklükle verilmiştir. Yönlendirme ok uçları, açıklamanın bağlı olduğu görseli göstererek anlaşılmayı kolaylaştırır.

değer kazanır. Zira İslam anlayışına göre insanın iradesiyle ortaya koyduğu çaba asla karşılıksız kalmaz.

Sıra Sizde

İnsanın başarılı olmasını sağlayan etkenleri maddeler hâlinde sıralayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

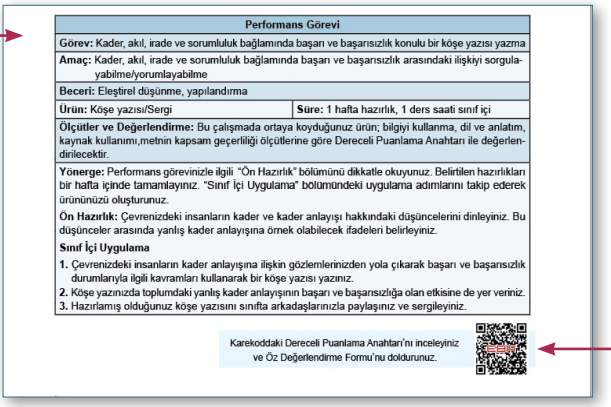

Görsel 1.9: İnsan, hidayet ve dalalet arasında kendi iradesiyle bir seçim yapar.

Hidayet-Dalalet

Allah'ın (cc) insanlara doğru yolu göstermesine ve bu yola yönelenleri doğruya ulaştırmasına hidayet denir.[25] Allah (cc), insanlara doğru yolu göstermesi ve rehberlik etmesi için peygamberler göndermiştir. Ayrıca insana akıl ve irade vermiştir. Bu sayede insan aklını ve iradesini kullanarak doğruyu yanlıştan ayırt edebilme imkânı kazanmıştır. İnsan suresinin 3. ayetinde **“Şüphesiz biz ona yolu gösterdik; ister şükredici olur ister nankör.”** buyrularak insanın tercih özgürlüğüne sahip olduğu ifade edilir *(Görsel 1.9)*. Allah (cc), insanın hangi yolu seçeceğini önceden bilir fakat seçimi insana bırakır. Kehf suresinin 29. ayetinde **“... Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”** buyrularak insanın iradesi açıkça ortaya konulur.

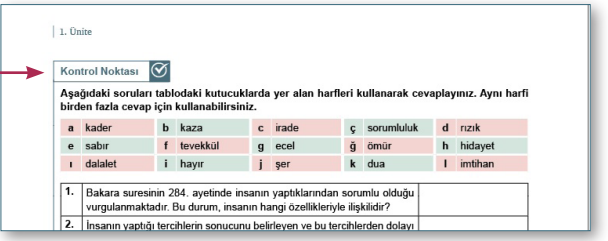
Öğrenme çıktısı ile ilgili "Performans Görevi" alanı

Performans Görevi	
Görev: Kader, akıl, irade ve sorumluluk bağlamında başarı ve başarısızlık konulu bir köşe yazısı yazma	
Amaç: Kader, akıl, irade ve sorumluluk bağlamında başarı ve başarısızlık arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme/yorumlayabilme	
Beceri: Eleştirel düşünme, yapılandırma	
Ürün: Köşe yazısı/Sergi	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati sınıf içi
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; bilgiyi kullanma, dil ve anlatım, kaynak kullanımı,metnin kapsam geçerliliği ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	
Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatle okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz. **Ön Hazırlık:** Çevrenizdeki insanların kader ve kader anlayışı hakkındaki düşüncelerini dinleyiniz. Bu düşünceler arasında yanlış kader anlayışına örnek olabilecek ifadeleri belirleyiniz. **Sınıf İçi Uygulama** **1.** Çevrenizdeki insanların kader anlayışına ilişkin gözlemlerinizden yola çıkarak başarı ve başarısızlık durumlarıyla ilgili kavramları kullanarak bir köşe yazısı yazınız. **2.** Köşe yazınızda toplumdaki yanlış kader anlayışının başarı ve başarısızlığa olan etkisine de yer veriniz. **3.** Hazırlamış olduğunuz köşe yazısını sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız ve sergileyiniz.	
Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.	

"Performans Görevi" değerlendirme formlarına ilişkin karekod

Öğrenme çıktısı sonrası öğrenme kontrollerinin yapıldığı "Kontrol Noktası" alanı

1. Ünite

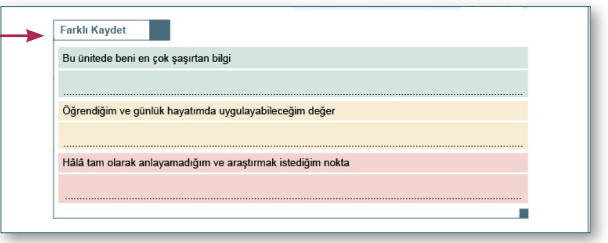
Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruları tablodaki kutucuklarda yer alan harfleri kullanarak cevaplayınız. Aynı harfi birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

a	kader	b	kaza	c	irade	ç	sorumluluk	d	rızık
e	sabır	f	tevekkül	g	ecel	ğ	ömür	h	hidayet
ı	dalalet	i	hayır	j	şer	k	dua	l	imtihan

1.	Bakara suresinin 284. ayetinde insanın yaptıklarından sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, insanın hangi özellikleriyle ilişkilidir?	
2.	İnsanın yaptığı tercihlerin sonucunu belirleyen ve bu tercihlerden dolayı	

Öğrenme çıktısı sonrası öğrenmelerin özetlenip yazılacağı "Farklı Kaydet" alanı

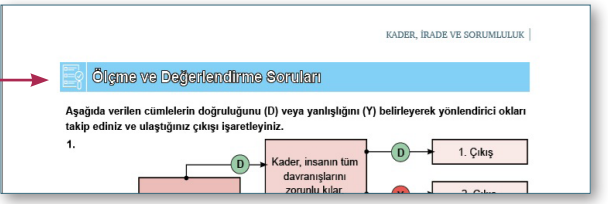
Farklı Kaydet

Bu ünitede beni en çok şaşırtan bilgi

Öğrendiğim ve günlük hayatımda uygulayabileceğim değer

Hâlâ tam olarak anlayamadığım ve araştırmak istediğim nokta

Ünite sonrası öğrenme kontrollerinin yapıldığı "Ölçme ve Değerlendirme Soruları" alanı

KADER, İRADE VE SORUMLULUK

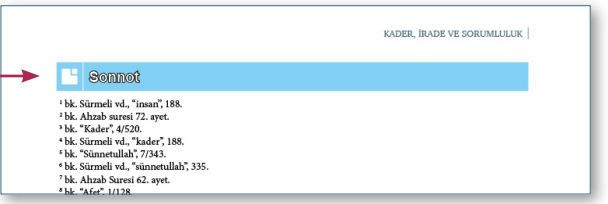
Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

1.

D — Kader, insanın tüm davranışlarını zorunlu kılar. — D — 1. Çıkış

Ünitede yer alan sonnotları gösteren sayfa

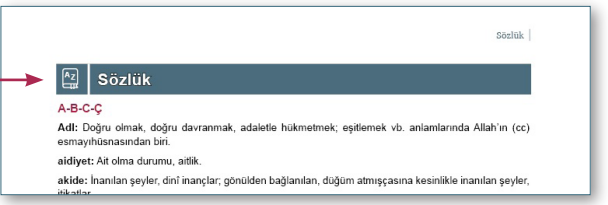

KADER, İRADE VE SORUMLULUK

Sonnot

[1] bk. Sürmeli vd., "insan", 188.
[2] bk. Ahzab suresi 72. ayet.
[3] bk. "Kader", 4/520.
[4] bk. Sürmeli vd., "kader", 188.
[5] bk. "Sünnetullah", 7/343.
[6] bk. Sürmeli vd., "sünnetullah", 335.
[7] bk. Ahzab Suresi 62. ayet.
[8] bk. "Afet", 1/128.

Kitapta yer alan bazı kelime ve kavramların açıklandığı sayfa

Sözlük

Sözlük

A-B-C-Ç

Adl: Doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek vb. anlamlarında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

aidiyet: Ait olma durumu, aitlik.

akide: İnanılan şeyler, dinî inançlar; gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına kesinlikle inanılan şeyler, itikatlar.

Kitabın kaynakçasını gösteren sayfa

Kaynakça

Abubaker, Sarkan Salman. "Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: İŞİD". Dergipark. 29 Eylül 2025. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/775786

Adam, Baki. "Yahudilik". *Yaşayan Dünya Dinleri.* ed. Şinasi Gündüz. 205-275. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

"Afet". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 1/128-129. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları

SEMBOLLERİN AÇIKLAMASI

- : Anahtar kavramlar
- : Etkinlik süresi
- : Sıra Sizde
- : Öğrenme hedefleri
- : Bireysel çalışma
- : Çalışma Yaprağı
- : Üniteye Başlarken
- : Grup çalışması
- : İçindekiler
- : Konuya Başlarken
- : Öğretmen rehberliği
- : Kontrol Noktası
- : Ünite sonu Ölçme ve Değerlendirme Soruları
- : Sonnotlar
- : Farklı Kaydet
- : Sonraki sayfada devam eden çalışma
- : Önceki sayfada devam eden çalışma
- : Çalışma bitiş noktası
- : Sözlük
- : Kaynakça

KISALTMALAR

as	: Aleyhisselam	İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi	TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
bk.	: Bakınız	KTO	: Konya Ticaret Odası	ts.	: Tarihsiz
cc	: Cellecelalüh	MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı	TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
ed.	: Editör	MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	TÜBAV	: Türk Bilim Araştırma Vakfı
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı	sav	: Sallallahü aleyhi vesellem	vd.	: ve diğerleri
Hz.	: Hazreti	TDK	: Türk Dil Kurumu		

Kitap genelinde

- kavramlar, ayet ve sure isimlerinin yazımında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kavramları Yazım Kılavuzu,
- konu ve kazanımlar ele alınırken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıf) Öğretim Programı,
- kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun "Kısaltmalar Dizini",
- ayet meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığına ait yayınlar kullanılmıştır.
- Kullanılan metinlerin yazıldığı dönemin dil özelliklerinden yahut metni hazırlayanların üslup ve inceleme yönteminden kaynaklı imla ve noktalamasında aslına sadık kalınmıştır.
- Ara metinler aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır ve kısaltmalar (...) ile gösterilmiştir.

1. ÜNİTE

KADER, İRADE VE SORUMLULUK

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

1.1. İnsan ve Kader

1.2. Akıl, İrade ve Sorumluluk Sahibi Bir Varlık Olarak İnsan

1.3. Kur'an'dan Mesajlar

Anahtar Kavramlar

- ✔ **insan**
- ✔ **irade**
- ✔ **kader**
- ✔ **kaza**
- ✔ **özgürlük**
- ✔ **sorumluluk**

Bu ünitede sizlerden

- ✔ kader ve kaderle ilgili kavramları yapılandırabilmeniz,
- ✔ insan, akıl, irade ve sorumluluk kavramları arasındaki ilişki hakkında eleştirel düşünebilmeniz,
- ✔ Bakara suresinin 286. ayetinin mesajlarını anlamak için Kur'an-ı Kerim meallerine başvurabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Kadere iman eden bir Müslüman, hayatında kendi iradesiyle yaptığı seçimlerin sorumluluğunu üstlenir. Bunun yanında doğum yeri, aile, doğal afet veya hastalık gibi iradesi dışında gelişen durumların varlığını da kabul eder.

“İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu…”

(Rum suresi 41. ayet)

Verilen ayet ve görselleri insan iradesi bağlamında inceleyerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız ve çıkarımlarınızı yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1.1. İnsan ve Kader

Konuya Başlarken

- Kader kavramı sizde neleri çağrıştırıyor? Sözlü olarak ifade ediniz.
- Bu kavramı günlük hayatta hangi durumlarda kullandığınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Kader kavramının hayatınıza olan etkilerini sınıf arkadaşlarınızla konuşarak değerlendiriniz.

Kader; **kaza**, irade, sorumluluk, tevekkül, sabır gibi kavramlarla birlikte ele alınır. Bu kavramların insana kazandırdığı bilinç, günlük hayatta karar almayı, zorluklar karşısında sabretmeyi ve işlerin sonucunu Allah'a (cc) bırakmayı olumlu yönde etkiler. Böylece insan; hayatını daha bilinçli yaşar, olaylara daha sabırlı ve dengeli yaklaşır.

1. Etkinlik

30 dk.

Adı	Merak Ettiklerimi Soruyorum
Amaç	Kaderle ilgili merak edilenleri sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Kader kavramıyla ilgili bir soru düşününüz.

2. Bu soruyu açık ve anlaşılır bir şekilde kâğıda yazıp öğretmen masasındaki kutuya bırakınız.

3. Öğretmeninizin kutudan rastgele seçip okuduğu soruları dikkatlice dinleyiniz.

4. Seçilen sorular üzerine düşünerek kendi görüşlerinizi ifade ediniz ve arkadaşlarınızın görüşlerini sorgulayınız.

Değerlendirme: Sorduğunuz soru ve sınıfta tartışılan başka bir soru hakkında ulaştığınız sonuçları kendi cümlelerinizle yazınız.

.....

.....

.....

.....

İnsan; davranışlarında özgür olan, **sorumluluk** alabilen, yaratılışı güzel, değerli ve üstün bir varlıktır.[1] Yüce Allah Tin suresinin 3. ayetinde bu gerçeği şöyle bildirir: "**Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.**" Kur'an-ı Kerim'de ayrıca üstün bir biçimde yaratılan insanın sorumluluk sahibi olduğu da ifade edilir.[2] Bu sorumluluğun bir gereği olarak yeryüzündeki düzenin sağlanması ve var olan işleyişin devam etmesi de insanın yükümlülüğündedir.

Allah'ın (cc) evrene dair planını ve kâinattaki düzeni sürdürmesini ifade etmek üzere kader ve kaza kelimeleri kullanılır. Kader kelimesi sözlükte gücü yetmek, planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak anlamlarına gelir.[3] Terim olarak Allah'ın (cc) sonsuz ilmi ve kudretiyle evrende gerçekleşecek her şeyi planlaması, varlıkları dilediği şekilde yaratması, insanların özgür iradeleriyle yapacakları her şeyi önceden bilmesi, takdir etmesi ve bir düzene göre belirlemesi demektir.[4] Kaza kelimesi sözlükte hükmetme, karara bağlama, emretme ve yargı anlamlarına gelir.[5]

İlahi iradenin kusursuz işleyişi Âlâ suresinin 2-3. ayetlerinde şu ifadelerle vurgulanır: "**O, yaratıp şekillendiren, ahenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir.**" Kader ve kaza kelimelerinin anlamları ve aralarındaki ilişki doğadaki olaylar üzerinden daha somut olarak görülebilir. Örneğin bir tohumun ne zaman filizleneceği, nasıl büyüyeceği ve ne tür bir ağaç olacağı kader; bu sürecin zamanı geldiğinde gerçekleşmesi ise kaza olarak ifade edilir *(Görsel 1.1)*.

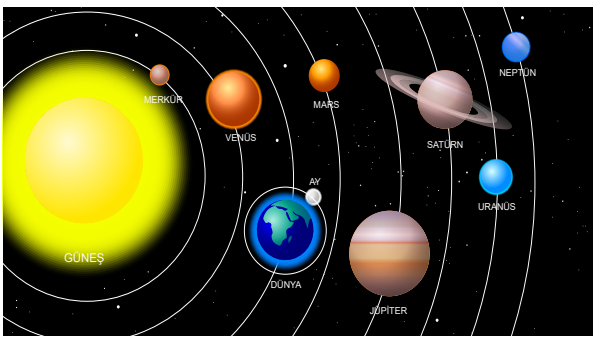

Görsel 1.1: *Mevsimlerin belirli bir sırayla tecelli etmesi evrendeki düzen ve ölçünün bir göstergesidir.*

Kaderle İlgili Kavramlar

Sünnetullah	Ömür	Başarı	Hayır	Teslimiyet
Afet	Ecel	Başarısızlık	Şer	Rıza
Rızık	Hastalık	Hidayet	Dua	İmtihan
Sabır	Sağlık	Dalalet	Tevekkül	

Bilgi Görseli 1.1: *Kaderle ilgili günlük hayatta kullanılan bazı kavramlar*

Görsel 1.2: *Güneş sistemi Allah'ın (cc) koymuş olduğu düzenin bir parçasıdır.*

Sünnetullah

Sözlükte Allah'ın (cc) koyduğu kanun ve nizam anlamlarına gelir.[6] Terim olarak Allah'ın (cc) evren ve evrenin içindeki tüm varlıklar ile ilgili koyduğu kurallar ve tabiat kanunları demektir.[7] Kur'an-ı Kerim'de sünnetullah Allah'ın (cc) yaratma ve yönetme biçimini ifade etmek için kullanılır. Bu kavram, evrende geçerli olan fiziksel, toplumsal ve biyolojik yasaları da kapsar. Kâinattaki düzen, sebep-sonuç ilişkisi ve varlıkların belirli ölçüler içinde yaratılması bu kapsamda değerlendirilir. Canlıların doğması, büyümesi ve ölmesi (biyolojik yasa), kurallara uyulan toplumlarda düzenin sağlanması (toplumsal yasa); yer çekimi, gece ve gündüzün oluşumu (fiziksel yasa) sünnetullah örneklerindendir *(Görsel 1.2)*. Kur'an-ı Kerim'de sünnetullahın değişmez olduğu vurgulanarak ilahi düzenin sürekliliğine dikkat çekilir.[8] Ayrıca bu sürekliliğin temelindeki kusursuz ölçü ve denge "**Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.**"[9] ayetiyle açıkça ortaya konur. "**Güneş ve ay bir hesaba bağlı (olarak hareket ederler).**"[10] ayetiyle de ilahi düzenin sürekliliği ve evrendeki ölçülü işleyiş somut bir örnekle açıklanır.

Afet

Sözlükte bela, musibet, hastalık, kusur ve genellikle isabet ettiği şeyi faydalı olmaktan çıkaran durum anlamlarına gelir.[11] Terim olarak insan müdahalesi bulunmadan meydana gelen zararları ifade eder.[12] İslam inancına göre afet, Allah'ın (cc) takdiri ve yaratmasıyla gerçekleşir ve kader kapsamında değerlendirilir. Ancak bu durum, insanın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Nitekim Şûra suresinin 30. ayetinde "**Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir…**" buyrulur. Mülk suresinin 2. ayetinde ise bazı musibetlerin kullar için bir imtihan olduğu şöyle ifade edilir: "**O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.**" Bu kapsamda deprem, sel, kuraklık gibi doğa olayları ile salgın hastalık, yangın gibi insanlar üzerinde etkili olan durumlar da afet olarak kabul edilir *(Görsel 1.3)*.

Görsel 1.3: *Plansız yapılaşma, sel olaylarının afete dönüşmesinde başlıca nedenlerden biridir.*

Rızık

Sözlükte yiyecek, giyecek, nasip, faydalanılacak her şey gibi anlamlara gelir.[13] İslam inancında insan başta olmak üzere bütün canlıların faydalanması için Allah (cc) tarafından verilen maddi ve manevi tüm nimetlere rızık denilir. Bu rızıklardan bazıları yeme, içme, giyinme, barınma gibi maddi ihtiyaçlar; bazıları ise mutluluk, huzur, sevgi gibi manevi ihtiyaçlardır. Allah (cc), yarattığı tüm canlıların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan ve rızıklarını sürekli verendir. Bu özelliğini ifade eden esması Rezzak'tır[14] *(Görsel 1.4)*. Rızkı verenin yalnızca Allah (cc) olduğu Mülk suresinin 21. ayetinde "**Allah size verdiği rızkı kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir?..**" şeklinde ifade edilir.

Görsel 1.4: *Her canlının rızkı Allah'a (cc) aittir.*

Allah (cc), insanlara yeryüzünde helal ve temiz olan rızıklardan faydalanmalarını emretmiştir.[15] Bu sebeple insanın yapması gereken, rızkın gerçek sahibinin Allah (cc) olduğunu bilmesi ve helal kazanç konusunda duyarlı davranmasıdır. Hz. Muhammed (sav) "*Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek yememiştir.*"[16] sözüyle helal kazancın ve çalışmanın önemini vurgulamıştır. Bu nedenle insanlar, Allah'ın (cc) belirlediği kurallar çerçevesinde hayatlarını meşru yollardan devam ettirmeye özen göstermelidir.

Sıra Sizde

Allah'ın (cc) koyduğu düzen içinde rızık kavramını dikkate alarak insanın payına düşen nimetleri ve yaşadığı olayları nasıl değerlendirmesi gerektiğini birkaç cümleyle ifade ediniz.

.....

.....

.....

2. Etkinlik

25 dk.

Adı	Helal Kazancın Önemi
Amaç	Helal kazancın önemini kavrayabilme

Yönerge: Aşağıdaki metni ve soruyu okuyunuz. Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız. Zariyat suresinin 57-58. ayetlerinde "**Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır.**" buyrulur. Bu ayetlerde insanların rızkını verme gücüne sadece Allah'ın (cc) sahip olduğu ifade edilir. İnsanın bu bilinçle rızkını helal yoldan kazanmak için çalışması ve ardından tevekkül etmesi gerekir.

Soru: Rızık konusunda yanlış tevekkül anlayışıyla hareket eden bir insan ne gibi sorunlarla karşılaşabilir?

1. Cevaplarınızı söz hakkı alarak ifade ediniz.

2. Verilen cevaplardan hareketle ulaştığınız çıkarımları aşağıdaki alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

3. Arkadaşlarınızla aynı ya da benzer çıkarımları tespit ederek tahtaya yazınız.

4. Tahtaya yazılan çıkarımları öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz.

Değerlendirme: Helal kazanç için doğru bir tevekkül anlayışına sahip olmanın önemine dair düşüncelerinizi yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Görsel 1.5: *Allah'ın (cc) esmasından "çok sabırlı" anlamına gelen "es-Sabur" isminin bulunduğu dijital hat çalışması*

Sabır

Sözlükte tutma, engelleme, kararlılık, cesaretli olma, acele etmeme anlamlarına gelir. Terim olarak hoşa gitmeyen olaylar, nefse ağır gelen şeyler ve insanı zorlayan durumlar karşısında Allah'a (cc) sığınarak direnç gösterme olarak ifade edilir.[17] Kur'an-ı Kerim'de zikredilen erdemlerden biri olan sabır birçok ayette geçer. Bakara suresinin 155. ayetinde "**Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!**" buyrularak sabırlı davrananların mükâfatlandırılacakları bildirilir.

Sabır, insanın kader karşısındaki tutumunu belirleyen önemli bir değerdir. İnsan, başına gelen olayların Allah'ın (cc) bilgisi ve planı doğrultusunda gerçekleştiğini kabul ettiğinde daha güçlü ve dengeli bir duruş sergileyebilir. Bu kabul, insanı iradesini kullanarak sabırlı davranmaya ve sorumluluk bilinciyle hareket etmeye yöneltir. Ayrıca Allah'ın (cc) kullarının inkâr ve nankörlüklerine rağmen onlara nimet vermeye devam etmesi ve mühlet tanıması ise O'nun "Sabur" esmasıyla ifade edilir[18] *(Görsel 1.5)*.

Ömür-Ecel

Ömür kelimesi sözlükte doğumla ölüm arasında yaşanan süre anlamına gelir.[19] Önceden belirlenmiş süre demek olan ecel ise terim olarak tüm varlıklar için belirlenen bu sürenin sonunu, ölüm anını ifade eder[20] *(Görsel 1.6)*. Sonsuzluk sahibi Allah'tan (cc) başka tüm varlıklar zamanı geldiğinde ölür. Canlılara hayat veren Allah (cc), onlar için sınırlı bir ömür belirlemiştir. Araf suresinin 34. ayetinde bu durum şöyle belirtilir: "**Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.**" Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ecelin Allah (cc) tarafından belirlendiği ve hiçbir şekilde değişmeyeceği ifade edilir.[21] Bu yönüyle ecel, kaderin değişmez bir parçası olarak insan hayatının sınırını belirler.

Görsel 1.6: *Kum saatindeki taneler gibi insan ömrü de belirlenmiş bir süre içinde akıp gider.*

Hastalık-Sağlık

İnsanın hayatını rahat bir şekilde sürdürebilmesi ve kulluk görevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için akıl ve beden sağlığının yerinde olması gerekir. Fiziksel veya ruhsal tüm hastalıklardan uzak, dengeli bir durumu ifade eden sağlık, Allah (cc) tarafından insanlara verilen nimetlerdendir.[22] Hastalık ise sağlığın geçici veya kalıcı olarak bozulmasıdır ve insanın yeryüzündeki imtihanlarından biridir.[23]

Görsel 1.7: *Spor yapmak fiziksel ve zihinsel açıdan fayda sağlar.*

Sağlık ve hastalık, kaderin bir parçası olarak değerlendirilir. İnsan, karşılaştığı bu durumları ilahi takdir olarak kabul eder. Kulluk görevlerinin bilinci ile sağlığını korumak için gereken tedbirleri alır *(Görsel 1.7)*. Hastalık anında insan hem çare ve tedavi arar hem de sabır ve tevekkülle davranarak kader karşısında bilinçli bir tutum sergiler. Hz. Muhammed (sav) sağlığın önemini şu sözlerle ifade etmiştir: "*Sizden her kim ruhen ve bedenen sağlıklı olup, günlük yiyeceği de yanında olursa dünya onun olmuş gibidir.*"[24]

Sıra Sizde

"Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bilmelisin; ihtiyarlığından önce gençliğinin, hastalığından önce sağlığının, yokluğundan önce varlığının, meşguliyetinden önce boş vaktinin ve ölümünden önce hayatının."

(Hakim, "Müstedrek", 341)

Kaderle ilgili kavramları dikkate alarak yukarıdaki hadise ilişkin çıkarımlarınızı kısaca yazınız.

.....

.....

.....

.....

Görsel 1.8: *İnsan başarılı olabilmek için düzenli ve istikrarlı çalışmalıdır.*

Başarı-Başarısızlık

İnsan, hayatı boyunca belirli hedeflere ulaşmak için çaba gösterir. Bu süreçte aldığı kararları aklı ve hür iradesiyle belirler. İslam inancına göre insan, yaptığı tercihlerden sorumludur. Başarı veya başarısızlık, insanın iradesiyle gerçekleştirdiği eylemlerin sonucuna bağlı olmakla birlikte nihayetinde Allah'ın (cc) takdiri ile meydana gelir. Örneğin bir yarışmaya katılan kişi, yarışma öncesinde yaptığı hazırlık ve yarışma anındaki gayreti doğrultusunda bir sonuca ulaşır *(Görsel 1.8)*. Bu sonuç, kader ve kaza kapsamında Allah'ın (cc) takdiridir. Dolayısıyla insan, çalışmakla ve doğru tercihlerde bulunmakla yükümlüdür; sonucu takdir eden ise Allah'tır (cc).

İnsan; başarıya hile, aldatma veya hak ihlali olmadan ulaştığında sorumluluğunu yerine getirmiş sayılır. Aksi durumda elde edilen başarı hem dinî açıdan meşru olmaz hem de başkaları için haksızlık oluşturur. Kur'an-ı Kerim, insanların haksız yollarla kazanç elde etmelerini yasaklar. Nitekim Nisâ suresinin 29. ayetinde, "**Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin...**" buyrularak bireylerin dürüst ve meşru yollarla kazanç elde etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlayışa göre başarı, ancak emek ve doğruluk temelinde değer kazanır. Zira İslam anlayışına göre insanın iradesiyle ortaya koyduğu çaba asla karşılıksız kalmaz.

Sıra Sizde

İnsanın başarılı olmasını sağlayan etkenleri maddeler hâlinde sıralayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Görsel 1.9: *İnsan, hidayet ve dalalet arasında kendi iradesiyle bir seçim yapar.*

Hidayet-Dalalet

Allah'ın (cc) insanlara doğru yolu göstermesine ve bu yola yönelenleri doğruya ulaştırmasına hidayet denir.[25] Allah (cc), insanlara doğru yolu göstermesi ve rehberlik etmesi için peygamberler göndermiştir. Ayrıca insana akıl ve irade vermiştir. Bu sayede insan aklını ve iradesini kullanarak doğruyu yanlıştan ayırt edebilme imkânı kazanmıştır. İnsan suresinin 3. ayetinde "**Şüphesiz biz ona yolu gösterdik; ister şükredici olur ister nankör.**" buyrularak insanın tercih özgürlüğüne sahip olduğu ifade edilir *(Görsel 1.9)*. Allah (cc), insanın hangi yolu seçeceğini önceden bilir fakat seçimi insana bırakır. Kehf suresinin 29. ayetinde "**... Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.**" buyrularak insanın iradesi açıkça ortaya konulur.

Dalalet, Allah'ın (cc) ve Hz. Muhammed'in (sav) gösterdiği doğru yoldan sapmak anlamına gelir.[26] Örneğin bir insanın doğruyu bildiği hâlde haksız kazanç veya zulüm yolunu seçmesi, kendi iradesiyle dalaleti tercih ettiğini gösterir. İnsanın seçimleri kader kapsamında değerlendirilir. Ancak Allah'ın (cc) her şeyi bilmesi, insanın bu tercihlerinden doğan sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.[27] Zira insan, iyi ile kötü arasında tercih yapabildiği için seçimlerinden sorumludur.

Hayır-Şer

Allah'ın (cc) insanlar için takdir ettiği iyi şeyler hayır olarak adlandırılır. Kur'an-ı Kerim'de hayır kelimesi Allah'ın (cc) rızasını kazanabilmek için insanların kendileri, aileleri ve toplum için faydalı olan; ahirette sevap kazandıran tutum ve davranışları ifade etmek için kullanılır *(Görsel 1.10)*. Bu durum Hac suresinin 30. ayetinde şöyle ifade edilir: "**... Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu, Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır...**"

Görsel 1.10: *Allah (cc) rızası gözetilerek yapılan hiçbir iyilik karşılıksız kalmaz.*

Hayrın zıddı şer olarak ifade edilir.[28] İslam inancında şer; Allah'ın (cc) yasakladığı, insanı dünya ve ahirette felakete sürükleyen inanç ve davranışları ifade eder. İnsanın dünya hayatında karşılaştığı zorluk, hastalık ve musibetler ise görünüşte şer gibi algılansa da özünde onun sabrını, olgunlaşmasını ve manevi derecesini artıran birer imtihan olarak değerlendirilir.

İhtiyaç sahiplerine yardım etmek ve dürüst olmak gibi faydalı eylemler hayır kapsamında; yalan söylemek ve haksız kazanç elde etmek gibi zararlı davranışlar ise şer kapsamında ele alınır. Hayır ve şer kavramları, kader ve kaza ile yakından ilişkilidir. İnsanın hayır ve şer arasında yaptığı seçimler kader kapsamında değerlendirilir, bu seçimlerin sonuçları ise Allah'ın (cc) takdiriyle gerçekleşir.

Dua

Sözlükte çağırmak, istemek, yardım talep etmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise Allah'ın (cc) yüceliği karşısında kulun kendi güçsüzlüğünü kabul ederek O'ndan yardım dilemesi olarak tanımlanır. İnsan, dua vasıtasıyla Allah (cc) ile arasındaki iletişimi güçlendirir. İhtiyaçlarını karşılayacak tek gücün Allah (cc) olduğunu bilir ve tüm ihtiyaçlarını sadece O'ndan ister[29] *(Görsel 1.11)*. Hz. Muhammed (sav) "Dua ibadetin özüdür."[30] buyurarak Müslümanların Allah'a (cc) dua etmesinin gerekliliğini vurgulamış; Allah (cc) da duaya karşılık vereceğini belirtmiştir.[31] İnsan dua ederek Allah'a (cc) yönelir, O'na olan ihtiyacını ve bağlılığını dile getirir. Furkan suresinin 77. ayetinde "**(Ey Muhammed!) De ki: Duanız olmasa Rabb'im size ne diye değer versin?**" buyrularak kulun duasının Allah katındaki değeri vurgulanır. Bu bilinçle dua eden Müslüman, Allah'a (cc) ibadet ve kulluk şuuruyla sevgi ve saygısını da gösterir.

Görsel 1.11: *Dua etmek, insanın Allah'a (cc) yönelmesini ve O'na güvenmesini sağlar.*

Sıra Sizde

Kader ve kaza inancı çerçevesinde duanın insan hayatındaki yerini açıklayınız. Duanın, insanın Allah'a (cc) yönelmesi ve güvenini nasıl güçlendirdiğini değerlendiriniz. Günlük hayatınızdan bir dua örneği vererek açıklamanızı destekleyiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Görsel 1.12: *İnsan, gerekli tedbirleri aldıktan sonra sonucu Allah'a (cc) bırakarak tevekkül eder.*

Tevekkül-Teslimiyet

Güvenmek, bağlanmak, vekil kılmak, işini bir başkasına bırakmak anlamlarını karşılayan ifade tevekkül kelimesidir. Terim olarak tevekkül, insanın yapacağı işlerde üzerine düşen görev için her türlü tedbiri alarak gereken çalışmayı yapması ve bunun için gayret gösterip sonucu Allah'tan (cc) beklemesidir.[32] Bu durumla ilgili olarak Ahzab suresinin 3. ayetinde "**Allah'a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter.**" buyrulmaktadır.

Teslimiyet sözlükte teslim olma, kendini verme, boyun eğme anlamlarında kullanılır.[33] İslam inancına göre insanın Allah'ın (cc) iradesine gönülden boyun eğmesi, başına gelen her durumu O'ndan bilerek razı olmasıdır.[34]

İnsan, elinden geleni yaptıktan sonra sonucu kabullenip Allah'ın (cc) takdirine teslim olur *(Görsel 1.12)*. Bu yönüyle teslimiyet, kalbin huzur bulması ve insanın Allah'a (cc) tam bir güvenle bağlanmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'tan (cc) gelene tam teslimiyet gösterenlerin davranışları karşılığında mükâfatlandırılacakları belirtilmektedir.[35] Tevekkül ile teslimiyet birbirini tamamlayan kavramlardır. Tevekkül çalışmayı ve gayreti, teslimiyet ise sonucu kabullenmeyi ifade eder.

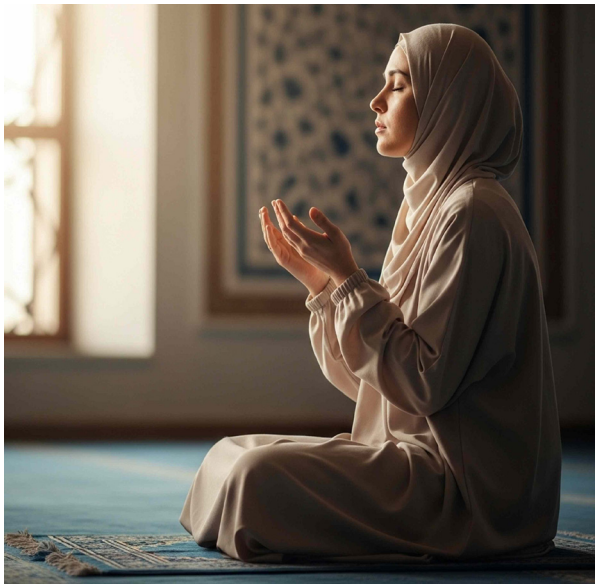
Tevekkül	Teslimiyet
Kişi, gerekli tedbirleri aldıktan sonra sonucu Allah'a (cc) bırakır.	Kişi, sonucun Allah'tan (cc) geldiğine inanır ve buna razı olur.
Süreç, çalışma ve gayret aşamasını kapsar.	Süreç, sonuç ortaya çıktıktan sonra başlar.

Bilgi Görseli 1.2: *Tevekkül ve teslimiyet arasındaki temel farklar*

Rıza

Sözlükte razı olmak, memnun olmak ve bir şeyi kendi iradesiyle istemek, kabul etmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise Müslümanların Allah'tan (cc) gelen sevindirici veya üzücü her şeyden hoşnut olmaları, başlarına gelen iyi şeylere sevindikleri gibi olumsuz şeyleri de gönül rahatlığıyla karşılayıp isyan etmemeleri anlamında kullanılır.[36]

Dinin emirleri, herhangi bir çıkar gözetmeden yalnızca Allah'ın (cc) rızasını kazanmak amacıyla yerine getirilmelidir *(Görsel 1.13)*. Bu amaçla iman edip salih amel işleyenlerin mükâfatlandırılacağı Beyyine suresinin 7-8. ayetlerinde şöyle ifade edilir: "**Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdırlar. Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.**"

Görsel 1.13: *İnsan, Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için samimiyetle ibadet eder.*

Sıra Sizde

Aşağıda verilen ifadeler için açıklama ve örnek cümleler yazınız.

Dua

.....
.....

Rıza

.....
.....

Tevekkül-Teslimiyet

.....
.....
.....
.....

Dua, rıza ve tevekkül-teslimiyet arasındaki bağlantıyı birkaç cümleyle özetleyiniz.

.....
.....
.....
.....

Görsel 1.14: *Zorluklar karşısında gösterilen tevekkül ve teslimiyet, Allah'a (cc) duyulan samimiyetin göstergesidir.*

İmtihan

Sözlükte sınanmak, musibet, sıkıntı ve bela anlamlarına gelir. İmtihanın zıddı ise huzur ve selamet anlamına gelen esenliktir.[37] İslam inancına göre imtihan, insanın dünyada karşılaştığı nimetler ve zorluklar karşısındaki sınanma hâlini ifade eder. Enbiya suresinin 35. ayetinde "**Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz…**" buyrularak insanların birçok konuda imtihan edileceği vurgulanır.[38] İnsanın hayatı boyunca imtihanlarla karşılaşması onun yaradılışının bir gereğidir. Allah (cc), çeşitli imtihanlar vasıtasıyla kullarının inançlarındaki samimiyeti sınar *(Görsel 1.14)*. Allah'ın (cc) en büyük imtihanlarına maruz kalanlar şüphesiz ki peygamberlerdir. Hz. Muhammed (sav) peygamberlik vazifesini yerine getirirken birçok sıkıntıyla karşılaşmış ve hiçbir zaman bu durumdan şikâyetçi olmayarak Müslümanlara örnek olmuştur.[39] Birçok sıkıntıyla imtihan edilen bir başka peygamber de insanlara sabrıyla örnek olan Hz. Eyyüb'dür. O; uzun süre hastalık ve sıkıntılarla imtihan edilmiş, malını ve sağlığını kaybetmesine rağmen Allah'a (cc) olan bağlılığını sürdürmüş ve sabrıyla örnek olmuştur. Bu yönüyle imtihan, insanın inancını güçlendiren ve olgunlaştıran bir süreç olarak değerlendirilir.

Kaderle ilgili kavramlar hakkındaki e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sıra Sizde

Hz. Eyyüb, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen ve Allah'ın (cc) ilim ve hikmet verdiği peygamberlerdendir. O, sabırlı ve takva sahibi bir insandı. Yedi oğlu ve üç kızı vardı. Hayvancılıkla uğraşırdı; deve, sığır ve koyun sürülerine sahip zengin bir kimseydi. Ancak zamanla doğal afetler ve düşman kavimlerin saldırıları sonucunda bütün malını mülkünü kaybetti. Ardından kendisi de ağır bir hastalığa yakalandı. Bütün bu sıkıntılara rağmen Hz. Eyyüb, Allah'a (cc) sığınarak karşılaştığı musibetlere sabırla katlandı ve asla isyan etmedi. Başına gelenlerin bir hikmeti olduğuna ve hepsinin Allah'tan (cc) geldiğine inandı. Hastalığı için sürekli Allah'a (cc) dua ederek O'ndan şifa diledi. İnsanın topraktan geldiği gibi yine toprağa döneceğini bilir; verenin de alanın da Allah (cc) olduğuna iman ederdi. Her zaman Rabbinin büyüklüğünü dile getirir, O'na olan bağlılığını ve teslimiyetini korurdu.

(bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/695-697)

Hz. Eyyüb kıssasını okuyunuz ve kaderle ilgili kavramlardan hareketle kıssaya dair düşüncelerinizi ifade ediniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Etkinlik

25 dk.

Adı	Kaderle İlgili Kavramlar
Amaç	Kaderle bağlantılı kavramların birbiriyle ilişkisini bütüncül bir bakış açısıyla yapılandırabilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplar oluşturunuz.

2. Kaderle bağlantılı kavramların birbiriyle ilişkisini grupça tartışarak açıklayınız.

3. Kavramlar arasındaki neden-sonuç ilişkisini dikkate alarak grupça kısa bir metin yazınız ve diğer gruplarla paylaşınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Paylaşılan metinlerden öğrendiklerinizi, kaderle ilgili kavramların bağlantısını dikkate alarak değerlendiriniz. Bu değerlendirmenizi bütüncül bir bakış açısı kullanarak kendi cümlelerinizle ifade ediniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Evrende var olan her şey doğrudan Allah (cc) tarafından yaratılır. Bu yaratma, insanın eylemlerini de kapsar. Ancak Allah (cc), insanın eylemlerini kendi iradesine bırakır. İnsan, eylemlerinde özgür iradesiyle tercih yapar; Allah (cc) da onun tercihine göre sonuçları yaratır. Bu nedenle insan, yaptığı tercihler sonucunda ortaya çıkan durumlardan sorumlu olduğunu bilmelidir. Sorumluluğu üstlenmeyip sonucu kadere bağlamak yanlış kader anlayışına yol açar.

İnsanın, hayatının her aşamasında sorumluluktan kaçarak bir suçlu araması yanlış kader anlayışına sahip olduğunu gösterir. Kur'an-ı Kerim'de insanın başına gelen her musibetin kendi elleriyle yaptıklarından kaynaklandığı belirtilir.[40] İnsanın kendi iradesiyle doğruyu veya yanlışı seçtiği İnsan suresinin 3. ayetinde "**Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör.**" sözleriyle vurgulanır.

Sıra Sizde

Toplumdaki Yanlış Kader Anlayışının Bazı Sebepleri

Kaderin yanlış yorumlanması	Her şeyin kadere bağlanması	Emek harcamadan kazanç beklenmesi	Tercihlerde iradenin etkisinin yok sayılması	İnsanın hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini düşünmesi

Kutucuklardan hareketle toplumdaki yanlış kader anlayışlarına günlük hayattan örnekler veriniz.

.....

.....

.....

.....

.....

4. Etkinlik

35 dk.

Adı	Yanlış Kader Anlayışı
Amaç	Kaderin yanlış yorumlanmasından doğan sorunları sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği öğretmen rehberliğinde tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplar oluşturunuz.

2. Kaderin yanlış yorumlanmasının yol açabileceği bireysel, toplumsal ve çevresel sorunları grupça tartışınız. Tartışma sonucunda çevre sorunlarına yol açabilecek davranışlardan neden kaçınılması gerektiğini kendi ifadelerinizle yazınız.

.....

.....

.....

.....

3. Karekoddan Dünya Afet Risklerini Azaltma Günü ile ilgili videoyu izleyiniz.

4. İnsanların kendi iradeleriyle fay hatları ve dere yatakları gibi riskli alanlara konut yapmasının doğurabileceği olumsuz sonuçları grupça tartışınız.

5. Dünya Afet Risklerini Azaltma Günü kapsamında afetlerin etkilerini en aza indirecek bireysel ve toplumsal tedbirler ile yardımlaşma faaliyetlerine örnekler veriniz.

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Karekoddaki Grup Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruların cevaplarını noktalı alanlara yazınız.

- Kader ve kaza kavramlarını açıklayarak aralarındaki ilişkiyi kendi cümlelerinizle ifade ediniz.

.....

.....

.....

.....

- Kader inancının insanın günlük hayatındaki karar ve davranışlarına etkisini örnek vererek açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

Aşağıda verilen kavramlarla ilgili açıklamalarınızı noktalı alanlara yazınız.

1.2. Akıl, İrade ve Sorumluluk Sahibi Bir Varlık Olarak İnsan

Konuya Başlarken

İnsanın akıl ve iradesini kullanarak yaptığı davranışlardan sorumlu olması hakkındaki düşüncelerinizi paylaşınız.

Görsel 1.15: *İnsan düşünerek doğru yolu bulan bir varlıktır.*

Allah (cc), insanı akıl sahibi kılarak diğer varlıklardan ayırmıştır. İnsan bu sayede söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını kavrayabilir. Çevresindeki nesne, olay ve olguları değerlendirerek doğru ile yanlışı, iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ve hayır ile şerri ayırt edebilir *(Görsel 1.15)*. İnsanın sahip olduğu ayırt etme gücü temyiz ve tefrik kabiliyeti olarak ifade edilir. Temyiz; insanın söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını anlayabilme ve bu anlayışa uygun biçimde iradesini kullanabilme gücünü,[41] tefrik ise farklı durum ve kavramlar arasındaki ayrımı anlayabilme yeteneğini ifade eder.[42] Beled suresinin 8-10. ayetlerinde insana doğruyu seçme imkânı verildiği şöyle ifade edilir: "**Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?**" Temyiz ve tefrik kabiliyeti aynı zamanda insanın ilahi emirler karşısında sorumluluk sahibi olmasının temelini oluşturur. Böylece insan, bilinçli kararlar alır ve iradesini sorumluluklarına uygun şekilde kullanır.

5. Etkinlik

35 dk.

Adı	İnsan, Akıl, İrade ve Sorumluluk
Amaç	İnsan, akıl, irade ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki metni okuyunuz ve metinden hareketle etkinliği tamamlayınız.

İnsan, akıl sahibi bir varlık olduğu için doğru ile yanlışı ayırt edebilir ve iradesiyle seçim yapabilir. Bu durum, insanın yaptıklarından sorumlu tutulmasının temel nedenlerinden biridir.

1. İnsanın doğru davranışı seçmesinde akıl ve iradesinin rolü nedir? Söyleyiniz.

2. Bu durum karar alırken insanın sorumluluk bilincini nasıl etkiler? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Akıl ve iradenin, insanın sorumluluk taşımasındaki rolünü kısaca açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

Akıl ve irade sahibi bir insan yalnızca sorumluluk sahibi değil aynı zamanda tercih yapabilme özgürlüğüne de sahiptir. **Özgürlük,** her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın düşüncesine göre iradesini kullanarak karar vermesi durumu olarak açıklanır.[43] Ancak insan için sınırsız bir özgürlük söz konusu değildir. Toplum kuralları ve ahlaki değerler özgürlüğün sınırlarını belirler. Bu bilinçle insan, her istediğini yapamayacağını bilir ve başkalarına zarar verecek davranışlardan kaçınır. Sahip olduğu özgürlük sayesinde herhangi bir otoritenin baskısı altında kalmadan düşünce, ifade ve eylemlerinde yaptığı seçimlerinin sorumluluğunu üstlenir. Bu süreçte akıl, irade ve sorumluluk arasında güçlü bir ilişki olduğunu bilerek hareket eder.

Mükellef

Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi anlamında akli dengesi yerinde, ergenlik çağına ulaşmış, dinin emir ve yasakları karşısında sorumlu bulunan erkek ve kadın.

(Sürmeli vd., "mükellef", 258)

İslam düşüncesinde özgürlük, hürriyet kavramıyla ifade edilir ve hürriyetin Allah'a (cc) tam bir kullukla mümkün olduğu vurgulanır. İnsan, yalnızca Allah'a (cc) kulluk ettiğinde nefsinin arzularına, geçici isteklerine ve diğer insanların baskısına bağımlı olmaktan kurtulur; iradesini daha bilinçli bir şekilde kullanabilir. Bu nedenle hürriyet, insanın Allah'a (cc) inancının ahlaka ve davranışlara yansıması olarak değerlendirilir.[44]

6. Etkinlik

35 dk.

Adı	Özgürlük ve Sorumluluk
Amaç	İnsan, akıl ve irade kavramları arasındaki ilişkiyi çözümleyerek insanın özgür ve sorumlu bir varlık olduğuna dair akıl yürütebilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği öğretmen rehberliğinde tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplar oluşturunuz.

2. İnsan, mutlak özgür değildir ve davranışlarında özgürce karar verebildiği ölçüde sorumludur. Bu bilgileri dikkate alarak aşağıdaki başlıklardan biriyle ilgili bir senaryo oluşturup canlandırınız.

İş Sağlığı ve Güvenliği	Toplum Kuralları	Sosyal Çevre
Doğaya Verilen Zarar	Zorunluluk ve Kontrol Dışı Durumlar	

3. Seçtiğiniz başlığı ve oluşturduğunuz senaryoyu yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Senaryoları ve canlandırmaları aşağıdaki başlıklara göre açıklayınız.

- Senaryolardaki kişiler özgür iradeleriyle mi davranmışlardır?
- Tüm bu davranışlarından dolayı sorumlulukları var mıdır? Neden?
- Senaryolardaki özgürlüğün sınırları hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- Gerçek cesaretin akıl ve iradenin birleşimiyle ortaya çıktığını söylenebilir mi? Neden?

Değerlendirme: "İnsan hangi durumlarda sorumlu olur ve özgürlüğünün sınırları nelerdir?" sorusuyla ilgili düşüncelerinizi kendi cümlelerinizle kısaca açıklayınız.

İnsan, akıl, irade ve sorumluluk kavramları arasındaki ilişkiyle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

İnsanın özgürlüğü ile Allah'ın (cc) ilim, irade ve kudret sıfatları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Allah'ın (cc) ilim sıfatı, geçmişi ve geleceği kuşatan mutlak bir bilgidir.[45] Külli iradesi, dilediği her şeyin gerçekleşmesini ifade eder.[46] Kudret sıfatı ise O'nun her şeye gücünün yettiğini gösterir.[47] Ancak bu sıfatlar insanın akıllı, özgür ve sorumlu bir varlık olmasıyla çelişmez. Allah (cc), insanın yapacağı tercihleri ilmiyle bilir; insan ise kendisine verilen irade sayesinde seçimlerinden sorumludur. Necm suresinin 39. ayetinde "**İnsan için ancak çalıştığı vardır.**" buyrularak kişinin kendi eylemlerinin karşılığını göreceği vurgulanır. Bakara suresinin 286. ayetinde ise "**Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde yükümlü kılar.**" ifadesiyle kişinin ancak gücü ve iradesi ölçüsünde sorumlu tutulacağı belirtilir. Bu durum, kaderin insanın özgürlüğünü ortadan kaldırmadığını; aksine Allah'ın (cc) ilim, irade ve kudretinin her şeyi kuşattığını gösterir.

İlim	İrade	Kudret
Her Şeyi Bilir Allah'ın (cc) gerek duyular âlemine gerekse duyu ötesine ait bütün nesne ve olayları bilmesini ifade eden sıfatıdır.	**Dilediğini Gerçekleştirir** Allah'ın (cc) emirleri, hükümleri ve fiillerinde hiçbir zorunluluğa bağlı olmadan dilediğini yapmasını ifade eden sıfatıdır.	**Her Şeye Gücü Yeter** Allah'ın (cc) dilediğini eksiği ve fazlası olmaksızın hikmet çerçevesinde yapmasını bildiren sıfatıdır.

(bk. Yavuz, "İlim", 22/109; "İrade", 22/109; Topaloğlu, "Kudret", 26/536)

Bilgi Görseli 1.2: *Allah'ın (cc) kaderle ilgili sıfatları*

7. Etkinlik

30 dk.

Adı	İnsanın Özgürlüğü ve Sorumluluğu
Amaç	İnsan, akıl, irade ve sorumluluk kavramları arasındaki ilişki hakkında eleştirel düşünebilme

Yönerge: Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği öğretmen rehberliğinde tamamlayınız.

1. Bir insan yaptığı her şeyden sorumlu mudur? Akıl, irade ve sorumluluk kavramlarından yola çıkarak bu durumu değerlendiriniz ve kısa bir metin yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Akıl, irade ve sorumluluk arasındaki ilişki dikkate alındığında "özgürlük" kavramı nasıl tanımlanabilir? Açıklayınız.

.....

.....

3. İnsanın akıl ve irade sahibi bir varlık olarak özgür olması ile aldığı kararların sorumluluğunu üstlenmesi arasındaki ilişkiyi açıklayınız. Bu bağlamda insanın Allah'a (cc), kendisine ve çevresine karşı sorumluluklarına örnekler veriniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Bir insanın mükellef sayılabilmesi, onun akıl ve irade sahibi olmasıyla ne derece ilişkilidir? Düşüncelerinizi kısaca özetleyiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

İnsanın akıl ve iradesiyle yaptığı tercihlerden doğan sorumluluk hem bireysel hem de toplumsal hayatta kendini gösterir. İş sağlığı ve güvenliği kurallarına uyup uymamak insanın özgür iradesiyle verdiği bir karardır. Bu nedenle her yıl 4-10 Mayıs tarihleri arasında kutlanan İş Sağlığı ve Güvenliği Haftası, çalışanlarda sorumluluk bilincini artırmayı amaçlar. Hafta kapsamında seminerler, eğitimler ve bilgilendirme çalışmaları yapılarak bireylerin özgür iradeleriyle yaptığı tercihlerin yalnızca bireysel değil toplumsal bir sorumluluk olduğu hatırlatılır.

İnsanlar günlük hayatlarında çeşitli problemlerle karşılaşabileceklerini düşünerek gerekli tedbirleri almak zorundadır. Bir işçinin koruyucu ekipman kullanması, trafiğe çıkmadan önce araç bakımının yapılması, tehlikeli bir yerden geçerken kontrollerin sağlanması günlük hayatta alınabilecek tedbirlere örnek olarak verilebilir. Hz. Muhammed (sav) "Ey Allah'ın Resulü! Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim, yoksa bağlamadan mı tevekkül edeyim?" diye soran birine *"Önce onu bağla, sonra Allah'a tevekkül et!"* [48] şeklinde cevap vermiştir. Bu durum insanların gerekli tedbirleri almasının önemini hatırlatır. İnsan, aklı sayesinde doğru ile yanlışı ayırt eder; iradesiyle yaptığı seçimlerin sorumluluğunu da üstlenir. İş sağlığı ve güvenliği kurallarına uymak ve gerekli ekipmanları kullanmak da bu sorumluluğun bir parçasıdır (*Görsel 1.16*).

Görsel 1.16: *İş sağlığı ve güvenliği için kullanılan ekipmanlar, oluşabilecek tehlikeleri önlemeye yardımcı olur.*

Sıra Sizde

Güvenlik kuralları, günlük hayatın tüm alanlarında insanların güvenliğini korumaya yönelik temel ilkeleri içerir.

1. Günlük hayatta karşılaştığınız riskli davranışlara en az üç farklı örnek veriniz.
2. Bu davranışların birey ve toplum üzerindeki olası sonuçlarını açıklayınız.
3. Bu tür durumlarla karşılaştığınızda nasıl bir tutum sergilersiniz? Gerekçeleriyle söyleyiniz.

Kontrol Noktası

İnsan, akıl, irade ve sorumluluk hakkında

3	Öğrendiğim 3 bilgi • ..... • ..... • .....
2	İlgimi çeken 2 kavram • ..... • .....
1	Merak ettiğim 1 soru • .....

Performans Görevi	
Görev: Kader, akıl, irade ve sorumluluk bağlamında başarı ve başarısızlık konulu bir köşe yazısı yazma	
Amaç: Kader, akıl, irade ve sorumluluk bağlamında başarı ve başarısızlık arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme/yorumlayabilme	
Beceri: Eleştirel düşünme, yapılandırma	
Ürün: Köşe yazısı/Sergi	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati sınıf içi
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; bilgiyi kullanma, dil ve anlatım, kaynak kullanımı, metnin kapsam geçerliliği ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	
Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz. **Ön Hazırlık:** Çevrenizdeki insanların kader ve kader anlayışı hakkındaki düşüncelerini dinleyiniz. Bu düşünceler arasında yanlış kader anlayışına örnek olabilecek ifadeleri belirleyiniz. **Sınıf İçi Uygulama** **1.** Çevrenizdeki insanların kader anlayışına ilişkin gözlemlerinizden yola çıkarak başarı ve başarısızlık durumlarıyla ilgili kavramları kullanarak bir köşe yazısı yazınız. **2.** Köşe yazınızda toplumdaki yanlış kader anlayışının başarı ve başarısızlığa olan etkisine de yer veriniz. **3.** Hazırlamış olduğunuz köşe yazısını arkadaşlarınızla paylaşınız ve sınıfta sergileyiniz.	

Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

1.3. Kur'an'dan Mesajlar

Konuya Başlarken

Yüce Allah, dua yoluyla insanların kendisine yönelmesini ister. Bu durum Mümin suresinin 60. ayetinde şöyle belirtilir: "**Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim...**" Dua, kulun Allah'a (cc) karşı acizliğini itiraf etmesi, O'nun yüceliğini ve kusursuzluğunu kabul ederek O'ndan yardım dilemesidir. Bu özelliğiyle dua, kul ile Rabbi arasında sağlam bir bağ oluşturan ibadetlerdendir.

Günlük hayatta yaptığınız dualarda hangi konulara değindiğinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bakara suresinin 284. ayetinde "**Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadirdir.**" buyrulur. Allah'ın (cc) esmalarından olan Kadir, O'nun her şeye gücünün yettiği anlamına gelir *(Görsel 1.17)*. Bakara suresi 284. ayetin nazil olmasının ardından sahabe Resulullah'ın huzuruna gelerek diz çökmüş ve "Ey Allah'ın elçisi! Namaz, oruç, cihad, sadaka (zekât) gibi gücümüzün yettiği amellerle yükümlü kılındık (bunlara bir diyeceğimiz yok). Şimdi ise size bu âyet geldi; buna uymaya gücümüz yetmez!" demişlerdi. Resulullah *"Sizden önceki iki kitabın tâbileri gibi siz de 'Duyduk ve uymadık.' mı diyeceksiniz? Oysa 'Duyduk, itaat ettik. Senin bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz, gidiş sanadır.' demeniz gerekir"* buyurmuş, onlar da aynen böyle söylemişler ve bu cümleyi tekrarladıkça dilleri de buna alışmıştı.[49] Bu sözler, sahabenin Allah'a (cc) yönelerek hem teslimiyetini hem de bağışlanma isteğini dile getirdiği bir dua özelliği taşımaktadır.

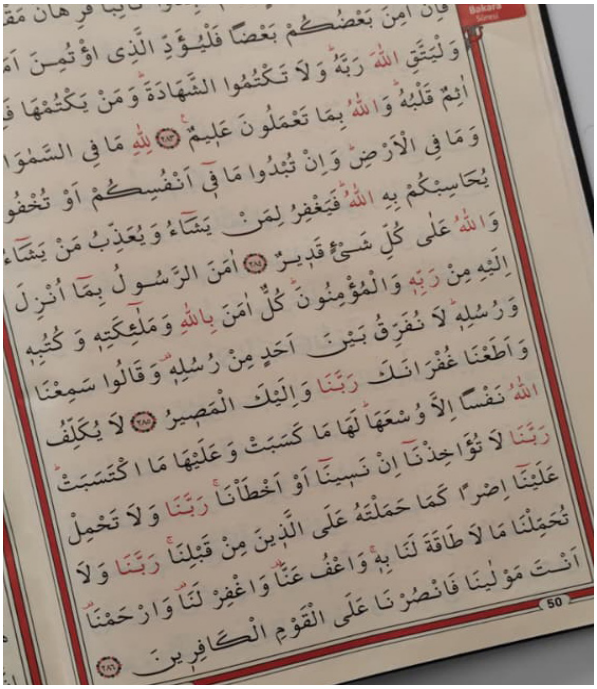

Görsel 1.17: *Allah'ın (cc) esmasından "her şeye gücü yeten." anlamına gelen "el-Kadir" isminin bulunduğu dijital hat çalışması*

Bakara suresinin 285. ayetinde müminlerin iman esaslarını kabul ettiği şu ifadelerle bildirilir: "**İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz Rabbimiz, gidiş sanadır.**" 286. ayette ise "**Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar…**" buyrularak insanın sorumluluğunun gücüyle sınırlı olduğu belirtilmiş ve sahabenin endişesi giderilmiştir. Ayetin devamında yer alan "**Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma... Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme...**" duası, insanın acziyetini kabul ederek Allah'a (cc) yönelmesi ve O'ndan yardım dilemesi gerektiğini ifade eder. Bu yönüyle Bakara suresinin 286. ayeti dua konusuna önemli bir örnektir.

Sıra Sizde

Öğretmen rehberliğinde Kur'an-ı Kerim mealinden ve karekoddaki genel ağ bağlantısından yararlanarak Bakara suresinin 286. ayetini ve mealini bulup okuyunuz.

Görsel 1.18: *Bakara suresinin son iki ayeti, Amenerresulü olarak da bilinir.*

Bakara suresinin son iki ayeti, İslam'ın inanç esaslarını ve Müslümanların nasıl bir din anlayışına sahip olması gerektiğini ortaya koyar. Söz konusu ayetlerin bu yönüyle surenin tamamını özetlediği söylenebilir *(Görsel 1.18)*. Bakara suresi Hicret'in ilk yıllarında indirilmiştir. Bu dönemde surenin muhatapları Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için mallarını ve yurtlarını Mekke'de bırakarak Medine'ye hicret eden muhacirler ile onlara her türlü destekte bulunan ensardan oluşuyordu. Surenin sonunda Allah (cc) bu kullarının samimiyetini övmüş, değerini belirtmiş ve kendilerine güzel bir mükâfat verileceğini bildirmiştir.[50]

Hz. Peygamber ve onun çevresindeki müminlerin iman ve itaatlerinin Allah (cc) tarafından kabul edilmesi, inananlar için büyük bir mutluluk vesilesi olmuştur. Bu kabulün ardından Allah (cc), iyi niyetli kulların farkında olmadan yaptıkları hataları bağışlayacağını müjdelemiştir. Hz. Muhammed (sav) de İslam'ın temel özelliklerinden birinin kolaylık olduğunu ifade etmiş, Allah'ın (cc) insanlara güçlerini aşan sorumluluklar yüklemeyeceğini belirtmiştir.[51]

8. Etkinlik

30 dk.

Adı	Kur'an'ın Mesajını Anlıyorum
Amaç	Bakara suresinin 286. ayetindeki mesajları anlamak için Kur'an-ı Kerim meallerine başvurabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Bakara suresinin 286. ayetinin okunuşunu ve anlamını öğretmeninizden ya da verilen karekoddan dinleyiniz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَّسِيْنَآ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا

حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۟ قف

وَاغْفِرْ لَنَا ۟ قف وَارْحَمْنَا ۟ قف اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٨٦﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."

(Bakara suresi 286. ayet)

2. Okuduğunuz meale göre ayette geçen konuları ve kavramları belirleyerek ilgili bölüme yazınız.

Bakara Suresi 286. Ayet	
Ayetlerde Geçen Konular	Ayetlerde Geçen Kavramlar

3. Ayette belirlediğiniz konuları içeriklerine göre sınıflandırınız.

.....

.....

.....

.....

.....

4. Bakara suresinin 286. ayetinde verilen mesajları öğretmeninizin rehberliğinde inceleyiniz.

Değerlendirme: Bakara suresinin 286. ayetinin mesajlarından yaptığınız çıkarımları öğretmeninizin rehberliğinde birkaç cümleyle özetleyiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

Karekoddan yararlanarak Bakara suresinin 286. ayeti ile ilgili daha fazla e-içeriğe ulaşabilirsiniz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruları tablodaki kutucuklarda yer alan harfleri kullanarak cevaplayınız. Aynı harfi birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

a	kader	**b**	kaza	**c**	irade	**ç**	sorumluluk	**d**	rızık
e	sabır	**f**	tevekkül	**g**	ecel	**ğ**	ömür	**h**	hidayet
ı	dalalet	**i**	hayır	**j**	şer	**k**	dua	**l**	imtihan

1.	Bakara suresinin 286. ayetinde insanın yaptıklarından sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, insanın hangi özellikleriyle ilişkilidir?	
2.	İnsanın yaptığı tercihlerin sonucunu belirleyen ve bu tercihlerden dolayı sorumlu olmasını ifade eden kavramlar nelerdir?	
3.	Allah'ın (cc) her şeyi bir plan dâhilinde yaratması ve zamanı geldiğinde bu planın gerçekleşmesini ifade eden kavramlar nelerdir?	
4.	"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar." ayeti, insan hayatının hangi yönünü ifade eder?	

Aşağıdaki soruların cevaplarını noktalı alanlara yazınız.

5. Bakara suresinin 286. ayetine göre Allah'ın (cc) insanlara gücünün yettiğinden fazlasını yüklememesi ne anlama gelir? Bir cümleyle açıklayınız.

.....

.....

6. Bu ayet insana, sorumluluk ve Allah'a (cc) yönelme konusunda nasıl bir bilinç kazandırır? Bir cümleyle açıklayınız.

.....

.....

Kontrol Noktası'nın cevap anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Farklı Kaydet

Bu ünitede beni en çok şaşırtan bilgi

.....

Öğrendiğim ve günlük hayatımda uygulayabileceğim değer

.....

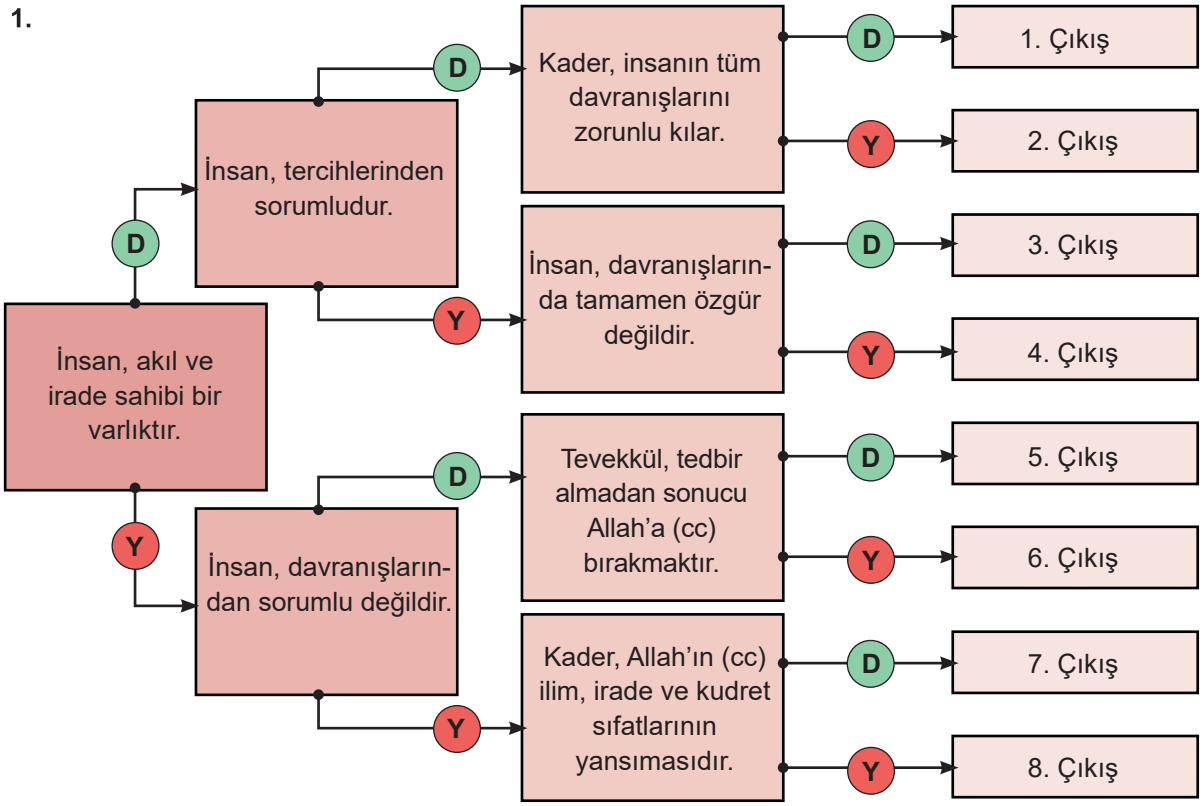
Hâlâ tam olarak anlayamadığım ve araştırmak istediğim konu

.....

Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

1.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri tabloda verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız.

dua	ecel	imtihan	irade	kader	kaza
ömür	rızık	sabır	sorumluluk	sünnetullah	tevekkül

2. İnsanların Allah'a (cc) yönelerek istek ve dileklerini ifade etmeleri ……..…… olarak adlandırılır.

3. Sıkıntı ve zorluklar karşısında metanet gösterme ……..…… kavramıyla ifade edilir.

4. İnsanın karşılaştığı zorluklar ve yaşadığı sıkıntılar onun için bir ……..…… olarak değerlendirilir.

5. Allah'ın (cc) her şeyi önceden bilmesi ve planlaması ……..…… kavramıyla ifade edilirken bu planın gerçekleşmesi ……..…… olarak adlandırılır.

6. İnsanın, ihtiyaçlarını karşılamak için çalışması ve helal yollardan kazanç elde etmesi ……..…… kavramıyla ilgilidir.

Aşağıda verilen ifadelerin sonuna ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak ifadelerle kavramları eşleştiriniz.

7.	Allah'ın (cc), evreni belirli ölçü ve kurallara göre yaratması ve yönetmesidir.	(....)
8.	İnsanın kendi tercihlerini yapabilme gücüdür.	(....)
9.	Allah'ın (cc) önceden belirlediği bir planın zamanı geldiğinde gerçekleşmesidir.	(....)
10.	İnsanın, davranışlarından sorumlu olmasıdır.	(....)
11.	İnsanın Allah'tan (cc) yardım dilemesi ve O'na yönelmesidir.	(....)
12.	İnsanın elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah'a (cc) bırakmasıdır.	(....)

a	Dua
b	İmtihan
c	İrade
ç	Kaza
d	Rıza
e	Sünnetullah
f	tevekkül

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

13. "İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu…"

(Rum suresi 41. ayet)

Bu ayetten hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

I. İnsan, eylemlerinden sorumludur.
II. İnsanın tercihleri hayatını etkiler.
III. Tüm olaylar insan iradesi dışında gerçekleşir.

A) Yalnız I
B) I ve II
C) I ve III
D) II ve III
E) I, II ve III

14. Bir kişi hiç çalışmadan girdiği sınavda başarısız olmuş ve bunu "Kaderimde yokmuş." diyerek açıklamıştır.

Bu durum aşağıdakilerden hangisiyle açıklanır?

I. Sorumluluk bilinci
II. Yanlış kader anlayışı
III. İradenin yok sayılması

A) Yalnız I
B) I ve II
C) I ve III
D) II ve III
E) I, II ve III

15. **I.** Allah'ın (cc) her şeyi bir ölçü ve plan dâhilinde yaratması ve olacakları önceden takdir etmesini ifade eder.

II. İnsanın yaptığı tercihlerin sonuçlarından dolayı yükümlü tutulmasını ifade eder.

III. İnsanın elinden gelen çabayı gösterdikten sonra sonucu Allah'a (cc) bırakması gerektiğini ifade eder.

IV. İnsanın aklı sayesinde seçenekler arasında tercih yapabilme gücünü ifade eder.

Aşağıdakilerin hangisinde yukarıdaki açıklamalara karşılık gelen kavramlar doğru sıralama ile verilmiştir?

A) Kader – Sorumluluk – Tevekkül – İrade

B) Sorumluluk – Kader – Tevekkül – İrade

C) Kader – Tevekkül – Sorumluluk – İrade

D) İrade – Sorumluluk – Tevekkül – Kader

E) Kader – Sorumluluk – İrade – Tevekkül

16-18. soruları aşağıdaki metne göre cevaplandırınız.

Bakara suresinin 286. ayetinde "Allah, hiç kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemez." buyrularak insanın sorumluluğunun gücüyle sınırlı olduğu ifade edilir. Ayette ayrıca insanın tercihlerinden sorumlu olduğu vurgulanır. Bu bağlamda kader, insanı edilgin kılan bir anlayış değil aksine bilinçli seçimler yapmaya yönlendiren bir sistemdir. Nitekim ayetin sonunda yer alan dua ifadeleri, insanın çaba gösterdikten sonra Allah'a (cc) yönelmesi gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla doğru kader anlayışı, insanı sorumluluktan uzaklaştırmaz aksine onu daha bilinçli, dengeli ve sorumlu bir hayat sürmeye yönlendirir.

16. **Metne göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?**

A) İnsan çaba göstermekle yükümlüdür.

B) İnsan yaptığı tercihlerden sorumludur.

C) İnsanın sorumluluğu gücü oranındadır.

D) Kader, insanın iradesini ortadan kaldırır.

E) Dua, insanın Allah'a (cc) yönelmesini sağlar.

17. **Metne göre aşağıdakilerden hangisi yanlış kader anlayışına örnektir?**

A) Her durumda dua etmek

B) İmkânlar ölçüsünde çaba göstermek

C) Sorumlulukları yerine getirmeye çalışmak

D) Çalıştıktan sonra sonucu Allah'a (cc) bırakmak

E) Başarısızlığı çalışmamaya rağmen kadere bağlamak

18. Metne göre aşağıdaki yargılardan hangileri doğrudur?

I. Kader anlayışı insanı tamamen pasif kılar.

II. İnsan, gücünün yettiği ölçüde sorumludur.

III. İnsanın yaptığı iyilik ve kötülükler kendisini etkiler.

A) Yalnız I

B) I ve II

C) I ve III

D) II ve III

E) I, II ve III

19-21. soruları aşağıdaki metne göre cevaplandırınız.

İnsan, akıl ve irade sahibi bir varlık olarak hayatı boyunca yaptığı tercihlerin sonuçlarından sorumlu tutulur. İslam inancına göre Allah (cc), evrende belirli bir düzen ve ölçü yaratmış, her şeyi bir plana göre var etmiştir. Bu plana kader, planın zamanı geldiğinde gerçekleşmesine ise kaza denir. Ancak bu durum insanın özgürlüğünü ortadan kaldırmaz aksine insanın yaptığı seçimlerin değer kazanmasını sağlar. İnsan, karşılaştığı olaylar karşısında sabredip gerekli çabayı gösterdikten sonra sonucu Allah'a (cc) bırakmalıdır. Aynı zamanda hayatın bir imtihan olduğu bilinciyle hareket ederek doğruyu seçmeye yönelmeli, hidayeti tercih etmeli ve dalaletten kaçınmalıdır. Rızkın Allah'tan (cc) geldiğini bilen insan, helal kazanç için çaba gösterir. Karşılaştığı tüm durumları kaderle ilişkilendirirken sorumluluğunu da unutmamalıdır.

19. Metne göre kader ve insan iradesi arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

20. Metinde geçen sabır ve tevekkül kavramlarının insan davranışlarına etkisini değerlendiriniz.

.....

.....

.....

.....

21. Metinden hareketle yanlış kader anlayışına bir örnek veriniz ve neden yanlış olduğunu açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sonnot

[1] bk. Sürmeli vd., "insan", 188.
[2] bk. Ahzab suresi 72. ayet.
[3] bk. "Kader", 4/520.
[4] bk. Sürmeli vd., "kader", 188.
[5] bk. Sürmeli vd., "kaza", 197.
[6] bk. "Sünnetullah", 7/343.
[7] bk. Sürmeli vd., "sünnetullah", 335.
[8] bk. Ahzab Suresi 62. ayet.
[9] Kamer suresi, 49. ayet.
[10] Rahman suresi, 5. ayet.
[11] bk. "Afet", 1/128.
[12] bk. Özel, "Afet", 1/399.
[13] "Rızık", 7/22.
[14] bk. Sürmeli vd., "rezzak", 306.
[15] bk. Nahl suresi 114. ayet.
[16] Buhari, "Büyu", 15.
[17] bk. Sürmeli vd., "sabır", 314.
[18] bk. Sürmeli vd., "sabur", 315.
[19] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "yaşam".
[20] bk. Karaman vd., *İlmihal I*, 140".
[21] bk. Enam suresi 2. ayet, Nahl suresi 61. ayet, Yunus suresi 49. ayet.
[22] bk. "Sağlık", 7/98.
[23] bk. "Hasta", 3/398.
[24] Tirmizi, "Zühd", 34.
[25] bk. Sürmeli vd., "hidayet", 137.
[26] Sürmeli vd., "dalalet", 56.
[27] bk. "Hidayet" 3/507.
[28] bk. "Hayır" 3/439.
[29] bk. "Dua" 2/250.
[30] Tirmizi, "Deavât", 1.
[31] bk. Mümin suresi 60. ayet.
[32] bk. Sürmeli vd., "tevekkül", 365.
[33] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "teslimiyet".
[34] bk. Bakara suresi 131. ayet.
[35] bk. Bakara suresi 112. ayet.
[36] bk. Sürmeli vd., "rıza", 306.
[37] bk. "Bela" 1/448-449.
[38] bk. Özafşar, *Hadislerle İslam*, 5/15.
[39] bk. Özafşar, *Hadislerle İslam*, 5/15.
[40] bk. Şûra suresi, 30. ayet.
[41] bk. Dönmez, "Temyiz", 40/437.
[42] bk. Durmuş, "Tefrik", 40/275.
[43] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "özgürlük".
[44] bk. Çağrıcı, "Hürriyet", 18/503.
[45] bk. "İlim", 4/316.
[46] bk. "İrade", 4/369.
[47] bk. "Kudret", 5/218.
[48] Tirmizi, "Sıfatü'l-Kıyame", 60.
[49] bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/450.
[50] bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/454.
[51] bk. Çağrıcı, "Hürriyet", 18/503.
[1] bk. Sürmeli vd., "din", 60.

2. ÜNİTE

DİN, FELSEFE, BİLİM VE SANAT

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

2.1. Din

2.2. Din, Felsefe ve Bilim

2.3. Din ve Sanat

2.4. Kur'an'dan Mesajlar

Anahtar Kavramlar

- **âlim**
- **Beytülhikme**
- **darülhadis**
- **darülkurra**
- **filozof**
- **ilim**
- **medrese**
- **rasathane**

Bu ünitede sizlerden

- din tanımlarını ve farklı disiplinlerin dine yaklaşımları arasında mukayese yapabilmeniz,
- dinin felsefe ve bilimle ilişkisini sorgulayabilmeniz,
- din ve sanat arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmeniz,
- Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerindeki mesajları anlamak için Kur'an-ı Kerim meallerine başvurabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Müslüman âlimler, yaşadıkları dönemin imkânları doğrultusunda araştırmaya önem vermiş ve pek çok alanda gelişmeye öncülük etmişlerdir. Yalnızca dinî ilimlerle yetinmemiş; fen bilimleri, tıp, matematik, felsefe, sosyal bilimler, sanat gibi alanlarda da çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu ilmî faaliyetler hem İslam medeniyetinin gelişmesine hem de bilim ve düşünce dünyasına önemli katkılar sağlamıştır. Birçok Müslüman âlim, Batı'da da tanınmış ve örnek alınmıştır. Onların hayatlarını ve çalışmalarını öğrenmek günümüzde yapılan araştırmalara da ışık tutmuştur.

Bazı Müslüman âlimlerin hayatları ve ilmî faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgiye, metnin yanında bulunan karekod aracılığıyla ulaşılabilir.

- **Yukarıdaki metinden ve dijital içerikten elde ettiğiniz bilgilere göre İslam dininin, ortaya konulan bu eserlere veya çalışmalara etkisi nelerdir? Birkaç cümleyle özetleyiniz.**

.....

.....

.....

- **Müslüman âlimlerin bilim, sanat ve felsefeyle ilişkisi hakkında bildiklerinizi aşağıya yazınız. Cevaplarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.**

.....

.....

.....

2.1. Din

Konuya Başlarken

1. **Kâfirun suresinin aşağıdaki mealinde verilmek istenen mesajı açıklayınız.**
   "De ki: 'Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.' "

   (Kâfirun suresi 1-6. ayetler)

2. **Din kavramı hakkında bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Din, insanın varlığı anlamasını ve hayat tarzını belirlemesini sağlayan inanç, değer ve kurallar bütünüdür *(Görsel 2.1)*. Din kelimesi sözlükte boyun eğmek, aziz olmak, itaat etmek, hesaba çekmek, ceza ve mükâfat olarak tanımlanır. Terim olarak ise akıl sahiplerini kendi istek ve hür iradeleri ile hayırlı olan şeylere sevk eden ilahi emirler bütünü olarak adlandırılır.[1] Klasik İslam kaynaklarında din kelimesi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu kaynaklarda din; âdet, durum, itaat, ceza, mükâfat gibi anlamlarla açıklanırken hesap, hüküm, şeriat, tevhit ve İslam gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte Kuran-ı Kerim'de "din" kelimesi doksan iki yerde geçer. Bu kullanımlarda "itaat, âdet, ceza, hesap, şeriat, hüküm, tevhit, İslam" gibi anlamlarda kullanılır. İslami kaynaklardan hareketle din kavramı dört farklı anlama gelecek şekilde gruplandırılabilir.[2] Bu anlamlara ilişkin sınıflandırma aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Görsel 2.1: *Din, insanları ortak değerler etrafında birleştirir.*

Din Kavramının Farklı Tanımları	
1. Anlam	**2. Anlam**
Cevheri'ye göre din: ceza (karşılık), mükâfat, hüküm, hesap.	İbni Manzur'a göre din: üstün gelme, hâkimiyet, vekil kılma, zorlama.
"Ödül ve ceza gününün tek hâkimi" (Fatiha suresi 3. ayet)	"... din de yalnız O'nundur..." (Nahl suresi 52. ayet)
3. Anlam	**4. Anlam**
Ragıb İsfahani'ye göre din: itaat, teslimiyet, hizmet, ibadet.	Mütercim Âsım Efendi'ye göre din: âdet, yol, kanun, şeriat, millet, mezhep.
"... Allah sizin için bu dini seçti..." (Bakara suresi 132. ayet)	"Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık..." (Casiye suresi 18. ayet)

(bk. Tümer, "Din", 9/312)

Bilgi Görseli 2.1: *İslami kaynaklara göre dinin farklı tanımları.*

Din tanımları ve din ile ilgili yaklaşımlar hakkındaki e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Klasik İslam kaynaklarında açıklanmış olmakla birlikte farklı disiplinler de kendi anlayışları doğrultusunda dini tanımlamışlardır.[3]

Farklı Disiplinlerin Din Tanımları	
Felsefe	İnsanın, kozmik düzeni ve kendi varoluşunu anlamlandırma çabasıdır.
Psikoloji	İnsanın içinde bulunduğu his veya duygulardır.
Sosyoloji	Toplumun birlik ve beraberliğini güçlendiren bir olgudur.
Antropoloji	Manevi varlıklara olan imandır.

(bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 34-35)

Bilgi Görseli 2.2: *Farklı disiplinlere göre din tanımları*

İlmî disiplinlerin din tanımlamaları dinin özünü tam olarak yansıtamamaktadır. Felsefe, dini sadece düşünce olarak görürken psikoloji, duygularla açıklar. Sosyoloji, dini toplumsal kurum olarak tanımlarken antropoloji ruhsal inançlarla ele alır. Ancak din; sadece bir düşünce, duygu, toplumsal kurum veya inanışla sınırlandırılamaz. Söz konusu disiplinler, dini yalnızca belirli bir yönüyle ele alır.

Sıra Sizde

Din; bireysel ve toplumsal bir boyut taşıyan, düşünce ve uygulanma açısından sistemli bir hâlde olan, insanlara bir hayat tarzı sunan ve onları belirlenmiş bir dünya görüşü etrafında birleştiren bir inanç sistemidir.

(bk. Aydın, *Din Felsefesi*, 6)

Dini anlamaya, tanımaya ve yaşamaya çalışan her insan dinin kendine bakan boyutunu ele alır. Benzer şekilde farklı disiplinler de dini kendi bakış açılarına göre tanımlar. Bütün tanımlar dinin farklı bir yönüne vurgu yapar.

Güvenilir kaynaklardan din ile ilgili yapılan tanımları araştırınız. Önceki ve yeni edindiğiniz bilgilerden hareketle din tanımları ve farklı disiplinlerin dine yaklaşımlarını belirleyiniz.

1. Etkinlik

30 dk.

Adı	Dine Yaklaşımlar Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar
Amaç	Din tanımları ve farklı disiplinlerin dine yaklaşımları arasında mukayese yapabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. **Klasik İslam kaynaklarında geçen din tanımlarıyla felsefe, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinin dine yaklaşımları arasında dikkatinizi çeken ortak ve farklı yönleri arkadaşlarınızla paylaşınız.**

2. Elde ettiğiniz bilgileri sınıflandırarak aşağıdaki ilgili başlığın altına yazınız.

Benzer Yönler	Farklı Yönler
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

3. Din, klasik İslam kaynaklarında "ilahi mesaj" şeklinde tanımlanırken psikolojide "insani", sosyolojide ise "toplumsal bir olgu" olarak tanımlanmaktadır. Bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Klasik İslam düşüncesindeki din tanımları ve söz konusu disiplinlerin dine yaklaşımları arasındaki ilişkiyi ifade eden çıkarımlarınızı özetleyerek yazınız.

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: "Evet-Hayır" kartları oluşturunuz ve çıkarımlarınızı bu kartlarla değerlendiriniz.

1. Öğrenciler çıkarımlarını arkadaşlarıyla paylaştı.

2. Cümleleri benzerliklerine göre sınıflandırıp birleştirerek yazdı.

3. Öğrenciler "Evet-Hayır" kartları oluşturdu.

4. Öğretmen çıkarımları okudu.

5. Öğrenciler kendi cevaplarını arkadaşlarıyla karşılaştırdı.

Kontrol Noktası

Klasik İslam kaynaklarının ve söz konusu disiplinlerin dine yaklaşımlarındaki benzer ve farklı yönleri etkinliğiyle ilgili

3	Öğrendiğim 3 bilgi
	• ..... • ..... • .....
2	İlgimi çeken 2 kavram
	• ..... • .....
1	Merak ettiğim 1 soru
	• .....

2.2. Din, Felsefe ve Bilim

Konuya Başlarken

1. Aşağıdaki görseli insanın bu dünyadaki anlam arayışı açısından değerlendiriniz.

2. Felsefe ve bilim hakkında bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Toplumların varlığını sürdürebilmesi ve insanların bir arada yaşayabilmesinde birçok unsur etkili olur. Din, hukuk, bilim, felsefe, dil, tarih, sanat, ekonomi vb. şeklinde sıralanabilen bu unsurlar toplum düzeninin kurulması ve ortak değerlerin oluşmasına katkı sağlar. Bu unsurlar arasında din, felsefe ve bilim insanın kendisini, çevresini ve evreni anlamlandırma çabasında önemli bir rol üstlenir. Bu üç alan, insanın düşünce dünyasını şekillendirirken aynı zamanda manevi ve zihinsel gelişimine de yön verir. Din, insanın manevi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi dünyadaki anlam arayışına da yardımcı olur ve ahlaki hayatın temelini oluşturur. Bilim, gözlem ve araştırma yoluyla evrendeki fiziksel düzenin nasıl işlediğini açıklar. Bu süreçte elde ettiği veriler, insana somut ve doğrulanabilir bilgiler sunar. İnsan, bilimin kendisine sunduğu somut verileri felsefe sayesinde akıl ve mantık süzgecinden geçirerek "varlık-bilgi-değer" alanlarında düşünce dünyasını zenginleştirir. Bu üç unsur insanın hayatı anlamlandırmasına yardımcı olur. Din ve bilim kendi kaynaklarından bilgi ortaya koyarken felsefe bunu düşünsel sorgulama yöntemiyle analiz eder.

2. Etkinlik

30 dk.

Adı	Din, Felsefe ve Bilim İlişkisi
Amaç	Dinin felsefe ve bilimle ilişkisi hakkında merak ettiklerini tanımlayabilme ve soru sorabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Din, felsefe ve bilime dair merak ettiğiniz en az beş konu belirleyiniz.

2. Belirlediğiniz konular hakkında sorular sorunuz.

3. Din, bilim ve felsefenin ele aldığı konulardan bildiklerinizi aşağıdaki noktalı alana yazınız. Yazdıklarınızı arkadaşlarınızın yazdıklarıyla karşılaştırarak fikir alışverişinde bulununuz.

Din	.....
Bilim	.....
Felsefe	.....

Değerlendirme: Din, felsefe ve bilimin etkileşim hâlinde oldukları ve birbirleriyle çelişmedikleri hakkında

3	Öğrendiğim 3 bilgi
	• ..... • ..... • .....
2	İlgimi çeken 2 kavram
	• ..... • .....
1	Merak ettiğim 1 soru
	• .....

Felsefi bilgi, insanın sistemli düşünme etkinliğinin sonucudur. Bu süreç bir bilginin, iddianın veya düşüncenin başka insanlar tarafından da anlaşılabilmesi, onlara aktarılabilmesi ve kabul edilebilir olmasını ifade eder. Düşüncenin objektiflik iddiası bu noktada gündeme gelir. Ancak hiçbir düşünce mutlak anlamda objektif bir geçerliliğe sahip olamaz. Her düşüncenin bireysel, toplumsal ve tarihsel arka planı vardır. Felsefi bilgide de düşünürün yaşadığı toplumun, tarihin ve kültürün izleri vardır.[4] Bu kültürel, toplumsal ve tarihsel arka plan düşünürün ortaya koyduğu felsefi bilgilerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar.

Felsefe, genellikle bir dünya görüşü ve varlık teorisi olarak tanımlanır.[5] Bu disiplinle ilgilenen düşünürler yaşadıkları toplumun ve çağın zihniyetinden etkilendikleri için felsefi bilgi, ortaya çıktığı dönemin sınırlılıklarını içerir.

Sıra Sizde

Bir düşünürün temel dinî ve felsefi sorunları tartışırken bazı kavramları öne çıkarması son derece doğal olarak görülür. Bu bağlamda Mevlana'nın "ney"i ve Yunus Emre'nin "aşk"ı örnek gösterilebilir. Her düşünür kendi döneminin anladığı şekilde felsefesini oluşturduğu için o döneme ait bazı kavramları ön planda tutar. Düşünürlerin felsefi bakış açıları anlam olarak sonraki dönemleri etkilese de felsefi bilgi o dönemin sınırlarını içerir. Bu durum felsefi bilgi açısından düşünüldüğünde her düşünürün kendi döneminden etkilendiğini gösterir.

(bk. Yasa, *Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi*, 23)

Felsefi bilginin sınırlılıkları açısından metni değerlendiriniz ve arkadaşlarınızla tartışınız.

Görsel 2.2: *İbni Sina; varlık, bilgi, ahlak, toplum gibi temel meseleleri sistemli bir şekilde ele alan İslam filozoflarından biridir (Temsilî).*

Filozof kelimesi sözlükte felsefe ile uğraşan ve felsefenin gelişmesine katkıda bulunan kimse olarak tanımlanır.[6] Filozoflar genellikle bilgi, ahlak, toplum, evren gibi konuları araştırır ve düşüncelerini sistemli bir şekilde açıklar. Bunun yanı sıra varlık hakkında teori ortaya koyar ve varlığın ilkeleri üzerine düşünürler *(Görsel 2.2)*. Pek çok filozof varlığın kaynağı, ortaya çıkışı ve ne olduğu hakkında çeşitli fikirler ortaya koymuştur.

İslam öncesi Arabistan Yarımadası'ndaki toplumlarda varlığın kaynağıyla ilgili birçok düşünce olduğu görülür. Ancak bunlar, filozofların ele aldığı gibi sistematik bir düşünceden daha çok inanç biçimi olarak kendilerini gösterir. Bu durum, İslam öncesi 7. yüzyıl Arabistan Yarımadası'nın onu çevreleyen komşu ülkelere göre felsefi ve bilimsel düşünce açısından geride kalmasından kaynaklanır. Bu koşullar içinde Hz. Muhammed (sav), Hira Mağarası'nda kendi zihinsel sorgulamalarını gerçekleştirmiştir. Kendisine gelen ilk vahiyle birlikte putperestlik inancına meydan okumuştur. Hz. Muhammed'e (sav) gelen ilk ayetler insandan aklını ve duygularını doğru bir şekilde kullanmasını istemiştir. Böylece ilk Müslümanların zihinleri vahyin dünya ve ahirete ilişkin somut kavramları dile getirmesiyle hareketlilik kazanmıştır. Kur'an ve Hz. Muhammed (sav) Müslümanları düşünmeye teşvik etmiş ve onlarda zihinsel sorgulamanın filizlenmesini sağlamıştır.[7] Fethedilen coğrafyalardaki felsefi birikimin tercüme edilmesi de Müslüman dünyasında felsefi düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. İslam düşüncesinde felsefe; varlık, hayatın anlamı, inanç ve toplumsal değerlerin akıl süzgecinden geçirmesiyle önem kazanmıştır. Bu süreç, geçmiş inançların sorgulanmasına; insanın kendisini, çevresini ve Allah'ı (cc) anlamasına ve ahlaki değerlerin yeniden şekillenmesine katkı sağlamıştır.

İlk dönem İslam kültüründe felsefi düşünce henüz sistemli olarak ilerlemese de Müslümanlar sorgulamaya, öğrenmeye merak duydular. Bu durum, Hz. Peygamber'in vahyin ilk geldiği andan itibaren Müslümanları ilim öğrenmeye, geçmiş inançlarını doğru analiz etmeye ve varoluşları üzerine düşünmeye teşvik etmesinin bir sonucudur. **İlim** kelimesi sözlükte bir şeyi gerçek yönüyle kavramak; gerçek bilgiyle örtüşen inanç, nesneyi olduğu gibi anlamak ve ondaki gizli bilgiyi ortaya çıkarmak olarak tanımlanır.[8] İslam düşüncesinde ise bir şeyin gerçek yönüyle kavranmasıdır. **Âlim** ise bilen, bilgi sahibi ve tefsir, hadis, kelam gibi İslam ilimlerinde yetkinliği olan Müslüman bireyler olarak kabul edilir.[9]

Hz. Muhammed (sav) "*İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.*"[10] sözüyle Müslümanların ilim yolunda çaba göstermesi gerektiğini ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de de "**… Rabbim! İlmimi artır de.**"[11] *(Görsel 2.3)* ve "**… Allah içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarsın...**"[12] ayetleriyle ilim öğrenmek ve bu konuda ısrarcı olmak öğütlenir. Kur'an'ın bu ifadeleri Müslümanların zamanla birçok âlim yetiştirmesine ve güçlü bir ilim geleneği oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Müslüman âlimlerin ilmî çalışmaları İslam düşüncesini öne çıkaran felsefi faaliyetlerin doğmasına katkı sağlamıştır. Bu düşünsel sürecin çıkış noktası Hz. Muhammed'in (sav) yürüttüğü eğitim faaliyetlerine dayanır.

Görsel 2.3: *Taha suresinin 114. ayetindeki "Rabbim! İlmimi artır de." anlamındaki hattı*
Hattat: Cemali Gündoğdu

Hz. Muhammed (sav), tebliğ sürecinde Kur'an ayetlerinin iniş sebeplerini, hangi konularda indiklerini ve İslam'ın kurallarını açıklamış; kendisine yöneltilen sorulara cevap vermiştir. Bu durum, Müslümanlar için bir ilim dersi niteliği taşımıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in yanında bulunanlar, onun düşüncelerini doğrudan öğrenme fırsatına sahip olmuşlardır.

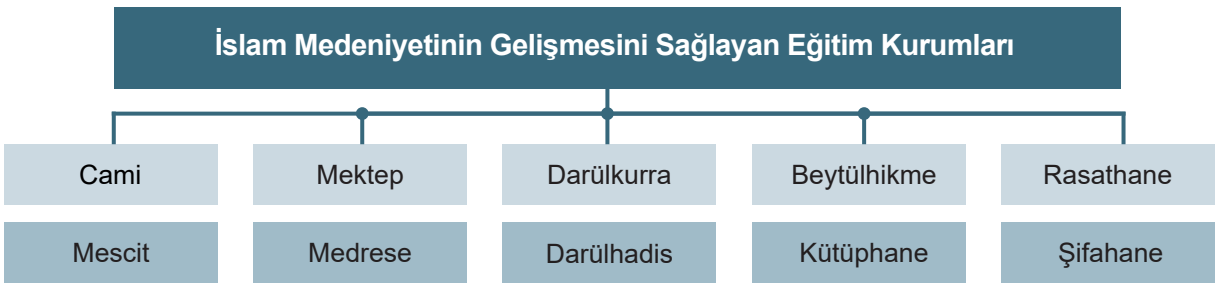
Hz. Muhammed'in (sav) vefat etmesiyle birlikte farklı kültür ve düşünce dünyalarına sahip olan Müslümanlar arasında özellikle dinî ve sosyal hayata ilişkin bazı konularda farklılıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu durum üzerine birçok Müslüman âlim, Kur'an'ı ve sünneti kaynak edinerek dinî ve sosyal hayatla ilgili yeni düşünceler geliştirmiştir. Bu süreç İslam medeniyetinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Müslümanların yeni düşünceler ortaya koymaları, onları üretmeye ve yeni bilgiler öğrenmeye yöneltmiştir. İslam medeniyetinin üretken olduğu zamanlardan biri olan Emeviler Dönemi'nde tercüme faaliyetleri başlamıştır. Müslüman âlimler, yapılan çeviriler sayesinde geçmiş dönemlerin bilgi birikimine sahip olmuştur. Kendi düşüncelerini bu birikim üzerine ekleyerek ilmî anlamda çok daha derin bilgi seviyesine ulaşmışlardır. Çevirilerin ve ilmî çalışmaların devam etmesi için Beytülhikme ve rasathane gibi kurumlar oluşturulmuştur. İlim adamları devlet tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Bu dönemde ilmî ve edebî kitapların getirilmesi için çevre ülke ve şehirlere pek çok heyet gönderilmiştir. Ayrıca Bağdat şehri kurulduktan sonra bilim ve kültür merkezi hâline gelmiş, başka şehirlerden birçok ilim adamı buraya yönelmiştir.[13] Yaklaşık 8. yüzyılın ortalarından 9. yüzyılın ortalarına kadar tercüme faaliyetleri devam etmiş ve hemen ardından özgün eserlerin verildiği dönem başlamıştır.

Müslüman âlimler matematik, mantık, fizik, kimya, astronomi gibi fen bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlere de önemli katkılar sağlamışlardır. Farklı kültürlerden öğrendikleri bilgileri kendi kültür ve düşüncelerine göre biçimlendirerek bilim ve teknik alanında birçok eser ortaya koymuşlardır. Bu eserleri hazırlarken İslam medeniyetinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den faydalanmışlardır. Ayrıca Müslüman âlimler, dinin kaynağı olan Kur'an ve sünnetin daha doğru anlaşılması için hadis, tefsir, kelam gibi alanlarda da eserler meydana getirmişlerdir.

Müslüman âlimlerin en önemli motivasyonlarından biri, Kur'an'ın onları düşünme ve araştırmaya teşvik etmesidir. Kur'an-ı Kerim'deki "**Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.**"[14] ayeti Müslümanları yer ve gök hakkında düşünmeye sevk eder. "**Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır.**"[15] ayetinde de insanların yaşadıkları evreni anlamalarına çağrı vardır. Bunun için insanın hem dinî ilimlerle hem de sosyal bilimler ve fen bilimleriyle ilgilenmesi gerekir.

İslam medeniyetinin gelişmesinde eğitim kurumları önemli bir rol oynamıştır. Bu kurumlar bilginin üretilmesi, korunması ve nesilden nesile aktarılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda farklı coğrafyalardan gelen bilim insanlarının düşünce alışverişinde bulunmalarına da imkân tanımıştır. Bu sayede oluşan ortam, bilimsel çalışmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bilgi Görseli 2.2: *Bilimsel çalışmaların gelişimine katkı sağlayan eğitim kurumları*

Cami

Arapça "cem" kökünden türeyen cami kelimesi toplayan, bir araya getiren anlamlarında kullanılır. Başlangıçta sadece cuma namazının kılındığı büyük mescitler için kullanılan "el-mescitü'l-câmi" (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış hâlidir[16] *(Görsel 2.4)*. İlk Müslümanlardan itibaren camiler; toplanma ve ibadet yeri olmanın yanında önemli elçilerin kabul edildiği, eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü, evsiz ve yolda kalmışlara barınma imkânının sağlandığı ve aşevi hizmetinin verildiği çok amaçlı kurumlar olmuştur. Bu işlevleri arasında camilerin eğitim kurumu niteliği ayrı bir önem taşımıştır. Hz. Muhammed (sav) ve onun ashabı camilerde eğitim faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler sonucunda birçok İslam âlimi yetişmiştir. Mescid-i Nebevi'de bulunan Suffe, o dönem için üst düzeyde bir eğitim faaliyeti vermiştir. Sahabilerin dinî ve ilmî eğitim gördüğü bu bölüm öğretim faaliyetinin yürütüldüğü önemli bir merkez olmuştur. Hz. Muhammed (sav) burada bizzat kendisi de ders vermiştir. Bu derslerle birlikte camilerde aşamalı olarak bazı ilimler öğretilmeye başlanmıştır.

Görsel 2.4: *Süleymaniye Camii (İstanbul/Türkiye)*

Hicret'in ilk yıllarında camilerde yürütülen eğitim faaliyetleri, ilerleyen dönemlerde hadis, fıkıh, akaid gibi İslami ilimlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda tercüme faaliyetleriyle birlikte felsefe, mantık, matematik, kimya gibi ilimler de okutulmuştur. Bu gelişmeler neticesinde camiler hem dinî ilimler hem de doğa bilimlerinin gelişmesinde bir eğitim merkezi olarak yerini almıştır.[17]

Mescit

Arapça eğilmek, tevazu ile alnı yere koymak anlamındaki "sücûd" kökünden türemiştir. Secde edilen yer anlamına gelen mescit, aynı zamanda mekân ismi olarak da kullanılmıştır. Mescit; Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve ilk İslam kaynaklarında cami kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.[18] İslamiyet'in daha sonraki yıllarında cuma namazı kılınmayan ve minberi olmayan küçük mabetlere denilmiştir.[19]

İslam tarihinin başlangıcından itibaren mescitler sadece birer ibadet yeri olmamış, hayatın tam merkezinde yer almıştır. Bu mekânlar; askerî kararların alındığı bir karargâh, Müslümanların toplanma alanı, ilim öğrenilen yer, toplumsal konuların görüşüldüğü ve elçilerin kabul edildiği bir merkez olarak tasarlanmıştır. Hicret'le birlikte ilk önce Kuba Mescidi inşa edilmiş, sonrasında ise Mescid-i Nebevi'nin inşasına başlanmıştır. Mescid-i Nebevi; namaz kılınan bölüm, mektep görevi gören "Suffe" ve Hz. Muhammed'in (sav) ailesi için yapılmış birkaç odadan oluşmuştur *(Görsel 2.5)*. İslam tarihinde Mescid-i Nebevi ile başlayan mescitte eğitim-öğretim faaliyetleri, zamanla yeni kurulan mescitlerle devam etmiştir.[20] Böylece mescitler hem İslam medeniyetinin varlığını göstermede hem de bu medeniyetin ilim ve bilim açısından gelişmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Görsel 2.5: *Mescid-i Nebevi (Medine/Suudi Arabistan)*

Mektep

Sözlükte yazmak anlamındaki "ketebe" kökünden türeyen mektep, okul demektir.[21] Aynı zamanda çocuklara dinî eğitim verilen ilk eğitim kurumudur. Okuma-yazma öğretilen ve dinî eğitim verilen bu kurumlar "Kur'an okulu" olarak da adlandırılmıştır. Mektepler ilk olarak İslamiyet'i yaymak ve farklı etnik grupları İslam inancı ve hayatıyla bütünleştirmek amacıyla kurulmuştur. Her köy ve mahallede bulunan bu okullar, dinî kültürün ve İslami hayat tarzının sürdürülmesinde önemli rol oynamıştır. Zamana ve mekâna göre bazı değişiklikler olsa da bu okullarda genellikle Kur'an, hadis, ilmihâl, okuma yazma, gramer, şiir ve şiir eğitimi dersleri verilmiştir. Ancak eğitim programının ana dersini Kur'an eğitimi oluşturmuştur.[22]

Hz. Muhammed (sav) Dönemi'nde Hicret'ten sonra çocuklara eğitim verildiği bilinmektedir. Bu duruma Bedir Savaşı sonrası on kişiye okuma yazma öğreten esirlerin serbest bırakılması örnek olarak gösterilebilir. Okuma yazma öğrenen çocuklar daha sonra mescitlerdeki eğitime katılmışlardır. Hz. Peygamber'in vefatı sonrası Dört Halife Dönemi'nde mektepler daha sistemli hâle getirilmiştir. Mekteplerde çalışan öğretmenlere maaş verilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde mektepler hem mekân hem de ders içeriği olarak gelişme kaydetmiştir.

Medrese

İslam medeniyetinde kurulan eğitim kurumlarındandır. Sözlükte okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak anlamındaki ders kökünden gelen mekân ismidir.[23] **Medrese**; cami, mescit ve mekteplerde verilen eğitimin daha ileri düzeyini temsil eder. Bugünkü fakülte, yüksekokul ve üniversite seviyesindedir. Medreseler, İslam medeniyetinde birçok bilimsel gelişmeye öncülük etmiştir *(Görsel 2.6)*.

Görsel 2.6: *Buruciye Medresesi (Sivas/Türkiye)*

Mescitlerde yapılan eğitimler zamanla cami ve çevresinde de eğitim faaliyetlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bu durum sonraki dönemlerde kurulan vakıfların eğitimi desteklemesine ve cami merkezinde kurulan külliyelerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Külliye içinde bulunan medreselerde ders veren öğretmenlerin ücretleri ve yatılı kalan öğrencilerin masrafları vakıf tarafından karşılanmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye Medresesi İslam medeniyetinin en önemli medreselerindendir. Bu medrese, kuruluşundan sonra birçok medreseye örnek olmuştur. Medrese eğitiminin temel hedefi sahih olan dinî birikimin öğrencilere aktarılmasıdır. Bu amaçla medreselerde eğitim belirli metinler üzerinden yürütülmüştür. Bu eğitim sistemi aynı zamanda zengin yorum geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.[24]

Darülkurra

Kur'an-ı Kerim'i okumayı uzmanlık seviyesinde öğreten kurumdur. **Darülkurra**da, Kur'an-ı Kerim'deki kelime ve cümlelerin okunuşlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler öğretilmiştir.[25] İslamiyet'in doğuşundan itibaren Kur'an'ın güzel ve doğru bir şekilde okunması büyük önem taşımıştır *(Görsel 2.7)*. İslam'ın ilk dönemlerinde hafızlık ve Kur'an eğitimi mescitlerde verilirken ibadetlerin aksamaması için darülkurra adı verilen kurumlar oluşturulmuştur.

Görsel 2.7: *İslamiyet'te Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okumak önemlidir.*

Osmanlı Devleti zamanında sıbyan mektebini bitiren veya o seviyede özel öğrenim görmüş bir talebe, bu müesseselerde okumak istediğinde öncelikle en alt seviyedeki darülkurraya giderdi. Hafızlığını burada tamamladıktan sonra ise yüksek darülkurraya geçiş yapardı. Bu sistemli işleyiş Osmanlıların darülkurralara ne kadar önem verdiğini göstermektedir.[26]

Darülhadis

Hadis eğitiminin verildiği kurumlardır. **Darülhadis** kelimesi; yer, mekân ve ev anlamlarına gelen dâr ile hadis isimlerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur *(Görsel 2.8)*. Hadis derslerinin ilk yapıldığı yer olarak Hz. Muhammed'in (sav) Mekke Dönemi'nde Erkam bin Ebu Erkam'ın evi gösterilir. Hicret'ten sonra bu dersler Mescid-i Nebevi'nin bitişiğinde bulunan suffe adı verilen odalarda verilmeye başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde hem muhaddislerin evlerinde hadis halkaları kurulmuş hem de mescitlerde hadis âlimleri tarafından dersler verilmiştir. Mescitlerde o bölgenin muhaddisleri ders verdiği gibi ilmî seyahatte olan meşhur muhaddisler de dersler vermiştir. Meşhur hadis âlimi İmam Buhari böyle bir seyahat esnasında Basra'da binlerce talebenin ilim öğrendiği bir mescitte hadis dersleri okutmuştur. Mescitlerde gelişen bu ders halkaları neticesinde hadis dersleri için yeni bir yer inşa edilmesine karar verilmiş ve darülhadisler kurulmuştur.[27]

Görsel 2.8: *Yakutiye Medresesi (Erzurum/Türkiye)*

Beytülhikme

İslam coğrafyasının genişlemesi sonucunda Müslümanlar, dinlerini farklı din ve kültürler karşısında savunma ve tanıtma girişimlerinde bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. **Beytülhikme**, tercüme faaliyetlerinin ve ilmî araştırmaların yürütüldüğü merkezdir. Bu merkez; felsefe, tıp, matematik, fen ilimleri ve kısmen edebiyat alanında kaleme alınan eserlerin Arapçaya tercüme edildiği kütüphane ve rasathaneden oluşmuştur. 9. yüzyılda Yunanca ilmî eserlerin büyük bir bölümü Arapçaya çevrilmiştir. İslam âlimleri Beytülhikmede sadece tercüme faaliyetinde bulunmamış; tercüme edilen eserlerdeki ilimleri kavramışlar ve bunlar üzerine şerhler yazmışlardır.[28]

Kütüphane

Kütüphaneler, tarih boyunca sadece kitapların toplandığı yer olarak değil çeşitli ilimlerin öğretildiği, araştırmaların yapıldığı yerler olmuştur[29] *(Görsel 2.9)*.

Hz. Muhammed (sav) Dönemi'nde yazılı eserlerin az olmasından dolayı kütüphane kayıtlarına rastlanamamıştır. İslam medeniyetindeki ilk kütüphaneler Emeviler Dönemi'nde açılmış ve buralarda özellikle Kur'an-ı Kerim ve hadis kaynakları toplanmıştır.[30] İslam medeniyetinin gelişmesiyle birlikte birçok yerde kütüphaneler açılmıştır. Müslüman âlimler, kütüphanelerde hem araştırma yapmış hem de önemli eserler yazarak sonraki nesillere bırakmışlardır.

Ülkemizdeki kütüphane zenginliğine başta İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Millî Kütüphane, halk kütüphaneleri, vakıf kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri ve yaygın eğitim kurum kütüphaneleri örnek gösterilebilir. Bu kütüphanelerde farklı dönemlere ait kıymetli eserler bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de her sene mart ayının son pazartesi günüyle başlayan hafta Kütüphanecilik Haftası olarak kutlanmaktadır. Kütüphanecilik Haftası'nda; kütüphane ve kütüphanecilik meseleleri ile ilgili konularda kongre, sempozyum, sergiler, söyleşiler ve paneller düzenlenmektedir. Yerel imkânlardan yararlanarak (mahallî gazeteler, belediye hoparlörü, TRT, vb.) kütüphanenin bulunduğu çevrede hafta ile ilgili duyurular yapılır, bölgedeki eğitim ve kültür kurumlarıyla haftanın önemini anlatan etkinlikler planlanır. Bu etkinlikler, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türk Kütüphaneciler Derneğinin iş birliği ile yürütülür.[31]

Görsel 2.9: *Kütüphaneler birçok ilim faaliyetine ev sahipliği yapmıştır.*

Rasathane

Astronomik gözlem ve incelemelerin yapıldığı özel mekânlardır. **Rasathane**, İslam medeniyetinde astronomi ilminin gelişmesine katkı sağlayan en önemli kurumlardan biri olarak kabul edilir. İslam'da, ilk gelişen ilim dallarından biri de astronomidir. İslam'ın temel ibadetlerinden namaz, oruç ve hac belirli zamanlarda yapılan ibadetler olduğu için bunların vakitlerinin ayarlanması her zaman önemli olmuştur. Özellikle ilk Müslümanlar namazların vakitlerini belirlemek için camilerde muvakkithaneler kurmuşlardır. Ayrıca medreselerde de astronomi ilmi ders olarak okutulmuştur. Rasathaneler, İslam medeniyetinin meydana getirdiği ve kendinden sonraki nesillere miras olarak bıraktığı önemli müesseselerdendir. İslam öncesi dönemde de astronomiyle ilgili çalışmalar olmakla birlikte bunu özel bir müessese hâline getiren Müslümanlar olmuştur.[32]

Şifahane

İlk dönemlerde bimaristan olarak bilinen şifahaneler bugünkü hastanelerin işlevini görmüştür. Hz. Muhammed (sav) Dönemi'ndeki ilk şifahane Rufeyde Ensariyye adında bir kadının çadırı olmuştur. Bu çadır, Hendek Gazvesi'nde yaralanan Sad bin Muaz ve diğer yaralılar için seyyar savaş hastanesi olarak kurulmuştur.[33]

Selçuklular Dönemi'nde bu kurumlar darülafiye veya darüşşifa olarak adlandırılmıştır *(Görsel 2.10)*. Osmanlı Dönemi'nde darüşşifanın yanı sıra darüssıhha, şifahane ve bimarhane adları da yaygın olarak kullanılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren özellikle Avrupa'daki gibi modern sağlık kuruluşlarının yapılmasıyla hastane adı kullanılmaya başlanmıştır.

▲ ***Görsel 2.10:*** *Divriği Ulu Camii Şifahanesi (Sivas/Türkiye)*

Dinin felsefe ve bilimle ilişkisi hakkındaki e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

İslam medeniyetinde ortaya çıkan eğitim ve bilim kurumları, İslam'ın her dönemde ilme ve öğrenmeye önem verdiğini göstermektedir. İslam düşüncesinde bilgi, iyiye ve doğruya götüren yol olarak görülmüştür. Bu nedenle bilgi ve bilimin insanlığa ve evrenin düzenine zarar vermeyecek şekilde kullanılması hedeflenmiştir. Müslüman âlimler yaşamış oldukları toplumu ve dönemi aydınlattıkları gibi gelecek nesillere de büyük bir miras bırakmışlardır. Bu miras hem dinin ana kaynakları olan Kur'an ve sünnet hem de felsefenin sorgulayıcı gücü ve bilimin gözlemci yöntemi sayesinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda İslam dini, bilimsel çalışmaları hakikate giden yolda kendisine yardımcı bir araç olarak görmüştür. Bilim, dış dünyada bulunan varlıkların görünen hâllerini açıklarken din, bunların nasıl ve niçin var olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

3. Etkinlik

35 dk.

Adı	Din, Bilim ve Felsefe Arasındaki İlişki
Amaç	Din, felsefe ve bilim arasındaki ilişkiyi sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek din, bilim ve felsefe arasındaki ilişkiyi değerlendireceğiniz bir münazara gerçekleştiriniz.

Din, bilim ve felsefe arasındaki ilişki hakkında güvenilir kaynaklardan bilgi toplayınız.

1. **Öğretmeninizin rehberliğinde iki münazara grubu oluşturunuz.**
2. **Birinci grubun tezi:** Din, bilim ve felsefe farklı yollar kullansa da birbirini dışlamaz ve evreni anlamada bütüncül bir yaklaşım sunar.

   İkinci grubun antitezi: Din, bilim ve felsefe farklı oldukları için çoğu zaman birbirini dışlar ve evreni anlamada bütüncül bir yaklaşım sunmakta zorlanır.

   - Münazara başlamadan önce topladığınız verilerin doğruluğunu öğretmeninize onaylatınız ve savunduğunuz tezle ilgili çıkarım cümlelerinizi hazırlayınız.
   - Münazara esnasında düşüncelerinizi açık fikirlilik ve kararlılıkla savununuz.
   - Münazara grubunda olmayan sınıf arkadaşlarınız dinleyici veya jüri olarak görev alacak ve münazara gruplarını kontrol listesini kullanarak değerlendirecektir.
   - Münazarayı, öğretmeninizin rehberliğinde kurallarına uygun şekilde gerçekleştiriniz.

Değerlendirme: Puanlama 1-10 arasında olacaktır.

Değerlendirme Kriterleri	Puan
1. Fikirlerini; açık, akıcı ve zaman sınırına uyarak etkili bir biçimde anlatma	.....
2. Tartışma boyunca kişisel fikirlere saygı duyarak karşılıklı tartışmadan kaçınma	.....
3. Sunulan kanıtların kendi tezini desteklemesi	.....
4. Farklı görüşleri objektif biçimde değerlendirme	.....
5. Gerektiğinde kendi görüş ve düşüncelerini farklı görüş ve düşünceleri dikkate alarak uyarlama	.....

Kontrol Noktası

Aşağıdaki yay ayraçların içine cümlede verilen bilgiler doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.

1.	(.....)	Kâbe'de bulunan Suffe, o dönemin üniversitesi sayılabilecek bir özelliğe sahiptir.
2.	(.....)	Cami, mescit ve mekteplerde okutulan eğitimin ileri düzeyini içeren ve bugünkü fakülte, yüksekokul ve üniversite seviyesindeki eğitim kurumuna medrese denir.
3.	(.....)	Kur'an-ı Kerim'i okumayı uzmanlık seviyesinde öğreten okulun adı darülkurradır.
4.	(.....)	Astronomik gözlem ve incelemeler, İslam'ın temel ibadetlerini belirlemede katkı sunacak veriler oluşturmamıştır.
5.	(.....)	Beytülhikme, İslam ilim ve kültür tarihinde tercüme ve ileri düzeyde ilmî araştırmaların yapıldığı merkezin adıdır.

Aşağıdaki soruların cevaplarını yay ayraç içindeki boşluklara yazınız.

6.	İslam düşüncesinde bilim ve bilgi anlamına gelen kavramın adı nedir?	(.....)
7.	İnsanın sistemli düşünme çabası sonucu ortaya çıkan bilginin adı nedir?	(.....)
8	İlk dönemlerde bimaristan olarak bilinen ve bugünkü hastanelerin işlevini gören yapının adı nedir?	(.....)
9.	Toplanma ve ibadet yeri olmanın yanında önemli elçilerin kabul edildiği, eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü, evsiz ve yolda kalmışlara barınma imkânının sağlandığı ve aşevi hizmetinin verildiği çok amaçlı kurumun adı nedir?	(.....)

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

10. İslam dininin akla ve bilime verdiği önemi aşağıdaki noktalı alana kısaca yazınız.

.....

.....

.....

.....

11. Yunus suresinin 5. ayetinde şöyle buyrulur: **"Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de ayetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor."**

Bu ayetten hareketle İslam'ın düşünmeye ve araştırmaya verdiği önemi değerlendiriniz.

Kontrol Noktası'nın cevap anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

2.3. Din ve Sanat

Konuya Başlarken

1. Aşağıdaki görsel sizce sanatsal bir çalışma mıdır? Nedenleriyle birlikte açıklayınız.

2. Sanat kavramı hakkında bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

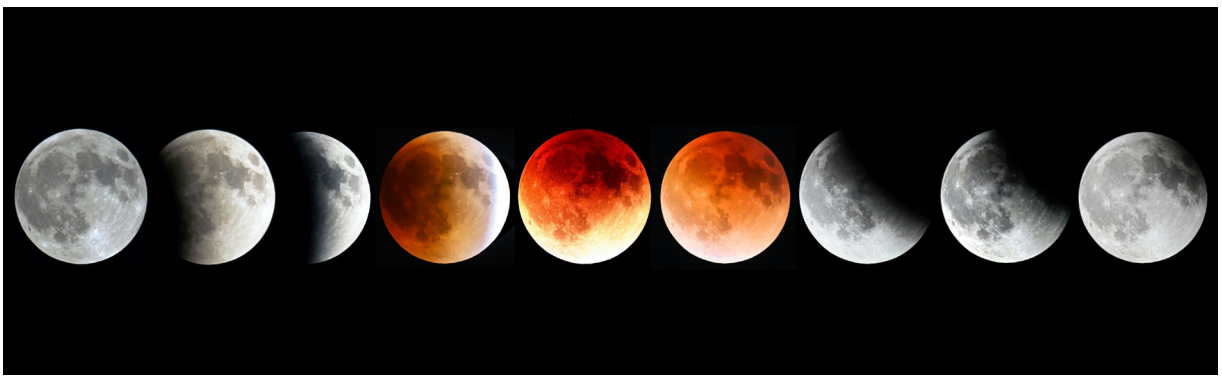
Görsel 2.11: *Çini sanatı örnekleri*

Sanat; genel olarak insanın gözlem, deneyim ve uygulama yoluyla elde ettiği bilgi ve becerilerini estetik bir biçimde ortaya koymasıdır. Sözlükte duygu ve düşünceleri göze ve gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel vb. ile ifade etme konusundaki yaratıcılık olarak tanımlanır.[34] Sanatta özgünlük, düzen, ahenk, güzellik ve amaçlılık önemli özellikler arasında yer alır.[35] Sanatçı tarafından oluşturulan çalışmalar belirli bir düzen ve ahenk içinde yapılır. Sanat eseri onu izleyen, dinleyen, hisseden kişide güzel bir duygu bırakır *(Görsel 2.11)*. İnsanda oluşan bu duygu estetik olarak adlandırılır. Estetik; duyum, duygu veya algı anlamına geldiği gibi duyu ile algılamak olarak da tanımlanır.[36] İnsan, sadece dış dünyayı tecrübe etmez. Karşılaştığı varlıklar ve olaylar karşısında hayranlık duyar, onları güzel bulur veya onlardan korkarak uzaklaşır. Bütün bunların hepsi insanın tecrübesidir. Bu tecrübe; içinde değer yargıları, anlamlar ve yorumlar barındırır. İnsanın varoluş sürecindeki en önemli tecrübelerinden biri de estetik yargıdır.[37] İnsanın edinmiş olduğu bu estetik deneyim, evrendeki güzellik ve uyumun nasıl var olduğuyla ilgili zihinsel sorgulamalarında ona fayda sağlar. Bu sorgulamaların sonucunda insan, Allah'ın (cc) evreni güzel, düzenli ve uyumlu bir şekilde yarattığını görür.

Evrendeki güzellik, uyum ve düzen Allah'ın (cc) güzel isimlerinin bir yansımasıdır. Cemal ismi hem O'nun mutlak güzelliğini hem de evrendeki güzellikleri içerir. Allah'ın (cc) esmayıhüsnasının ve sıfatlarının anlamları O'nun manevi mutlak güzelliğini ifade eder. Evrendeki güzellik ise Allah'ın (cc) ilahi güzelliğinin bir yansımasıdır. İnsan bu güzellikleri izleyerek ya da inceleyerek estetik tecrübe yaşar. Bu tecrübe neticesinde maddi güzelliklerden ilahi güzelliğin sahibi Allah'a (cc) ulaşabilir.[38] Allah'ın (cc) düzenli, ahenkli yaratımından ilham alan sanatçı da sanat eserini insanda estetik duygu uyandıracak şekilde düzen ve ahenk içerisinde oluşturur. Bir ressamın tablosundaki renklerin uyumu, müzisyenin çaldığı notaların ahengi, şairin mısralarındaki sözcük düzeni buna örnek gösterilebilir.

Allah'ın (cc) Cemal esması yalnızca O'nun mutlak güzelliğini değil aynı zamanda yaratmadaki uyum ve mükemmelliğini de ifade eder.[39] Bu nedenle varlık âlemindeki güzellik ilahi hikmet ve sanatın bir sonucu olarak değerlendirilir. Yaratılıştaki bu mükemmellik, varlıkların kendi doğalarına en uygun biçimde var olmalarıyla kendini göstermiştir. Böylece tüm âlem, Cemal isminin tecellisiyle güzellik ve uyum içinde yaratılmış; varlık da bu ismin yansıması olarak görülmüştür.[40] Bu ilahi güzellik ve uyum, kâinatın her alanında kendini gösterir. Nitekim gece ve gündüzün ardı ardına gelişi, mevsimlerin değişimi ve güneş sistemindeki düzen kâinattaki ilahi ölçünün somut göstergelerindendir. *(Görsel 2.12)*. Ortaya çıkan bu düzen; insanın duyularını, kalbini ve düşünme gücünü birlikte harekete geçirir. Evrendeki estetik düzen karşısında güzelliğin asıl kaynağı olan Allah'ı (cc) hatırlamasını sağlar. Bu farkındalık; insanı güzel söz söylemeye, güzel davranmaya ve güzel düşünmeye yönlendirir.[41]

Din ve sanat arasındaki ilişkiyle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Görsel 2.12: *Ay'ın hâlleri de evrende kusursuz bir düzenin hâkim olduğunu gösterir.*

Sıra Sizde

Estetik boyut kendini dinî alanda da göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'in edebî yönden mucizesi, onun indirildiği dönemdeki şiir ve edebiyata meydan okuyan üslubu olarak bilinmektedir. Bu anlamda Kur'an yalnızca insan için öngördüğü doğru, iyi ve faydalı olanı öğretmekle kalmamakta, aynı zamanda güzel olanı kendi yapısındaki edebî ve sanatsal güzellikle ortaya koymaktadır.

(bk. Tokat, "Din, Estetik ve Sanat", 333)

1. Yukarıdaki metne göre din ve sanat arasındaki ilişkinin unsurlarını araştırınız.

2. Araştırma sonucunda elde ettiğiniz bilgilerden hareketle din ve sanat ilişkisinin temel unsurlarını belirleyiniz.

4. Etkinlik

20 dk.

Adı	Görsel Yorumlama
Amaç	Din ve sanat arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme

Yönerge: Çeşitli fotoğraflardan oluşan kolajı inceleyiniz. Kolajdan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. **Sanat ve toplumsal değerler arasında nasıl bir ilişki vardır? Yorumlayınız.**
2. **Görselde açıklaması verilen esmayıhüsnaların sanata yansıyan boyutları nelerdir? Yorumlayınız.**
3. **Bir sanatçının ortaya koyduğu eser ile Allah'ın (cc) yaratması arasında ne gibi farklar vardır? Esmayıhüsnaların anlamlarını dikkate alarak açıklayınız.**
4. **İncelediğiniz kolajı bir sanat eseri olarak değerlendiriniz. Çevrenizde bulunan sanat eseri ve doğal güzellik örneklerini noktalı alana yazınız.**

.....

.....

.....

.....

.....

.....

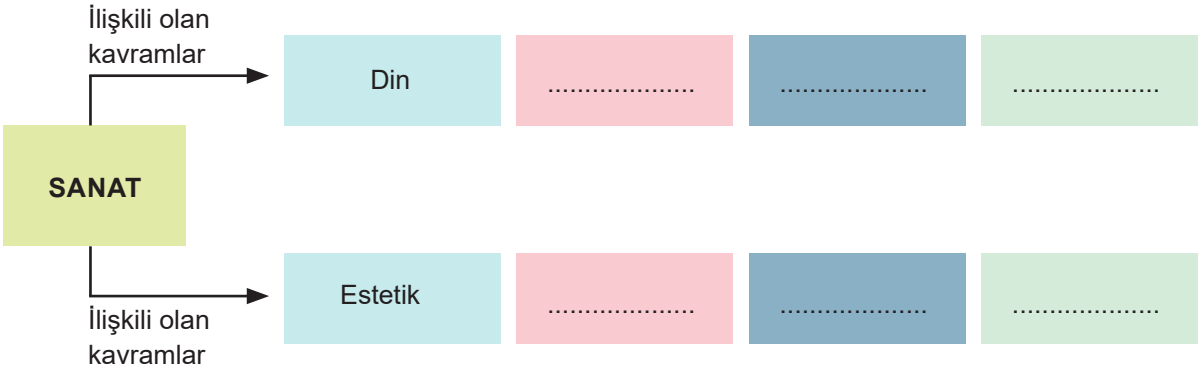
.....

.....

.....

Kontrol Noktası

Aşağıda verilen kavram haritasını sanat tanımlarındaki ortak noktalardan faydalanarak tamamlayınız. Sanatla ilişkilendirdiğiniz diğer kavramları da haritaya ekleyerek kavramlar arasındaki ilişkileri örnekte gösterildiği gibi uygun şekilde belirtiniz.

Performans Görevi	
Görev: Dinin felsefe, bilim ve sanatla ilişkisinin değerlendirildiği bir blog yazısı (ağ günlüğü) yazma	
Amaç: Din ve sanat arasındaki ilişkiyi çözümleyebilme	
Beceri: Bilgi toplama, yorumlama	
Ürün: Blog yazısı (ağ günlüğü)	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; bilgi toplama, yorumlama, içerik, özgünlük, dil ve anlatım ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	
Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz. **Ön Hazırlık** **1.** Blog yazınızı kişisel duygularınızı katmadan objektif bir şekilde yazmaya özen gösteriniz. **2.** Blog yazınızı yazarken yazım kurallarına dikkat ederek anlaşılır bir dil kullanmaya çalışınız. **3.** Okuyucularınızın dikkatini çekmek için yazınıza işitsel-görsel veriler ekleyiniz. **4.** Kullanmış olduğunuz kaynakları belirtiniz. **5.** Yazınızı güncel bilgilerle desteklemek için yeni araştırma ve gelişmelere göz atınız. Gerektiği zaman yeni eklemelerde bulununuz. **Sınıf İçi Uygulama** Hazırladığınız sunuyu değerlendiriniz ve sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.	

Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

2.4. Kur'an'dan Mesajlar

Konuya Başlarken

Yüce Allah, İsra suresinin 44. ayetinde şöyle buyurmaktadır: "**Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur…**" Bu ayet evrendeki tüm varlıkların kendilerine özgü bir şekilde Allah'ı (cc) tespih ettiğini ifade eder.

Yukarıdaki metinden ve görsellerden hareketle Allah'ı (cc) tespih etmenin ne anlama geldiği hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Görsel 2.13: *Gece ve gündüzün peş peşe gelmesi Allah'ın (cc) sonsuz kudretinin bir göstergesidir.*

Al-i İmran suresinin 190-191. ayetleri, surede verilen mesajları özetler niteliktedir. Bu ayetlerde akıl sahibi insanlar için göklerin ve yerin yaratılışı ile gece ve gündüzün oluşumunda önemli ibretler bulunduğu belirtilir. Onların bu olaylar karşısında Allah'a (cc) yöneldiği ve O'nu her zaman tespih ettiği ifade edilir.

Söz konusu ayetler, insanı evren üzerinde düşünmeye teşvik eder. İnsanın; yaratılışın hikmetini anlamaya çalışması, gördüğü her şeyde ilahi bir düzen ve anlam aramasıyla ilişkilidir. Bu anlamda insan sadece bakmakla kalmaz, gördüklerinden ders çıkarır ve bunları imanıyla ilişkilendirir.

Akıl sahibi her insan, Allah'ın (cc) sonsuz kudret sahibi olduğunun farkına varır *(Görsel 2.13)*. Evrendeki hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığını ve her şeyin bir amacının bulunduğunu anlar. Tefekkür sayesinde bu farkındalık derinleşir ve insanın kalbinde daha güçlü bir iman oluşur. Bu farkındalık insanın ahiret hayatına olan inancını güçlendirir.

Sıra Sizde

Öğretmen rehberliğinde Kur'an-ı Kerim mealinden ve karekoddaki genel ağ bağlantısından yararlanarak Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerini ve mealini bulup okuyunuz.

5. Etkinlik

20 dk.

Adı	Kur'an'ın Mesajını Anlıyorum
Amaç	Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerindeki mesajları anlamak için Kur'an-ı Kerim meallerine başvurabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerinin okunuşunu ve anlamını öğretmeninizden ya da verilen karekoddan dinleyiniz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي
قصر
الْاَلْبَابِۚ ١٩٠ اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ
فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًاۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ١٩١

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla
Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!

(Al-i İmran suresi 190-191. ayetler)

2. Okuduğunuz ayet meallerinde geçen konuları ve kavramları belirleyerek ilgili bölüme yazınız.

Al-i İmran Suresi 190-191. Ayetler	
Ayetlerde Geçen Konular	Ayetlerde Geçen Kavramlar

3. Ayetlerde belirlediğiniz konuları içeriklerine göre sınıflandırınız.

190. Ayet	191. Ayet

4. Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerinin mesajlarından yaptığınız çıkarımlarınızı öğretmen rehberliğinde yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Karekoddan yararlanarak Al-i İmran suresinin 190-191. ayetleri ile ilgili daha fazla e-içeriğe ulaşabilirsiniz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruların cevaplarını noktalı alanlara yazınız.

1. Al-i İmran suresinin 190-191. ayetlerine göre insanların evrenin işleyişi üzerinde düşünmeleri neden önemlidir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

2. Bu ayetler insanların doğaya ve evrene bakışını nasıl etkilemektedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

Farklı Kaydet

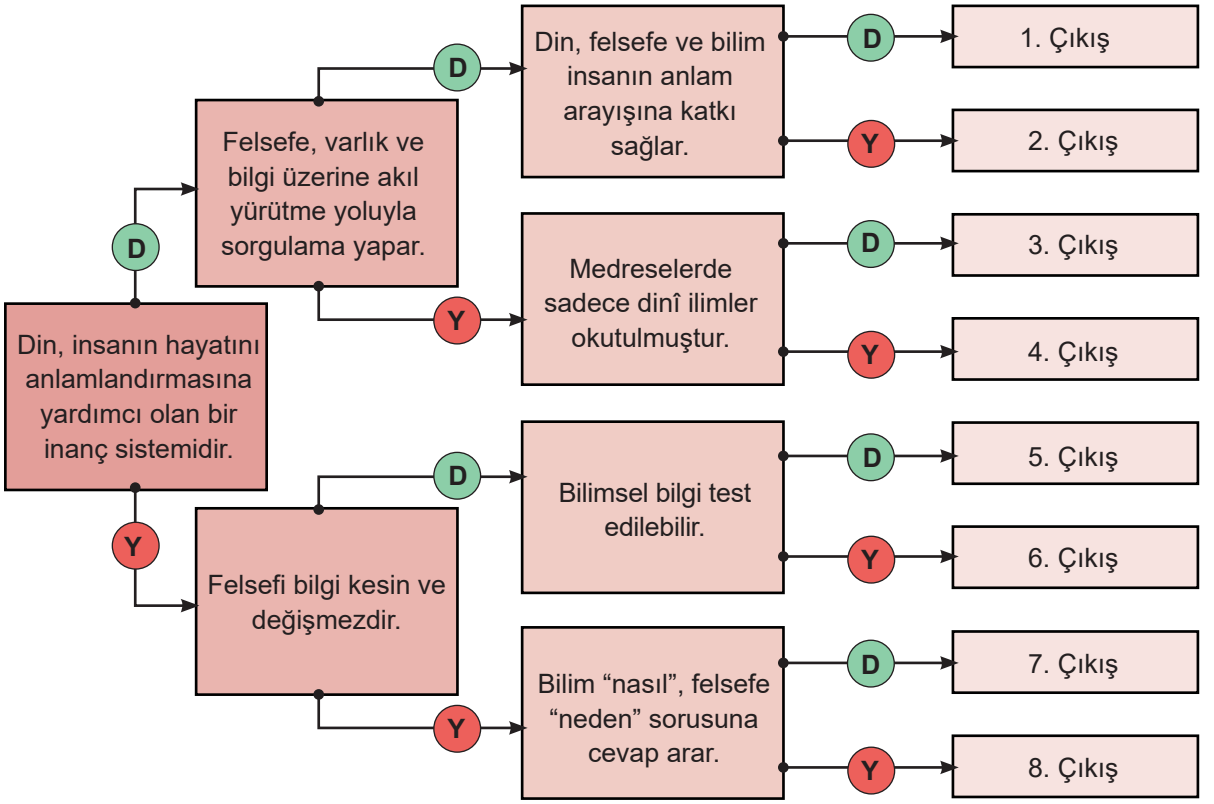
Bu ünitede beni en çok şaşırtan bilgi

Öğrendiğim ve günlük hayatımda uygulayabileceğim değer

Tam olarak anlayamadığım ve araştırmak istediğim bilgi

Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1. Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

Aşağıdaki soruları verilen kavramları kullanarak cevaplayınız (Aynı kavramı birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.).

akıl	bilim	deney	din
estetik	felsefe	sanat	vahiy

2. Hangileri bilgiye ulaşmada yöntem olarak kullanılır?

.....

3. Hangileri insanın anlam arayışına katkı sağlar?

.....

4. Hangileri daha çok somut verilere dayanır?

.....

5. Hangileri insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlar?

.....

Aşağıda verilen ifadelerin sonuna ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak ifadelerle kavramları eşleştiriniz.

6.	Eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve çeşitli ilimlerin öğretildiği kurumlardır.	(....)
7.	İnsanın evren ve bilgi üzerinde akıl yürütme yoluyla sorgulama yaptığı düşünce etkinliğidir.	(....)
8.	Var olan bilgilerden hareketle yeni sonuçlara ulaşma sürecidir.	(....)
9.	Deney ve gözleme dayanarak elde edilen ve test edilebilir bilgidir.	(....)
10.	İnsanların duygu ve düşüncelerini estetik bir biçimde ifade etmelerini sağlayan disiplindir.	(....)
11.	Bilimsel çalışmaların yapıldığı ve farklı eserlerin incelendiği önemli bir ilim merkezidir.	(....)

a	Akıl yürütme
b	Beytülhikme
c	Bilimsel bilgi
ç	Felsefe
d	Gözlem
e	Medrese
f	Sanat
g	Tercüme faaliyetleri

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri tabloda verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız.

akıl	bilim	deney	din	estetik	felsefe
gözlem	ilim	medrese	rasathane	sanat	vahiy

12. Evrenin işleyişini anlamak amacıyla gözlem ve araştırmaya dayalı olarak elde edilen bilgiler …… kapsamında değerlendirilir.

13. İnsan, varlık ve hayatın anlamı üzerine düşündüğünde …… alanına ait bir etkinlik gerçekleştirmiş olur.

14. İslam düşüncesinde ..... insanın doğruyu bulması için önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir.

15. İlahi kaynaklı olup insanlara doğru yolu gösteren bilgiye …… denir.

16. Doğadaki olayların dikkatli bir şekilde incelenme süreci …… kavramıyla ifade edilir.

17. Bir bilim insanının belirli şartlar altında yaptığı kontrollü incelemeler …… olarak adlandırılır.

18. İnsanın duygu ve düşüncelerini güzellik anlayışıyla ortaya koyması …… ile ilgilidir.

19. İslam medeniyetinde eğitim öğretim faaliyetlerinin sistemli olarak yürütüldüğü kurumlara …… denir.

20. Astronomi alanında gözlem ve incelemelerin yapıldığı özel kurumlara …… adı verilir.

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

21.
I. İnsanın duygu, düşünce ve hayallerini estetik ve özgün biçimde ifade etmesini sağlayan etkinliktir.
II. Doğadaki olayları gözlem, deney ve akıl yürütme yoluyla açıklamaya çalışan sistemli bilgi alanıdır.
III. Varlık, bilgi ve değer alanlarını akıl ve mantık çerçevesinde sorgulayan düşünce etkinliğidir.
IV. İnsan davranışlarını düzenleyen, inanca dayalı bir yaşam biçimi sunan ve vahiy temelli olan sistemdir.

Aşağıdakilerin hangisinde yukarıdaki açıklamalara karşılık gelen kavramlar doğru sırayla verilmiştir?

A) Din – Felsefe – Bilim – Sanat
B) Sanat – Bilim – Felsefe – Din
C) Sanat – Felsefe – Bilim – Din
D) Bilim – Sanat – Felsefe – Din
E) Felsefe – Bilim – Sanat – Din

22. İslam medeniyetinde kurulan eğitim kurumları (medreseler, rasathaneler ve kütüphaneler) yalnızca dinî ilimlerin öğretildiği yerler değildir. Matematik, astronomi, tıp, felsefe gibi akli bilimlerin de sistemli bir şekilde okutulduğu merkezler olmuştur. Bu kurumlarda yetişen bilim insanları hem dinî bilgileri derinlemesine öğrenmiş hem de bilimsel çalışmalar yaparak farklı alanlarda önemli eserler ortaya koymuşlardır. Bu durum, İslam dünyasında bilgi anlayışının çok yönlü olduğunu ve farklı disiplinlerin bir arada değerlendirildiğini göstermektedir.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Bilim insanları aynı zamanda din alanında etkin kimselerdir.
B) Din ve bilim arasında kesin ve aşılmaz bir ayrım olduğu kabul edilmiştir.
C) İslam medeniyetinde bilimsel faaliyetler sadece dinî konularla sınırlı tutulmuştur.
D) Bilimsel çalışmalar, dinî otoritelerin baskısı altında gelişme imkânı bulamamıştır.
E) Din ve bilim arasında uyumlu bir ilişki kurulmuş ve bu alanlar birbirini desteklemiştir.

23. Evreni anlamaya çalışan insan deney ve gözlem yaparken varlık üzerine de düşünür ve hayatın anlamını sorgular.

Bu ifadede kurulan ilişki aşağıdakilerden hangisidir?

A) Din-Bilim
B) Din-Sanat
C) Sanat-Bilim
D) Bilim-Felsefe
E) Felsefe-Sanat

24-26. soruları aşağıdaki metne göre cevaplandırınız.

İnsan, evreni ve kendisini anlamaya çalışırken farklı bilgi kaynaklarına başvurur. Doğadaki olayları inceleyen bilim, gözlem ve deney yöntemlerini kullanarak genel geçer sonuçlara ulaşmayı hedefler. Felsefe; insanın akıl yürütme yoluyla varlık, bilgi ve değer üzerine düşünmesini sağlar. Din, vahiy yoluyla insana rehberlik eder ve onun hayatına anlam kazandırır. Sanat ise insanın duygu ve düşüncelerini estetik bir biçimde ifade etmesine imkân tanır.

24. Metne göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Din, insan hayatına anlam kazandırır.

B) Bilim, tüm bilgi alanlarının yerine geçebilir.

C) Felsefe, akıl yürütmeye dayalı bir etkinliktir.

D) Bilim, doğadaki olayları inceleyerek bilgi üretir.

E) Sanat, insanın duygu ve düşüncelerini yansıtır.

I. Din ve bilim arasında kesin ve aşılmaz bir ayrım olduğu kabul edilmiştir.

II. Bilimsel çalışmalar, dinî otoritelerin baskısı altında gelişme imkânı bulamamıştır.

III. Din ve bilim arasında uyumlu bir ilişki kurulmuş ve bu alanlar birbirini desteklemiştir.

25. Metinde geçen bilgi alanlarıyla ilgili aşağıdaki ifadelerden hangilerine ulaşılmaz?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) I ve II

D) II ve III

E) I, II ve III

26. Metne göre aşağıdakilerden hangisi din, felsefe ve bilimin ortak özelliğidir?

A) Deneysel yöntemleri esas almaları

B) Estetik kaygıyı ön plana çıkarmaları

C) Bilgiye ulaşmada aynı yöntemi kullanmaları

D) Somut verilerden başka kaynak kullanmamaları

E) İnsan hayatını anlamlandırmaya katkı sağlamaları

27-29. soruları aşağıdaki metne göre cevaplandırınız.

İslam medeniyetinde bilimsel çalışmalar büyük önem görmüştür. Müslümanlar, evreni anlamanın aynı zamanda Allah'ın (cc) yaratma kudretini kavramaya yardımcı olacağını düşünmüşlerdir. Bu anlayış doğrultusunda ilme büyük değer verilmiş ve bilimsel faaliyetler desteklenmiştir. Medreselerde dinî ilimlerin yanında matematik, astronomi, tıp, felsefe gibi alanlarda da eğitim verilmiştir. Ayrıca rasathanelerde gökyüzü gözlemleri yapılmış, yıldızların hareketleri incelenmiş ve bu çalışmalar sonucunda önemli bilimsel gelişmeler sağlanmıştır. Yapılan tercüme faaliyetleriyle farklı dillere ait eserler İslam dünyasına kazandırılmış ve bu birikim, yeni bilimsel çalışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

27. Metne göre İslam medeniyetinin bilime bakış açısı nasıldır? Açıklayınız.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

28. İslam dünyasında bilimsel faaliyetlerin desteklenmesi, medeniyetin gelişimine nasıl katkı sağlamıştır?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

29. Bu metinden hareketle din ve bilim ilişkisi hakkında çıkarım yapınız.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sonnot

[2] bk. Tümer, "Din", 9/312.
[3] bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 34-35.
[4] bk. Tokat, *Din Felsefesi*, 18.
[5] bk. Kaya "Felsefe" 12/311.
[6] *Güncel Türkçe Sözlük*, "filozof".
[7] bk. Gaşiye suresi 17. ayet.
[8] bk. Kutluer, "İlim", 22/109
[9] bk. Atçıl, "Âlim", 263.
[10] İbni Mace, "Mukaddime", 17.
[11] Taha suresi 114. ayet.
[12] Mücadele suresi 11. ayet.
[13] bk. Barış, *İslam Medeniyeti'nin Gelişme ve Yayılma Evreleri*, 89-90.
[14] Al-i İmran suresi 190. ayet.
[15] Bakara suresi 164. ayet.
[16] bk. Önkal - Bozkurt, "Cami", 7/91.
[17] bk. Kazıcı, *İslam Medeniyet ve Müesseseleri Tarihi*, 340-341.
[18] bk. Önkal - Bozkurt, "Cami", 7/91.
[19] bk. Önkal - Bozkurt, "Cami", 7/91.
[20] bk. Köylü, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, 93-95.
[21] bk. Bozkurt, "Mektep", 29/5.
[22] bk. Dilbaz, *İslâm Medeniyeti'nde Eğitim-Öğretim ve İlmî Faaliyetler*, 172.
[23] bk. Bozkurt, "Medrese", 28/323.
[24] bk. Demircan, "Eğitim", 110-111.
[25] bk. Sürmeli vd., "dârülkurra", 57.
[26] bk. Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 386-387.
[27] bk. Bozkurt, "Dârülhadis", 8/553.
[28] bk. Köylü, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, 97-98.
[29] bk. Baltacı, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 126.
[30] bk. Erünsal, "Kütüphane", 27/11.
[31] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[32] bk. Baltacı, *İslam Medeniyet Tarihi*, 320-321.
[33] bk. Terzioğlu, "Bîmârîstan", 6/163.
[34] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "sanat".
[35] bk. Koç, "Sanat", 36/90.
[36] bk. Tunalı, *Estetik*, 13.
[37] bk. Işık, *Din ve Sanat İlişkisi*, 392.
[38] bk. Uludağ, *Cemâl*, 7/296.
[39] bk. Sürmeli vd. "cemal", 47
[40] bk. Koç, *İslam Estetiği*, 118
[41] bk. Işık, "Din ve Sanat İlişkisi", 402

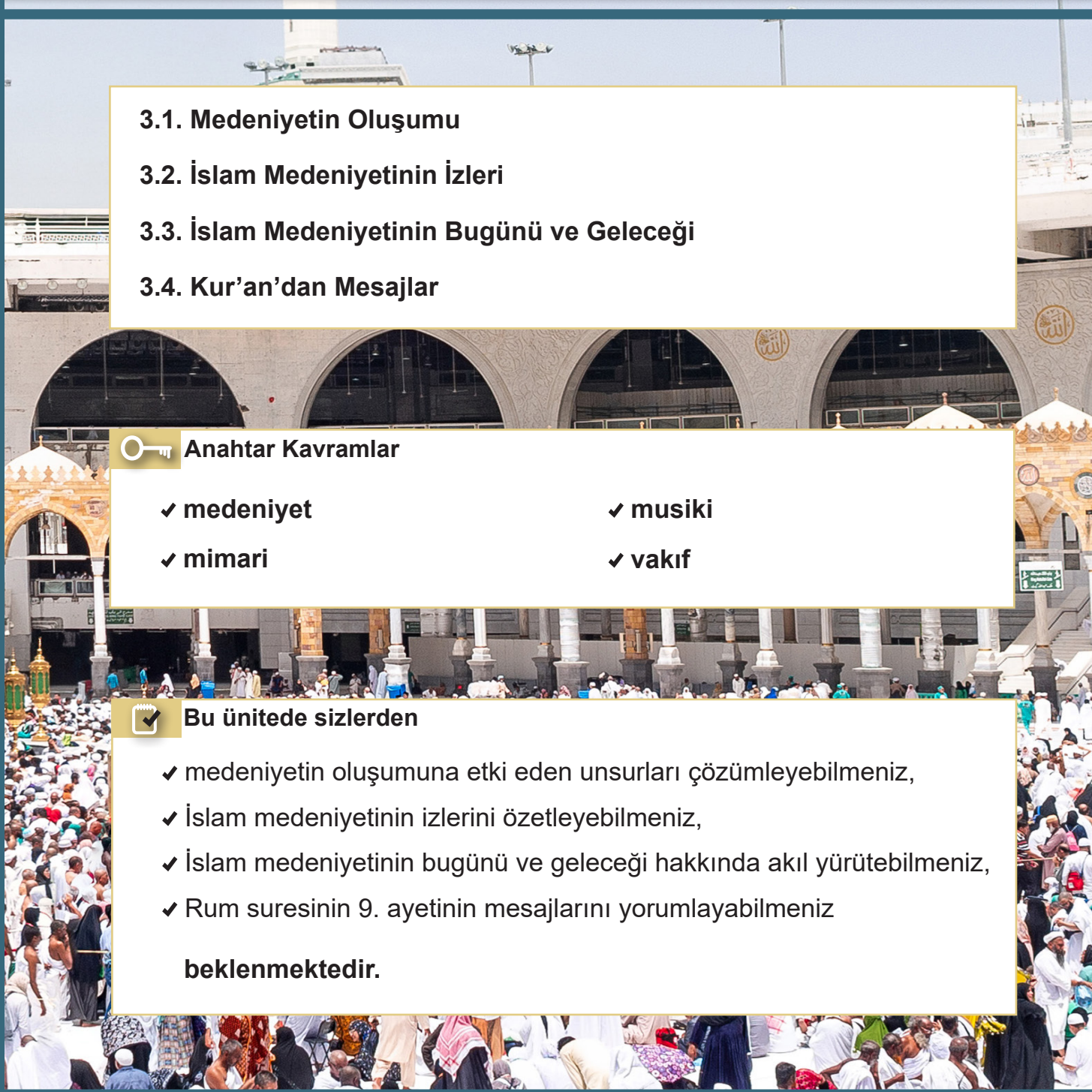
3. ÜNİTE

İSLAM MEDENİYETİ VE GÖNÜL COĞRAFYAMIZ

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

3.1. Medeniyetin Oluşumu

3.2. İslam Medeniyetinin İzleri

3.3. İslam Medeniyetinin Bugünü ve Geleceği

3.4. Kur'an'dan Mesajlar

Anahtar Kavramlar

- ✓ **medeniyet**
- ✓ **musiki**
- ✓ **mimari**
- ✓ **vakıf**

Bu ünitede sizlerden

- ✓ medeniyetin oluşumuna etki eden unsurları çözümleyebilmeniz,
- ✓ İslam medeniyetinin izlerini özetleyebilmeniz,
- ✓ İslam medeniyetinin bugünü ve geleceği hakkında akıl yürütebilmeniz,
- ✓ Rum suresinin 9. ayetinin mesajlarını yorumlayabilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

İslam medeniyeti, tarih boyunca Türkistan'dan Endülüs'e kadar geniş bir coğrafyada etkisini göstermiştir. Mimari, musiki, dil ve edebiyat alanlarında kendini gösteren bu medeniyetin oluşturduğu zengin ve köklü miras çeşitli çalışmalarla yaşatılmaktadır. Türkiye, bu mirası korumaya ve gelecek nesillere aktarmaya yönelik önemli projeler hayata geçirmektedir. Balkanlar'dan Türkistan'a, Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan gönül coğrafyasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türkiye Maarif Vakfı (TMV), Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) gibi kurumlar aracılığıyla faaliyetler yürütmektedir. Bu vakıf ve kurumlar; kültürel mirasın günümüzde tanıtılması, uluslararası ilişkilerin güçlendirilmesi, tarihî ve kültürel bağların bulunduğu coğrafyalarda ortak değerlerin yaşatılması amacıyla çalışmaktadırlar. Kuzey Makedonya'daki Sultan Murad Camii bu çalışmalara örnek gösterilebilir. Tarihî ve kültürel açıdan önemli bir yapı olan cami, 2016-2019 yılları arasında TİKA tarafından aslına uygun şekilde restore edilmiştir. Cami ve çevresi, kapsamlı bir düzenleme sürecinin ardından 2020 yılında yeniden ibadete açılmıştır.

(Genel ağdan alınmıştır.)

- **TİKA ve benzeri kurumların yurt dışındaki çalışmalarını İslam medeniyetinin kültürel mirasının yaşatılması bağlamında değerlendiriniz. Bu çalışmaların önemini açıklayınız.**

3.1. Medeniyetin Oluşumu

Konuya Başlarken

İslam medeniyeti denilince aklınıza gelen kavramları yazınız.

- .....
- .....
- .....

"İslam medeniyeti ve gönül coğrafyamız" ifadesi sizin için ne ifade ediyor? Düşüncelerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Medeniyet, Arapça "şehir" anlamına gelen "medine" kelimesinden türemiştir. İnsanların bir arada yaşadığı düzenli toplumsal yapıyı ve yerleşik hayatı ifade eder.[1] Bu yapı somut olarak şehirlerde görülür. Bir medeniyetin sahip olduğu değerler, kültürel özellikler, gelişmişlik düzeyi buralarda ortaya çıkar.[2] İmar, umran, mamur gibi kavramlarla da ilişkilendirilen medeniyet, günümüzde çoğunlukla uygarlık kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Medeniyetin amacı; düzenli, uyum içinde, barış ve huzur dolu bir şehir ve toplum hayatı kurmaktır.
(bk. Erdem vd., *Medeniyet Tasavvuru ve Karatay*, 16)

Medeniyet

- İnsana kendini kontrol etme yeteneği veren kural ve değerler bütünüdür.
- Gelişmiş olarak kabul edilen toplumları gelişmemiş toplumlardan ayıran özelliklerdir.
- Ortak özellikler gösteren sosyal gruplar veya bunların oluşturduğu yapıdır.

(bk. Görgün, "Medeniyet", 23/298)

Bilgi Görseli 3.1: *Medeniyet kavramının farklı anlamlarda kullanımı*

Medeniyetin gelişimi, insanların hayatlarını daha düzenli ve güvenli hâle getirme çabalarıyla başlamıştır. Zamanla tarım, şehirleşme, yazının icadı ve yönetim biçimlerinin gelişimi toplumların üretim kapasitesini artırmış ve sosyal düzenin gelişmesine katkıda bulunmuştur *(Görsel 3.1)*. Ticaret, bilim, sanat ve teknoloji alanındaki ilerlemelerle birlikte medeniyet farklı coğrafyalara yayılmış; bu sayede kültürel birikimlerin farklı toplumlara aktarılması mümkün olmuştur. Tarihî belgeler ve arkeolojik bulgular, medeniyetin zaman içinde değişerek geliştiğini ortaya koymuştur.[3] Böylece medeniyet, insanlığın ortak hafızası hâline gelerek sürekliliğini korumuştur.

Görsel 3.1: *Göbeklitepe, insanların birlikte yaşamaya başladığını gösteren ilk yerleşim alanlarından biridir. (Şanlıurfa/Türkiye)*

Medeniyet, yalnızca şehirleşme ve teknik gelişme değildir. Aynı zamanda toplumların ortaya koyduğu eğitim, sanat, adalet, toplumsal dayanışma gibi maddi ve manevi birikimlerdir.[4] Bu nedenle medeniyeti anlamak için onun maddi ve manevi unsurlarını birlikte değerlendirmek gerekir.

Bilgi Görseli 3.2
Medeniyetin maddi ve manevi unsurları

Medeniyetin Maddi Unsurları	Medeniyetin Manevi Unsurları
Mimari	Din
Yazı	Eğitim
Bilim	Ahlak
Teknoloji	Adalet
Sanat	Toplumsal dayanışma

(bk. Erdem vd., *Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi,* 21; Okumuş, "İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri", 69-70)

Kültür ve Medeniyet Arasındaki Farklar

Kültür, bir toplumun tarih boyunca oluşturduğu maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.[5] İnançlar, gelenekler, sanat anlayışı, dil ve günlük hayat tarzı kültürün temel ögeleridir. Bu ögeler yemek kültürü, giyim tarzı, edebiyat eserleri gibi örneklerle toplumda somut biçimde görülür. Medeniyet ise kültürün zamanla gelişip daha düzenli ve sistemli hâle gelmiş biçimidir. Bilim, sanat, hukuk ve şehirleşme medeniyetin temel unsurlarını oluşturur. Bu unsurlar eğitim sistemi, şehirlerin planlı yapısı, kurumsal düzenlemeler gibi alanlarda kendini gösterir.[6]

(bk. Kabay, "Kültür ve Medeniyet Kavramlarının Anlam Farklılığı Üzerine Değerlendirme", 28-34)

Bilgi Görseli 3.3: *Kültür-medeniyet ilişkisi ve aralarındaki farklar*

1. Etkinlik

20 dk.

Adı	İslam Medeniyetinin Temel Taşlarını Keşfedelim
Amaç	Medeniyetin oluşumuna etki eden unsurları çözümleyebilme

Yönerge: Aşağıdaki metni okuyunuz. Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

Medeniyet; inanç, düşünce, ahlak, hukuk, sanat ve bilim gibi alanların bir bütün hâlinde gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti ise vahiy temelli bir dünya görüşü üzerine inşa edilmiş; ilmi teşvik eden, adaleti benimseyen ve insan onurunu merkeze alan bir anlayışla gelişmiştir. Farklı coğrafyalarda eğitim faaliyetleri yürüterek ve bilimsel çalışmalar yaparak insanlığa önemli katkılar sunmuştur.

1. **Verilen metinden hareketle aşağıdaki soruları öğretmen rehberliğinde sınıf arkadaşlarınızla tartışınız.**
   - Medeniyetlerin oluşumunda değerler sistemi ve bilimsel gelişme birbirini nasıl tamamlar? Araştırınız.
   - "Oku!" emriyle başlayan İslam'ın ilme verdiği önem, kütüphanelerin ve medreselerin kurulmasını nasıl etkilemiştir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
   - Bilimsel gelişmelerin insanlığa zarar vermemesi için hangi ahlaki ilkeler doğrultusunda yürütülmesi gerekir? Tartışınız.
2. **İslam medeniyetinin oluşumunda etkili olan 5 unsur yazınız.**
   - .....
   - .....
   - .....
   - .....
   - .....
3. **Belirlediğiniz unsurlardan birini seçiniz ve bunun toplumsal hayata yansıması bağlamında aşağıdaki soruların cevaplarını arkadaşlarınızla paylaşınız.**
   - Toplumsal hayata nasıl katkı sağlamıştır?
   - Günümüz toplumları için neden önemlidir?
4. **İslam medeniyetini oluşturan en temel unsur nedir? Düşüncelerinizi kısaca aşağıdaki noktalı alana yazınız.**

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Medeniyetin Unsurları

Medeniyetin maddi unsurları bilim, sanat, teknoloji gibi somut ögelerden oluşur. Sahip oldukları değer, ahlak, inanç, gelenek ve kültürel alışkanlıklar toplumların bu unsurlara yaklaşımını ve kullanım biçimini belirler. Bu manevi unsurlar doğrultusunda toplumsal hayat ve üretim faaliyetleri şekillenir. Böylece maddi ve manevi unsurlar birbirini tamamlayarak medeniyetin karakterini belirler.[7]

Medeniyetin Maddi Unsurları

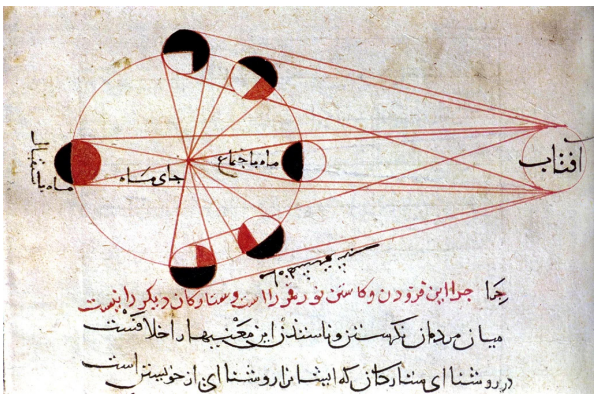

Görsel 3.2: *Selimiye Camii, İslam medeniyetinin önemli mimari eserlerindendir. (Edirne/Türkiye)*

Mimari: Toplumun barınma ve günlük ihtiyaçlarını karşılamanın yanında kendini ifade etme biçimlerinden biri olan yapım tekniği ve sanatıdır. **Mimari** yapılar sadece fiziksel ihtiyaçları karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bir medeniyetin inançlarını, estetik anlayışını ve sosyal düzenini yansıtır.[8]

İslam toplumlarının dinî, sosyal ve kültürel hayatı mimari yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Cami, medrese, köprü, türbe gibi yapılar bu toplumların inanç ve değerlerini yansıtmaktadır. Osmanlı Dönemi'ne ait olan Süleymaniye Camii ve Selimiye Camii, İslam mimarisinin estetik ile işlevsel özelliklerini yansıtan eserlerdendir *(Görsel 3.2)*.

Yazı: Bilgilerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayarak medeniyetlerin düşünce yapısını, inançlarını ve değerlerini gelecek kuşaklara ulaştırmıştır.[9] Yazının medeniyetler üzerindeki etkisi İslam medeniyetinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. İslam medeniyetinde bilginin elde edilmesi, korunması ve aktarılması dinî ve kültürel bir sorumluluk olarak görülmüştür. Bu anlayış doğrultusunda yazı ve kitap, medeniyetin kurucu unsurlarından biri hâline gelmiştir. İslam medeniyeti, güçlü bir yazılı kültür geleneği üzerine inşa edilmiştir. Halife Harun Reşid Dönemi'nde Bağdat'ta kurulan kâğıt fabrikası, yazılı eserlerin çoğalmasını ve kütüphanelerin zenginleşmesini sağlamıştır.[10] Kütüphaneler ve zengin eser koleksiyonları bu geleneğin somut göstergeleri olmuştur.[11]

Görsel 3.3: *Biruni'nin Ay'ın hareketlerini gösteren çizimi*

Bilim: İnsanların hayatlarını kolaylaştırmak için araçlar ve yöntemler geliştirmesi, medeniyetin ilerlemesinde bilimsel çalışmaların önemini ortaya koymuştur. Bu çalışmalar sayesinde oluşan bilgi birikimi sonraki nesillere aktarılmıştır. İslam medeniyeti de geçmişi anlamak ve geleceğe yön vermek amacıyla bu birikimden yararlanmış, kurduğu bilim merkezlerinde birçok Müslüman bilim insanının yetişmesine imkân sağlamıştır. Kendilerinden önceki uygarlıkların bilgi ve birikimlerini geliştiren bilim insanları yeni buluşlar ortaya koymuşlardır. Örneğin İbnülheysem optik[12], Zahrevi tıp[13], Biruni ise coğrafya alanında önemli çalışmalar yapmıştır[14] *(Görsel 3.3)*. Bu çalışmalar Müslümanların evrensel bilime önemli katkılar sunmasını sağlamıştır.

Teknoloji: İnsanlar, sahip oldukları bilgi birikimini kullanarak çeşitli araçlar geliştirmiştir. Bu araçlar; teknolojinin ilerlemesini sağlayarak üretimi artırmış, toplumsal hayatı kolaylaştırmış, ulaşım ve iletişimi hızlandırmıştır. Bu yönüyle teknoloji, medeniyetin gelişimini destekleyen ve sürdürülebilirliğini sağlayan temel unsurlardan biri olmuştur. Örneğin Cezeri'nin geliştirdiği otomatik makineler ve Zehravi'nin tasarladığı cerrahi aletler sağlık ve günlük hayatta büyük kolaylıklar sağlamıştır *(Görsel 3.4)*. Böylece teknolojinin medeniyetin ilerlemesindeki önemli rolünü ortaya koymuştur.[15]

Görsel 3.4 : *Cezeri'nin saz çalan robot tasarımı*

Sanat: Bir medeniyetin duygu, düşünce ve değerlerini yansıtır. Toplumların estetik anlayışı ve beğenileri; mimari, müzik, edebiyat, hat, tezhip, ebru gibi sanatlarla somut hâle gelir.[16]

İslam medeniyetinde sanat, sadece estetik bir uğraş olmamıştır. Birey ve toplumun kimliğinin oluşmasına, kültürel değerlerin aktarılmasına ve medeniyetin tarihsel hafızasının korunmasına katkıda bulunmuştur. Hat sanatı, Kur'an-ı Kerim'in yazımı sırasında gelişmiş ve süsleme sanatlarıyla birleşerek yazılı eserlerin sanat değeri kazanmasını sağlamıştır[17] *(Görsel 3. 5)*. Tezhip ve minyatür sanatı, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde yazma eserleri görsel açıdan zenginleştirerek kitap sanatının gelişmesine öncülük etmiştir.[18] Ayrıca edebiyat, musiki gibi sanat dallarında da kültürel ve estetik birikim güçlenmiş; yeni eserler ortaya çıkmıştır. Fuzûlî, Nedim gibi divan şairleri edebiyat alanında; Dede Efendi, Itri gibi besteciler ise musiki alanında İslam medeniyetinin kültürel kimliğinin ve estetik anlayışının önemli örneklerini ortaya koymuşlardır.

Görsel 3.5: *Topkapı Sarayı'nın Babüsselam kapısındaki hat sanatı (İstanbul/Türkiye)*

Medeniyetin Manevi Unsurları

Din: Medeniyetin temel unsurlarındandır. İnsanlar, din aracılığıyla hayatlarına anlam kazandırır, bireysel ve toplumsal davranışlarını düzenler. Böylece din hem bireylerin hayatına rehberlik eder hem de toplumsal birlik, yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirir *(Görsel 3.6)*.

İslam dini, ortaya koyduğu ilkeler ve uygulamalar aracılığıyla İslam medeniyetinin şekillenmesinde bireysel ve toplumsal olarak belirleyici bir rol oynamıştır. Namaz, oruç, hac gibi ibadetler bireylerin günlük hayatında disiplin ve sorumluluk bilinci oluşturmuştur. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendiren bu uygulamalar, bireylerin birbirine destek olmasını sağlamış ve toplumsal düzenin korunmasına katkıda bulunmuştur.[19]

Görsel 3.6: *İslam dini, yardımlaşmayı ve toplumsal dayanışmayı teşvik eder.*

Eğitim: İnsanın bilgi, beceri ve değerlerle donatılmasını sağlayarak medeniyetin temelini oluşturur. Geçmişten gelen kültürel ve bilimsel mirasın korunması, geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması eğitim yoluyla gerçekleşir. Medrese, kütüphane ve benzeri eğitim kurumlarında öğrenciler hem karakter ve ahlaki değerler açısından yetişmiş hem de felsefe, tıp ve diğer bilim alanlarında bilgi ve düşünme yeteneklerini geliştirme fırsatı bulmuştur. Böylece eğitim, İslam medeniyetinin temel unsurlarından biri olarak bilginin üretilmesine, kültürel değerlerin korunmasına ve toplumun gelişmesine katkı sağlamıştır.

İslam medeniyetinde ahlak, toplum hayatını şekillendiren temel bir unsurdur. Peygamber Efendimiz'in "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim." sözü bu anlayışın özünü ortaya koyar.

(Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, 2/381)

Ahlak: Yaratılıştan gelen özellikler ile insanların iyiliğini, mutluluğunu amaçlayan kuralların hayata geçirilmesinden doğan ve insanı iyi, doğru ve erdemli davranışlara yönlendiren değerler ve kurallar bütünüdür.[20] Toplumda doğru davranışların yaygınlaşması ve kurallara uyulması, güven ve adalet ortamının oluşmasına katkı sağlar. Ahlakın güçlü olduğu toplumlarda insanlar yardımlaşır, birbirlerinin hakkına saygı gösterir ve ortak bir iyilik duygusuyla hareket eder. Böylece medeniyet varlığını korurken gelişme imkânı da bulur.

Adalet: Hak ve hukuka uygun davranmak ve başkalarının hakkını gözetmek anlamına gelen temel bir değerdir.[21] Toplumda düzenin sağlanması ve medeniyetin gelişmesi adaletle mümkündür. İslam medeniyetinde adalet, herkes için bağlayıcı bir ilke olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed (sav); insanlar arasında din, dil veya statü farkı gözetmeksizin adaletle hükmetmeyi öğütlemiştir.[22] Adaletin egemen olduğu toplumlarda barış ve dayanışma sağlanır ve bu sayede medeniyet sürdürülebilir bir şekilde gelişir.

Toplumsal Dayanışma: Bireylerin birbirine yardım etmesini ve toplumun ortak amaçları için iş birliği yapmasını ifade eder. Bir medeniyetin devamı, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır *(Görsel 3.7)*. Dayanışmanın güçlü olduğu toplumlarda zorluklar aşılır, yardımlaşma kültürü gelişir ve insanlar arasında birlik duygusu güçlenir. Bu yönüyle toplumsal dayanışma, medeniyetin temel manevi unsurlarından biri olarak hem bireylerin hem de toplumun refahını ve güvenliğini korur.

Farklı medeniyetlerin oluşum süreçleri ile ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

İslam medeniyetinde dayanışma; zekât, sadaka, infak gibi ibadetlerle teşvik edilmiş, vakıflar aracılığıyla ise kalıcı ve örgütlü bir yapıya kavuşturulmuştur. **Vakıf** sözlükte durmak, durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelir. Terim olarak ise bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayırlı bir amaç için kalıcı olarak tahsis edilmesini ifade eder.[23] Vakıflar sayesinde İslam medeniyetinde ihtiyaç sahipleri gözetilmiş, yoksullar korunmuş ve toplumda sosyal denge sağlanmıştır.

Görsel 3.7: *Birlikte yapılan olumlu eylemler toplumsal dayanışmayı güçlendirir.*

2. Etkinlik

20 dk.

Adı	Bir Medeniyet Nasıl Oluşur?
Amaç	Medeniyetin oluşumuna etki eden unsurlar arasındaki ilişkileri belirleyebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Aşağıdaki tabloyu inceleyiniz. Medeniyeti oluşturan maddi ve manevi unsurları sınıflandırarak tablodaki ilgili başlığın altına yazınız.

2. Tablo içinde verilen örneklerden yararlanarak her unsurun medeniyetin oluşumundaki rolünü, diğer unsurlarla bağlantısını ve örnek bir uygulamayı yazınız.

Unsur Türü		Medeniyetin Oluşumundaki Rolü	Diğer Unsurlarla Bağlantısı	Örnek Uygulama
Maddi	Mimari	İnsanların barınma ihtiyaçlarını karşılar ve medeniyetin estetik anlayışını yansıtır.	İnanç ve sanat anlayışıyla ilişkilidir.	Cami, medrese
Maddi				
Maddi				
Maddi				
Maddi				
Manevi				
Manevi				
Manevi				
Manevi				
Manevi				

3. Hazırladığınız tabloyu arkadaşlarınızla paylaşarak onlardan görüşlerinizi yorumlamalarını isteyiniz.

4. Arkadaşlarınızın görüşleri doğrultusunda tablonuzda geliştirmek istediğiniz bölümleri yeniden düzenleyiniz.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruların cevaplarını altlarındaki noktalı alanlara yazınız.

1. Medeniyet kelimesinin "medine" kökünden türemesi, şehir ve medeniyet arasındaki bağlantı hakkında size ne düşündürüyor?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Kültür ile medeniyet arasındaki temel farkı örnek vererek açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Geçmiş medeniyetlerin bilgi ve birikimlerinden yararlanmak günümüz toplumları için neden önemlidir?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. "Maddi unsurlar bir medeniyetin görünen yüzünü, manevi unsurlar ise ruhunu oluşturur." Bu ifadeden yola çıkarak medeniyetin bu iki unsuru arasındaki dengenin neden önemli olduğunu açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3.2. İslam Medeniyetinin İzleri

Konuya Başlarken

İslam medeniyetinin eğitim, bilim, sanat, kültür ve toplumsal hayata etkileri hakkındaki düşüncelerinizi paylaşınız.

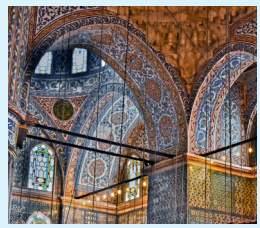
Hz. Muhammed'in (sav) "*… Allah güzeldir, güzelliği sever…*"[24] sözü Müslümanların sanat ve estetik anlayışlarının gelişmesinde etkili olmuştur.[25] Bu anlayış, İslam medeniyetinin mimari tarzında kendini göstermiştir. Cami, medrese, köprü ve türbeler hem sağlam hem estetik olarak inşa edilmiştir. Böylece İslam mimarisi sadece temel ihtiyaçları karşılamakla kalmamış, aynı zamanda medeniyetin estetik ve kültürel değerlerini yansıtan önemli bir unsur hâline gelmiştir.

Cami ve medreselerde kullanılan hat sanatı, çini süslemeleri ve geometrik desenler zamanla kitap süslemeciliği, tezhip ve dekoratif sanatların gelişimine öncülük etmiştir.[26]

Güzel sanatların bir dalı olan **musiki**; bir duyguyu, düşünceyi veya olayı ölçülü ve ahenkli seslerle ifade etme sanatıdır.[27] İslam medeniyetinde musiki; sesler arasındaki ölçü, oran, ahenk gibi özellikleri sebebiyle aritmetik, astronomi, geometri gibi ilimlerle de ilişkilendirilmiştir.[28] Dinî yapılarda sesin dengeli ve etkili bir biçimde yayılması için akustik özellikler gözetilmesi musikinin mimari ile ilişkisini göstermektedir[29] *(Görsel 3.8)*.

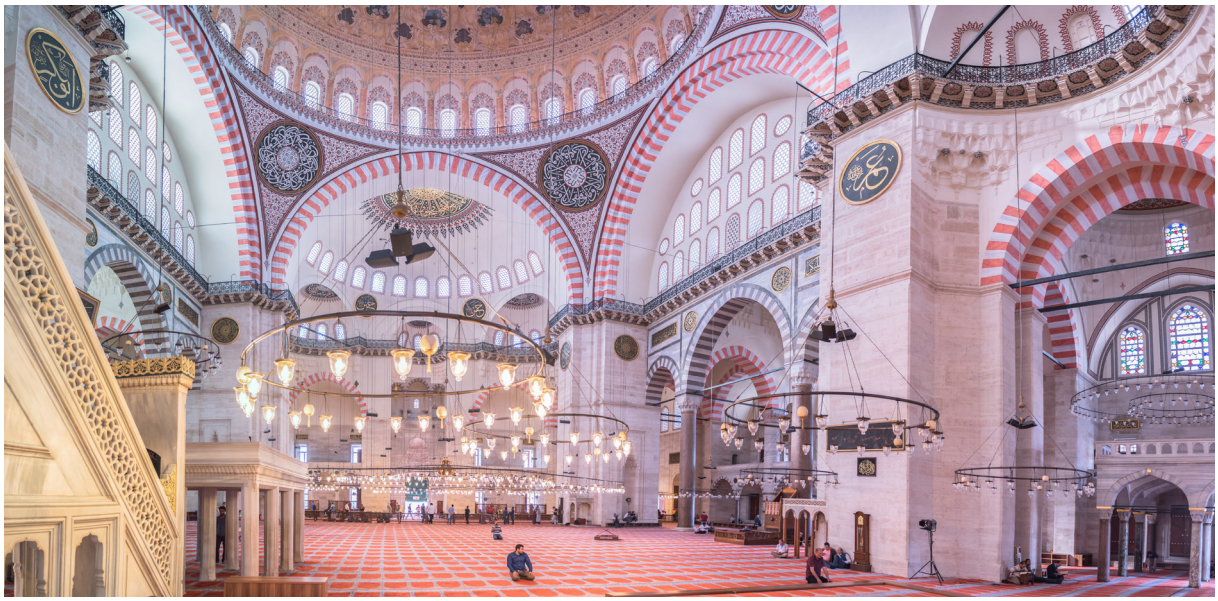
İslam medeniyetinin estetik anlayışı sadece mimari ve musiki ile sınırlı değildir. Edebiyat vasıtasıyla İslam'ın inanç ve değerleri dil ve söylem düzeyinde ifade edilmiştir.[30] Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması, anlaşılması ve anlatılması amacıyla yapılan dil çalışmaları, yazı ve sözün estetik bir değer kazanmasına katkı sağlamıştır.[31] Hüsnühat, tezhip gibi geleneksel sanat dalları da yazı ve süslemeyi estetikle birleştirerek özgün bir sanat anlayışı ortaya koymuştur.[32]

Çini Sanatı ve Mimari

Mimari ve süsleme sanatı etkileşiminin en güzel örneklerinden biri çinilerdir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde gelişen çini sanatı Osmanlılarda cami ve saray süslemeciliğiyle en yüksek düzeye ulaşmıştır. Sultan Ahmed Camii'nin 21 bin çiniyle süslenmesi çini sanatının mimarideki önemini gösterir.

(bk. Yetkin, "Çini", 8/333)

Görsel 3.8: *Mimar Sinan tarafından inşa edilen Süleymaniye Camii, akustik bir özelliğe sahip örnek mimari yapılardandır. (İstanbul/Türkiye)*

3. Etkinlik

20 dk.

Adı	Görsellerle Geçmişten Günümüze Millî ve Manevi Değerler
Amaç	İslam medeniyetinin mimari, musiki, dil ve edebiyata olan etkisini çözümleyebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Aşağıda görselleri verilen İslam medeniyetine ait kültürel miras örneklerini inceleyiniz.

1: Selimiye Camii (Edirne/Türkiye), 2: Hüsnühat sanatı, 3: Geleneksel Türk İslam Sanatlarından Çini, 4: Klasik Türk Musikisinin Enstrümanlarından Ney, 5: Estetik ve Mühendisliğin Birleşimi: Mukarnas İşçiliği

2. Görsellerden hareketle İslam medeniyetine ait kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında bireysel sorumluluğun önemine dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3. Yandaki karekodu okutunuz ve mimari yapılar, yazı örnekleri ile süsleme sanatlarını inceleyerek sanal müze ziyaretini gerçekleştiriniz.

4. İncelediğiniz eserlerin hangi kültürel ve manevi değerleri yansıttığını noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

5. Görsellerden ve sanal müzeden yararlanarak İslam medeniyetinin mimari, musiki, dil ve edebiyat alanlarına katkılarına dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Sıra Sizde

1. Verilen görseldeki Selimiye Camii restorasyonundan hareketle kültürel mirasın korunmasının önemini açıklayınız.
2. Bu yapılar korunmadığı takdirde hangi değerler kaybolur? Belirtiniz.
3. Toplum olarak bu yapıları korumak için neler yapılabilir? Tartışınız.

İslam medeniyetinin gelişmesinde farklı coğrafyalarda kurulan ilim ve kültür merkezleri önemli rol oynamıştır. Hicaz Bölgesi, Kudüs ve çevresi, Şam ve Bağdat Bölgesi; İran, Horasan, Türkistan ve Maveraünnehir Bölgesi; Hint Alt Kıtası, Anadolu ve Balkanlar, Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip) ve Endülüs gibi bölgeler, İslam medeniyetinin önemli merkezleri hâline gelmiştir. Bu bölgelerde oluşan ilim ve kültür ortamı, bilimsel çalışmaların gelişmesini ve İslam medeniyetinin geniş coğrafyalara yayılmasını sağlamıştır.

Hicaz Bölgesi

İslamiyet'in doğuşuyla birlikte önemli bir ilim ve kültür havzası hâline gelmiştir. Mekke ve Medine gibi kutsal şehirler bölgenin sınırları içindedir. Bölgede farklı etnik ve dinî toplulukların bir arada yaşaması, Hicaz'ın kültürel çeşitliliğini artırmıştır *(Görsel 3.9)*. Bu durum; düşünce hayatının gelişmesini sağlamış, ilim ve kültür ortamına canlılık kazandırmıştır. İlk dönem Müslüman âlimleri, İslam düşüncesinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.[33]

Görsel 3.9: *Kâbe, Hicaz Bölgesi'nin dinî ve kültürel merkezi olma özelliğini yüzyıllardır sürdürmektedir. (Mekke/Suudi Arabistan)*

Kudüs ve Çevresi

Kudüs, Müslümanlar için kutsal kabul edilen şehirlerden biridir. Müslümanlar Kudüs'e "Kuds" adını vererek burayı bereketli ve mübarek bir yer olarak kabul etmişlerdir.[34] Kur'an-ı Kerim'de ise bu bölge, Allah (cc) tarafından "**… mukaddes toprak…**"[35] ya da "**… iyi, güzel bir yer…**"[36] olarak nitelendirilmiştir. Birçok peygamberin Kudüs'te yaşamış olması da burayı semavi dinler için önemli bir merkez hâline getirmiştir.[37]

Kudüs, 16. yüzyılın başından 20. yüzyılın başına kadar kesintisiz olarak Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalmıştır. Bu süreçte Kudüs'te sosyal, kültürel ve mimari alanlarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında geniş çaplı imar çalışmaları yapılmıştır. Mescid-i Aksa başta olmak üzere şehrin pek çok yapısı onarılmış, vakıflar kurulmuş, şehrin ilim ile kültür hayatı canlandırılmıştır *(Görsel 3.10)*. 1551'de cami, medrese, han, ribat ve imaretten oluşan bir külliye inşa edilmiştir.[38] Bu çalışmalar sonucunda Kudüs ve çevresi, İslam medeniyetinin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmiştir.[39]

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen pek çok peygamberin Filistin'de yer alan Kudüs ile bağlantısı vardır. Kudüs; Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa gibi birçok peygamberin yaşadığı ve tebliğ faaliyetlerinde bulunduğu bir merkezdir.

(bk. Erul, Mescid-İ Aksâ, 36)

Görsel 3.10: *Mescid-i Aksa'nın doğu tarafından Kubbetüssahra'nın (sağda) da olduğu şehir görünümü (Kudüs/Filistin)*

Görsel 3.11: *Müstansıriye Medresesi, Bağdat'taki bilim ve eğitim faaliyetlerinin önemli merkezlerindendir. (Bağdat/Irak)*

Şam ve Bağdat Bölgesi

Dinî ilimler ve pozitif bilimlerin geliştiği, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştığı ve bilimsel çalışmaların yoğunlaştığı bir ilim havzası olmuştur. Şam, özellikle Emevi Camii çevresinde gelişen eğitim ve öğretim faaliyetleriyle tanınmıştır. Caminin farklı bölümlerinde oluşturulan ders halkalarında Kur'an kıraati, hadis ve diğer İslami ilimler üzerine eğitimler verilmiştir.[40] Bağdat ise Abbasi Halifesi Ebu Cafer Mansur tarafından kurulmuş ve kısa sürede İslam dünyasının önde gelen şehirlerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle 3 ve 4. yüzyıllarda ilim, kültür ve medeniyet merkezi olarak hızla gelişmiştir. Bağdat'ta kurulan Beytülhikme, başlangıçta bir tercüme merkezi olarak faaliyet göstermiş, zamanla felsefe ve pozitif bilimler alanında araştırmaların yürütüldüğü önemli bir ilim merkezi hâline gelmiştir *(Görsel 3.11)*. Burada yetişen bilim insanları cebir, astronomi, tıp, kimya gibi alanlarda çalışmalar yaparak İslam medeniyetinin kültür ve bilim birikimine katkı sağlamıştır.[41]

İran, Horasan, Türkistan ve Maveraünnehir Bölgesi

İslam medeniyetinin şekillendiği ilim ve kültür havzalarındandır. Bu bölgelerde ilim merkezleri kurulmuş, sosyal ve kültürel kurumlar yaygınlaşmıştır. Hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi alanlarda eğitim gören âlimler; ilim halkaları ve medreseler aracılığıyla bilgi birikimini gelecek nesillere aktarmışlardır.

Horasan, İran'ın kuzeydoğusunda yer alan geniş bir bölgedir. Bugün İran, Afganistan ve Türkmenistan'ın bazı kısımlarını kapsar. Horasan, eski Farsçada "güneşin doğduğu yer" anlamına gelir.

(bk. Çetin, "Horasan", 18/234)

Horasan bölgesinde yer alan Nişabur, Merv, Belh, Herat gibi şehirler önemli ilim merkezleri hâline gelmiştir. Hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında yetişen birçok âlim, bu bölgelerde oluşan ilmî birikimin İslam dünyasına yayılmasına katkı sağlamıştır.[42] Türkistan coğrafyasında İslamiyet'in kabulüyle sosyal ve kültürel kurumlar yaygınlaşmış, ilmî faaliyetler artmış ve zamanla önemli bir ilmî birikim oluşmuştur.[43] Maveraünnehir Bölgesi'nde yetişen birçok âlim ve sanatçı, İslam dünyasında bilim, kültür, felsefe ve sanatın gelişimine önemli katkılar sunmuştur[44] *(Görsel 3.12)*.

Görsel 3.12: *Uluğ Bey Medresesi (Semerkant/Özbekistan)*

Hint Alt Kıtası

Hint Alt Kıtası; İslam medeniyetinin görüldüğü Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'ten oluşan geniş bir coğrafyadır.

(bk. Abdülhamit Birışık, "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü", 1-2)

Gazneliler Dönemi'nde başlayan fetihlerle Müslümanlar bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Fethedilen yerlerde adaleti esas alan yönetim anlayışı özellikle kast sistemi dışında kalan Hinduların İslamiyet'e yönelmesinde etkili olmuştur. Bu gelişmeler bölgenin ilmî ve dinî hayatının güçlenmesine ve İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri hâline gelmesine zemin hazırlamıştır.[45]

Hint Alt Kıtası'nda gelişen ilmî ve dinî hayatın merkezinde camiler ve medreseler yer almıştır *(Görsel 3.13)*. Zamanla bölgede tasavvufî düşünceler ve farklı dinî yorumlar gelişmiş, bu düşünceler kaleme alınan eserler aracılığıyla çeşitli coğrafyalara yayılmıştır. Böylece Hint Alt Kıtası, yalnızca ilim hayatıyla değil düşünce ve kültür aktarımı bakımından da önemli bir merkez hâline gelmiştir.

Görsel 3.13: *Hint Alt Kıtası'nda cami ve medreseler ilmî ve İslami faaliyetlerin merkezidir. (Delhi Cuma Camii/Hindistan)*

Bölge, dinî ilimler açısından da zengin bir birikime sahiptir. Tasavvuf, kelam, hadis, fıkıh, tefsir gibi alanlarda üretilen eserler İslam dünyasının farklı bölgelerinde etkili olmuştur.[46]

Anadolu ve Balkanlar

Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar Dönemi'nde Anadolu, İslam medeniyetinin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Eğitim faaliyetleri cami ve medreseler etrafında yürütülmüştür. Bu kurumlar eğitim programlarıyla dönemin bilimsel ve kültürel birikimini yansıtmıştır. Anadolu Selçukluları Dönemi'ne ait Konya'daki İnce Minareli Medrese, Kayseri'deki Çifte Medrese ve Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese; Osmanlı Dönemi'ne ait Bursa'daki Yeşil Medrese ve Amasya'daki Süleyman Paşa Medresesi bilim ve eğitim mirasının izlerini günümüze taşımaktadır. İslam medeniyetinin etkilerinin görüldüğü önemli bölgelerden biri de Balkanlar'dır. Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bu bölge,[47] farklı medeniyetlerin kesişim noktası olmuştur. Özellikle Osmanlı Dönemi'nde İslam medeniyetinin etkilerinin belirgin şekilde görüldüğü bir bölge hâline gelmiştir *(Görsel 3.14)*.

Görsel 3.14: *Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da inşa ettiği mimari eserlerde İslam medeniyetinin izleri görülür. (Taş Köprü/Makedonya)*

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yerleşmesiyle birlikte bölgede camiler, medreseler, tekkeler, kütüphaneler, hanlar gibi birçok yapı inşa edilmiştir. Osmanlıların Balkanlar'daki hâkimiyeti süresince İslam medeniyetinin hoşgörü, adalet ve kültürel değerleri yaşatılmıştır. Böylece Balkanlar, farklı inanç ve milletlerin bir arada barış içinde yaşadığı bölgelerden biri olmuştur.[48]

Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip)

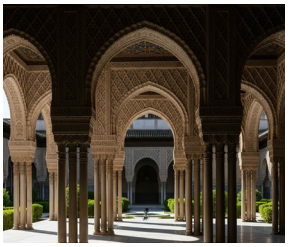

Görsel 3.15: *Ezher Camii, yüzyıllar boyunca ilimle uğraşanların buluşma noktalarından biri olmuştur. (Kahire/Mısır)*

İslamiyet'in etkisiyle sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda önemli değişimlere sahne olmuştur. Özellikle Mısır ve Mağrip'te gelişen eğitim faaliyetleri bölgenin önemli ilim ve kültür merkezi olmasını sağlamıştır.[49]

Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethiyle birlikte, İslam dünyasının ilim merkezlerinden biri olan Ezher Camii'nin önemi daha da artmıştır *(Görsel 3.15)*. Mısır'daki medreselere bağlı kütüphaneler halkın bilgiye ulaşmasını sağlamış ve ilim dünyasının gelişimine katkıda bulunmuştur. Böylece Mısır, dinî ilimlerle birlikte edebiyat, tarih ve bilim alanlarında da bir kültür merkezi hâline gelmiştir.[50] Mağrip, günümüzde Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya'yı kapsayan bölgedir.[51] Mağrip'te de benzer biçimde ilim, kültür ve sanat alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kayrevan'da Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen Sîdî Sâhib Türbesi ve Tunus'taki Hammûde Paşa Camii ile Türbesi hem Osmanlı sanatını hem de yerel kültürü yansıtmaktadır. Mağrip'in sanatsal mirası sadece mimariyle sınırlı kalmamış; çinicilik, seramik, kuyumculuk gibi el sanatları da bölgenin kültürel hayatında önemli bir yer tutmuştur.[52]

Endülüs

Görsel 3.16: *Elhamra Sarayı; ilim, kültür ve sanatın bir arada geliştiğini gösterir. (Granada/İspanya)*

Avrupa'nın güneybatısındaki İber Yarımadası'nda yer alır.[53] 8. yüzyıldan itibaren İslam medeniyetinin Batı Avrupa'daki önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemde ilim, kültür, sanat ve düşünce alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Endülüs'te yetişen âlimler, İslam dünyasındaki bilimsel ve kültürel birikimi geliştirerek Batı'ya taşımıştır. Böylece hem İslam dünyasının hem de Avrupa'nın bilimsel ve kültürel gelişimine katkı sağlamışlardır.[54] Endülüs Emevi Devleti'nin başkenti Kurtuba; tıp, matematik, astronomi, felsefe ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarıyla dönemin önemli bilgi merkezlerinden biri olmuştur. Kurtuba Saray Kütüphanesi ise binlerce ciltlik koleksiyonuyla zengin bir bilgi birikimini barındırmıştır.[55] Bu ilim ve kültür birikimi, sanatta da etkisini göstermiştir. Hat sanatı ve geometrik tezyinatla süslenmiş duvarlar, İslam sanatının Avrupa'daki örnekleri arasında yer almıştır[56] *(Görsel 3.16)*.

İslam medeniyetinin farklı coğrafyalarda kurduğu ilim ve kültür merkezleri, toplumlar arasında yakınlık ve dayanışmayı güçlendirmiştir. Bu durum, bir milletin tarihî ve kültürel bağlarla kendini yakın hissettiği bölgeleri ifade eden "gönül coğrafyası" kavramıyla açıklanır. Ortak inançlar, değerler ve gelenekler etrafında şekillenen bu bağ, toplumlar arasında kardeşlik ve birlik duygusunu canlı tutar.

Kıbrıs, İslam kültür ve medeniyeti açısından gönül coğrafyamızda özel bir öneme sahiptir. Osmanlı Devleti 1571'de adayı fethettikten sonra camiler, medreseler, hamamlar ve kütüphaneler kurarak adada kültürel hayatı canlandırmıştır.[57]

Dinî yapılar, kültürel faaliyetler ve eğitim kurumları adada İslam medeniyetinin izlerini canlı tutmaktadır. Kıbrıs, bu miras aracılığıyla geçmişten günümüze İslam dünyasıyla olan kültürel bağını sürdürmektedir.

Kıbrıs'taki Hala Sultan Tekkesi, Hz. Peygamber'in süthalası Ümmü Harâm binti Milhân'ın kabrinin bulunduğu önemli bir ziyaret merkezidir. Ümmü Harâm, Kıbrıs seferi sırasında şehit olmuş ve buraya defnedilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde türbe, cami, şadırvan ve tekke eklenerek bölge önemli bir dinî ve kültürel merkez hâline getirilmiştir.

(bk. Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", 15/225)

4. Etkinlik

20 dk.

Adı	Medeniyetin İzinde
Amaç	İslam medeniyetinin izlerini bölgelere göre sınıflandırabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Karekoddan yararlanarak İslam'ın yayıldığı bölgeleri tanıtan sunuyu izleyiniz.

2. Aşağıda verilen tablodaki başlıkları ve örnekleri inceleyiniz.

3. Tabloda verilen İslam'ın yayıldığı bölgelerden en az dört tanesini seçiniz.

4. Elde ettiğiniz bilgilere göre seçtiğiniz her bölge için öne çıkan bir İslam medeniyeti unsurunu ve kısa açıklamasını örnekteki gibi yazınız.

Bölge Adı	Medeniyet Unsuru/Eser	Kısa Açıklama
Hicaz Bölgesi	Mescid-i Nebevi	Mescid-i Nebevi, dinî ve kültürel açıdan İslam medeniyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.
Kudüs ve çevresi		
Şam ve Bağdat		
İran, Horasan, Türkistan ve Mave-raünnehir Bölgesi		
Hint Alt Kıtası		
Anadolu ve Balkanlar		
Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip)		
Endülüs		

5. Tamamladığınız etkinliği arkadaşlarınızla paylaşınız.

6. İslam medeniyetinin farklı bölgelerde ortaya koyduğu eserlerin, o bölgelerin kültürel ve ilmî gelişimine nasıl katkı sağladığını kısaca açıklayınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Horasan, Anadolu ve Rumeli Erenleri

Görsel 3.17: *Ahmed Yesevi Külliyesi, "Pir-i Türkistan" olarak anılan Ahmed Yesevi'nin tasavvufi mirasını yansıtan önemli bir yapıdır. (Türkistan/Kazakistan)*

Topluma adalet, hoşgörü ve sevgi gibi temel değerlerin aktarılmasında etkili olmuşlardır. Türk-İslam kültürünün önemli temsilcilerinden olan erenlerin düşünce ve anlayışları, toplumsal birlik ve beraberliğin korunmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Ahmed Yesevi: 11. yüzyılda Batı Türkistan'daki Sayram kasabasında doğmuştur. Türkistan Türklerinin dinî-tasavvufi hayatında derin izler bırakan Ahmed Yesevi, "Pir-i Türkistan" olarak anılmıştır *(Görsel 3.17)*. Onun düşünceleri etrafında şekillenen Yeseviye tarikatı, bölgedeki İslamlaşma sürecinde etkili olmuş ve tasavvuf anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Ahmed Yesevi, İslam'ın esaslarını sade bir dil ve hece ölçüsüyle yazdığı "Hikmet" adı verilen şiirleri aracılığıyla Türk topluluklarına anlatmıştır. Şiirlerinin toplandığı "Divan-ı Hikmet" adlı eseri Türk dünyasında ortak bir düşünce yapısının oluşmasını sağlamıştır.[58]

Hacı Bektaş Veli: 13. yüzyılda Horasan'ın Nişabur kentinde doğmuştur. Düşünce ve öğretileriyle sevgi, hoşgörü, birlik ve barışın simgesi olmuştur. Bektaşiliğin oluşumunda önemli rol oynamış ve özellikle Alevi Bektaşi toplulukları tarafından saygıyla anılmıştır.[59]

Din, ahlak, ilim gibi konuları işleyen "Makalât" adlı eseri Bektaşilik ve tasavvuf düşüncesinin ana kaynaklarındandır.[60]

Ahi Evran: 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamıştır. Horasan'dan Anadolu'ya gelen mutasavvıflardandır. Mesleki eğitimi ve ahlaki değerleri esas alan Ahilik teşkilatının kurucusu olarak kabul edilir. Bu teşkilat, zamanla Anadolu, Rumeli ve Balkanlar'da yayılmıştır.[61]

Ahi Evran; dürüstlük, dayanışma, paylaşma, helal kazanç ve toplumsal sorumluluk gibi değerlerle Anadolu'da sosyal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Yunus Emre'ye göre aşk, evrenin birliğini ve Allah'ın (cc) varlığını anlamanın yoludur. Aşk, insanı gerçek tevhit anlayışına ulaştırır ve ona her şeyin Allah'ın (cc) birliğinden geldiğini fark ettirir.

(bk. "Yûnus Emre", 8/429-431)

Yunus Emre: 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşamış önemli bir mutasavvıf ve şairdir. Şiirlerinde sabır, kanaat, tevazu, adalet, şefkat, ihsan gibi tasavvufi erdemleri ön plana çıkarmış; insanlara güzel ahlakın önemini hatırlatmıştır. Onun tasavvuf anlayışı Kur'an'a, Hz. Peygamber'in öğretilerine ve önceki mutasavvıfların düşüncelerine dayanır. Bu anlayıştan hareketle Yunus Emre, yazdığı şiirlerle yalnızca bireysel bir olgunlaşmayı değil toplumsal ilişkilerde hoşgörü ve anlayışın yaygınlaşmasını da hedeflemiştir.[62]

Yunus Emre'nin düşünce dünyasının merkezinde sevgi yer alır. Onun sevgisi, yalnızca insana yönelen bir duygu olmayıp insan aracılığıyla Allah'a (cc) ulaşan derin ve kuşatıcı bir anlayışı yansıtır. Ahmed Yesevi ile başlayan hikmet geleneğini Anadolu'da sürdüren Yunus Emre, şiirlerinde Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen ve kendisinin "er kişi" dediği "insanıkâmil"i tarif etmiştir.[63]

Sarı Saltuk: Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşmesi ve İslamlaşmasındaki etkisi sebebiyle etrafında birçok menkıbe meydana gelmiş bir alperendir. Kaynaklarda "mücahit-gazi, gazi-derviş, alperen, mübarek zat, ermiş" gibi sıfatlarla anılan Sarı Saltuk, Anadolu ve Balkanlar'ın manevi mimarlarındandır.

Sarı Saltuk, ilim faaliyetlerini sürdürmek amacıyla çeşitli tekke ve zaviyeler açmıştır. Bunlardan en bilinenleri Bulgaristan'daki Sultan (Yılan) Tekkesi ve Dobruca'daki tekkelerdir. Ölümünden sonra ise Babaeski'deki Eski Baba Tekkesi ile Kütahya Şeyhlü'deki Sarı Selcük Tekkesi açılmıştır.[64]

Mevlana Celaleddin Rumi: 1207'de Afganistan sınırları içinde yer alan Belh şehrinde doğmuştur. Anadolu'da yaşadığı için "Rumi" adı verilmekle birlikte "Hazreti Mevlana" ve "Hazreti Pir" olarak da anılmıştır.[65]

Mevlana'nın dinî ve tasavvufi düşüncesi kaynağını Kur'an ve sünnetten almıştır. Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fîhi mâ fîh gibi önemli eserlerinde, dinî ve tasavvufi öğretileri evrensel bir bakış açısıyla birleştirerek insanlık sevgisi, hoşgörü ve ilahi aşk temalarını işlemiştir[66] *(Görsel 3.18)*.

Görsel 3.18: *Sema, Mevlana'nın tasavvuf yolundaki sembollerindendir.*

Hacı Bayram Veli: Orhan Gazi zamanında, Ankara'nın kuzeyindeki Solfasol köyünde doğmuştur. Somuncu Baba, bir Kurban Bayramı arifesinde gerçekleşen buluşmaları üzerine kendisine "Hacı Bayram" adını vermiştir. Hacı Bayram Veli, düşüncelerini yaymak için Anadolu'nun çeşitli şehirlerini dolaşmıştır *(Görsel 3.19)*. Sadece tasavvufi eğitimle yetinmemiş, müritlerinin geçimlerini sağlamalarına da önem vermiştir. Onları yeteneklerine göre yönlendirmiş, herkesin alın teriyle geçinmesini öğütlemiştir. Ayrıca Ankara'da, Ahilik teşkilatına benzer bir yardım sandığı kurmuştur. Toplanan zekât ve sadakalar, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmış; yetimler, yaşlılar, yoksul öğrenciler bu yardımlardan faydalanmıştır.[67]

Görsel 3.19: *Hacı Bayram Veli Camii, toplumsal birliği ve manevi değerleri yansıtan bir ibadet ve kültür mekânıdır. (Ankara/Türkiye)*

5. Etkinlik

30 dk.

Adı	Kim Olduğumu Bul
Amaç	İslam medeniyetinin Anadolu ve Balkanlar'a taşınmasında Horasan, Anadolu ve Rumeli erenlerinin rolünü açıklayabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Sınıfça Horasan, Anadolu ve Rumeli erenlerinden bazı tanınmış isimleri küçük kâğıtlara yazınız ve bu kâğıtları katlayarak öğretmen masasına bırakınız.
2. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplara ayrılınız.
3. Grup üyeleri olarak kendi aranızda bir arkadaşınızı temsilci olarak seçiniz.
4. Her grubun temsilcisinin katlanan kâğıtlardan birini rastgele çekerek okumasını sağlayınız.
5. Kâğıtta yazan şahsiyetin hayatını, düşüncelerini ve Anadolu ile Balkanlar'a İslam medeniyetinin taşınmasındaki rolünü adını söylemeden grup arkadaşlarınıza anlatınız.

6. Anlatım tamamlandığında grubunuzdan "Kim olduğumu bulun?" sorusuna yanıt vermelerini isteyiniz.

Değerlendirme: Karekoddaki Grup Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Görsel 3.20: *Doğanın canlanışıyla birlikte kutlanan Nevruz, baharın gelişini simgeler.*

İslam medeniyetinin farklı alanlardaki etkileri ile ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Türkler ana yurtları olan Türkistan'dan farklı bölgelere göç ederken kültür, gelenek ve göreneklerini de gittikleri yerlere taşımışlardır. Bu bölgelerin İslamlaşmasında ve İslam medeniyetinin özellikle Anadolu ve Balkanlar'a taşınmasında Türk topluluklarının önemli katkıları olmuştur. Farklı kültür havzalarında yaşamalarına rağmen Türk toplulukları ortak kültürlerini ve aralarındaki bağları sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağı korumak ve birlik beraberlik bilincini güçlendirmek amacıyla 21 Mart'ı içine alan hafta "Türk Dünyası ve Toplulukları Haftası" olarak kabul edilmiştir.

Türk toplulukları arasındaki ortak kültür ögelerinden olan Nevruz Bayramı da bu hafta içinde kutlanır *(Görsel 3.20)*. Farklı Türk topluluklarında "Yeni Gün", "Çağan" veya "Ergenekon" gibi adlarla da anılan Nevruz, Türk dünyasında birlik, dayanışma ve ortak kültür bilincinin sembolüdür.[68]

Kontrol Noktası

Aşağıdaki bilgi grafiğini verilen örnekteki gibi doldurunuz.

GÖNÜL COĞRAFYAMIZ

Mimari	Horasan, Anadolu ve Rumeli Erenleri	İlim ve Kültür Merkezleri
Süleymaniye Camii	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....
.....	.....	.....

3.3. İslam Medeniyetinin Bugünü ve Geleceği

Konuya Başlarken

Gönül coğrafyamızdaki toplumlarla dayanışma ve yardımlaşma konusunda neler yapılabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İslam medeniyeti, iyilik ve dayanışma anlayışını kurumsallaştırarak insanlığa örnek olmuştur. Türkiye'de bu geleneği sürdüren çeşitli kurum ve vakıflar; yurt içinde ve yurt dışında dinî, kültürel ve sosyal alanlarda çalışmalar yürütür. Bu kuruluşlar; ortak kültürel değerlerin yaşatılması, toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ve medeniyet mirasının gelecek kuşaklara aktarılması için farklı projeler gerçekleştirmektedir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türkiye Maarif Vakfı (TMV), Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) gibi vakıf ve kurumlar; Türkiye'nin tarihî ve kültürel bağlarının bulunduğu coğrafyalarda eğitimden kültüre, insani yardımdan dinî hizmetlere kadar birçok alanda faaliyet göstermektedir. Bu vakıf ve kurumlar kültürel etkileşimi artırmak, gönül bağlarını güçlendirmek, toplumsal dayanışmayı desteklemek gibi ortak amaçlara hizmet ederler.

Yurt İçi ve Yurt Dışında Hizmet Veren Bazı Kurum ve Vakıflar

- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)
- Yunus Emre Enstitüsü (YEE)
- Türkiye Maarif Vakfı (TMV)
- Türkiye Diyanet Vakfı (TDV)

Bilgi Görseli 3.4: *Eğitim, kültür, din ve sosyal yardım alanlarında yurt içi ve yurt dışında hizmet veren bazı kurum ve vakıflar*

Türkiye; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ortak dil, tarih ve kültür bağları bulunan kardeş Türk Cumhuriyetleriyle yakın iş birliği içinde hareket etmiştir. Bu iş birliğini daha planlı ve etkili bir şekilde yürütmek amacıyla 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. TİKA; Balkanlar, Türkistan ve Kuzey Afrika'da yürüttüğü projelerle ortak kültürel ve tarihî mirası korumayı, restore etmeyi ve toplumların kullanımına sunmayı amaçlar. Bu projeler sayesinde uluslararası iş birliğinin artması, kültürel değerlerin yaşatılması ve İslam medeniyetinin tarihî örneklerinin korunması sağlanır[69] *(Görsel 3.21)*.

Görsel 3.21: *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının yaptığı faaliyetlerden bazıları*

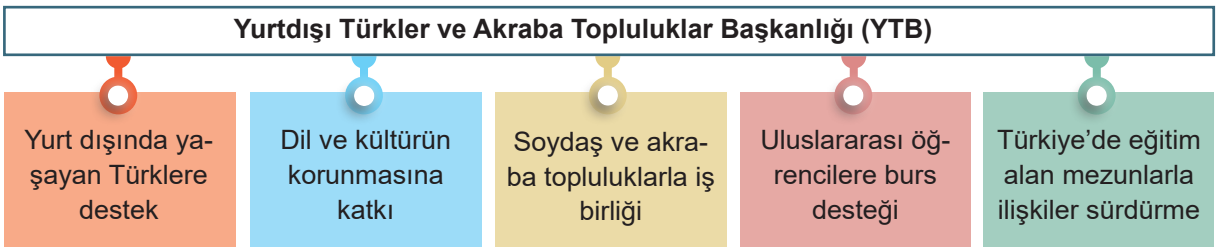

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bilgi Görseli 3.5: *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının (TİKA) yürüttüğü bazı projeler*

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), 2010 yılında kurulmuştur. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına, Türkiye ile bağı olan topluluklara ve Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrencilere yönelik çalışmalar yapmaktadır.

YTB, dünyanın farklı ülkelerinde yaşan Türklerin kimliklerini, kültürlerini ve ana dillerini korumalarına destek olur. Balkanlar, Kafkasya, Türkistan, Afrika gibi bölgelerde yürüttüğü projelerle bu topluluklarla kültürel ve sosyal ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunur. Kurum aynı zamanda uluslararası öğrencilere yönelik Türkiye Bursları programını yürütür. Bu program sayesinde Türkiye'de üniversite eğitimi alan gençler Türkiye ile kendi ülkeleri arasındaki dostluğu geliştiren gönüllü elçiler olur.[70]

YTB, gerçekleştirdiği bu faaliyetlerle Türkiye'nin kültürel değerlerini tanıtır ve farklı toplumlarla iş birliğini güçlendirir. Aynı zamanda İslam medeniyetinin birikimini ve Türkiye'nin kültürel zenginliğini uluslararası alanda görünür kılar.

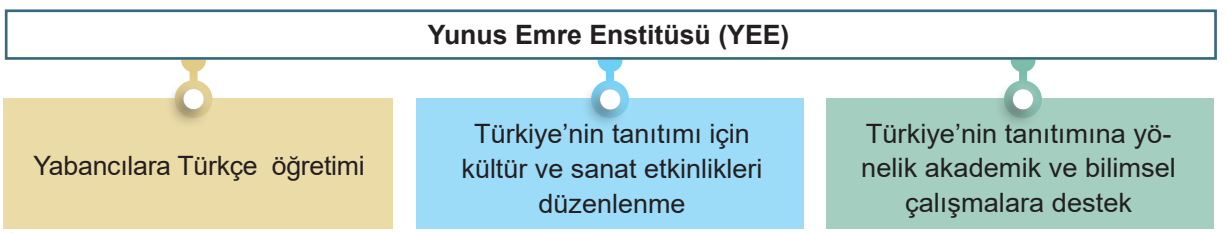

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bilgi Görseli 3.6: *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) yürüttüğü bazı faaliyetler*

Yunus Emre Enstitüsü (YEE), 2007 yılında Türkiye'nin kültürel değerlerini ve İslam medeniyetine yaptığı katkıları dünyaya tanıtmak amacıyla kurulmuştur. Enstitü, farklı ülkelerde düzenlediği Türkçe kurslarının yanı sıra müzik dinletileri ve film gösterimleri, el sanatları, gastronomi gibi alanlardaki etkinliklerle Türk kültürünü tanıtır. Yaz okulları ve çevrim içi platformları sayesinde de birçok kişiye Türkçe öğrenme fırsatı sunar. Üniversitelerdeki Türkoloji bölümleriyle iş birliği yaparak akademik çalışmaları destekler.[71]

Yunus Emre Enstitüsü (YEE) gerçekleştirdiği tüm faaliyetleriyle İslam medeniyetine ve Türkiye'nin kültürel değerlerine katkı sunan, ülkemizin dünyayla ilişkilerini güçlendiren önemli bir kurumdur.

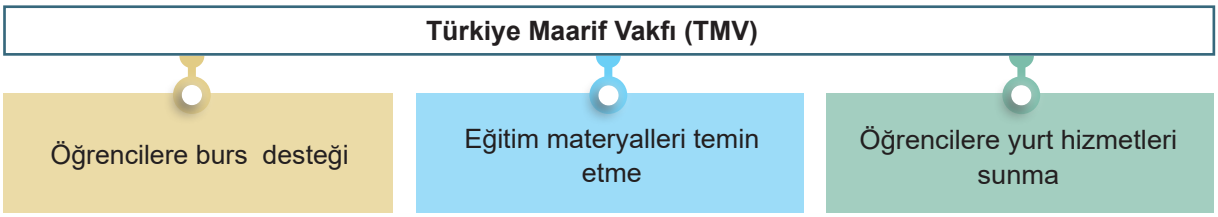

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bilgi Görseli 3.7: *Yunus Emre Enstitüsünün (YEE) yurt dışındaki bazı faaliyetleri*

Türkiye Maarif Vakfı (TMV), Türkiye'nin uluslararası eğitim alanındaki öncü kurumlarındandır. 2016'da kurulan vakıf, yurt dışında okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm eğitim kademelerinde faaliyet gösterir.

Türkiye Maarif Vakfının, yurt dışındaki eğitim faaliyetleri, Türkiye'nin uluslararası etkinliğini güçlendirir ve ülkeler arasında eğitim ile kültürel bağların kurulmasına katkı sağlar. Aynı zamanda Türkiye'nin dış politikasıyla uyumlu bir şekilde eğitim alanında küresel ilişkiler geliştirir ve eğitim imkânları sunar.[72]

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bilgi Görseli 3.8: *Türkiye Maarif Vakfının (TMV) yurt dışındaki öğrencilere sağladığı imkânlardan bazıları*

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), 1975 yılında *"İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır."*[73] anlayışıyla kurulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı ile iş birliği içinde çalışan TDV, din hizmetlerinin yaygınlaşmasına ve daha geniş kitlelere ulaşmasına katkıda bulunur. Afrika, Asya, Avrupa, Latin Amerika gibi birçok bölgede yürüttüğü eğitim, insani yardım ve din hizmetleriyle uluslararası ölçekte faaliyet gösterir. Gönüllülük esasına dayalı çalışmaları sayesinde milyonlarca insana destek olan vakıf, hem yurt içinde hem de yurt dışında iyilik ve dayanışma köprüleri kurmaktadır.[74]

(Genel ağdan alınmıştır.)

Bilgi Görseli 3.9: *Türkiye Diyanet Vakfının (TDV) yurt dışındaki bazı faaliyetleri*

6. Etkinlik

30 dk.

Adı	Gönül Coğrafyamızda İz Bırakan Kurumlar
Amaç	İslam medeniyetinin bugünü ve geleceği hakkında akıl yürütebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. TİKA, YTB, YEE, TMV ve TDV'nin gönül coğrafyamızdaki faaliyetleri için karekoddaki videoyu izleyiniz.

2. İzlediğiniz videoda öne çıkan değerleri yazınız.

.....

.....

.....

3. İzlediğiniz videodan hareketle

- Gönül coğrafyamızda yürütülen sosyal yardım projeleri ve kültürel etkinlikleri belirleyiniz.
- Bu çalışmaların toplumlar arası güven, birlik ve dayanışmaya nasıl katkı sağladığına ilişkin çıkarımlarda bulununuz.

.....

.....

.....

- Elde ettiğiniz çıkarımları arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

7. Etkinlik

20 dk.

Adı	Vakıflar Hakkında Ne Biliyorum?
Amaç	İslam medeniyetinin bugünü ve geleceği hakkında akıl yürütebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Vakıf kavramı hakkında aklınıza gelen kelimeleri yazınız?

.....

.....

.....

.....

2. Öğretmen rehberliğinde ikili gruplara ayrılınız.

3. Vakıflar ile ilgili düşüncelerinizi grup arkadaşınıza açık ve anlaşılır şekilde anlatınız.

4. Arkadaşınızın fikirlerini dikkatlice dinleyiniz ve ortak noktaları bulmaya çalışınız.

5. Vakıflar ile ilgili ulaştığınız ortak çıkarımlarınızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

6. Vakıfların toplumumuza daha iyi hizmet edebilmesi için neler yapabilirsiniz? Önerilerinizi noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Karekoddaki Grup Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Vakıf, İslam medeniyetinde ortaya çıkan en önemli hayır kurumlarındandır. Yardımlaşma, dayanışma ve toplumsal sorumluluk bilincine dayanır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "**Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz...**"[75] ayeti, vakıf anlayışının temelini oluşturur. Hz. Ömer'in Hayber'in fethinden sonra kendisine ganimet düşen bir araziyi fakir, köle, misafir ve Allah yolunda olanların istifadesi için vermesi tarihteki ilk vakıf örneklerinden kabul edilir.[76]

Görsel 3.22: *Nilüfer Hatun İmareti, toplum yararına kullanılan vakıflardan biridir. (Bursa/Türkiye)*

Vakıf kültürünün en önemli kurumlarından olan imaretler, ihtiyaç sahiplerine ücretsiz yemek dağıtan ve sosyal dayanışmayı kurumsallaştıran hayır kurumlarıdır *(Görsel 3.22)*. Osmanlı Devleti zamanında kurulan imaretler sayesinde yoksullar, hastalar, öğrenciler vb.leri düzenli olarak desteklenmiştir. Bu yönüyle imaretler, vakıf anlayışının toplumsal sorumluluğunu somut bir şekilde hayata geçiren bir örneği olmuştur.[77] Osmanlı Devleti, vakıf faaliyetlerinin çokluğu sebebiyle "vakıf medeniyeti" olarak da adlandırılmıştır.[78]

Her yıl mayıs ayının ikinci haftasında kutlanan Vakıflar Haftası, vakıfların topluma kattığı faydaları hatırlatmak ve bu kültürü gelecek nesillere aktarmak açısından büyük bir öneme sahiptir.[79]

İslam medeniyetinin günümüzdeki durumu, karşılaştığı zorluklar ve geleceği ile ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sıra Sizde

1. İslam medeniyetinin vakıf anlayışı günümüz toplum ve kültürüne nasıl katkı sağlayabilir? Düşüncelerinizi örnekler vererek arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Siz olsaydınız vakıf anlayışını yaşatmak için nasıl bir proje geliştirirdiniz? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki Çıkış Kartı'na seçtiğiniz bir vakıf veya kurumla ilgili bildiklerinizi, merak ettiklerinizi ve öğrendiklerinizi yazınız.

Bildiklerim
Merak ettiklerim
Öğrendiklerim

Performans Görevi	
Görev: Yönergede belirtilen adımları takip ederek İslam kültür ve medeniyetiyle ilgili bir broşür hazırlayıp sunma	
Amaç: İslam medeniyetinin geçmişten günümüze gelişimi hakkında akıl yürütebilme	
Beceri: Bilgi toplama, inceleme, yorumlama	
Ürün: Broşür	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati sınıf içi
Araçlar: Kâğıt/karton, kalem ve boya kalemleri, makas, yapıştırıcı; araştırma için kitap, dergi ve dijital araçlar	
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; bilgi toplama, yorumlama, içerik, özgünlük, dil ve anlatım ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	

Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz.

Ön Hazırlık aşaması

- Bilim, sanat, mimari veya eğitim alanlarından biri veya birkaçını seçiniz. Bu alanlarda İslam kültür ve medeniyetinin geçmişten günümüze önemli gelişmelerini belirleyiniz.
- Broşürde kullanmak istediğiniz metinleri ve görselleri seçiniz.
- Kullanacağınız malzemeleri hazırlayınız (renkli kâğıt, kalem, yapıştırıcı vb.).

Sınıf İçi Uygulama

1. Broşürün tasarımını planlayınız; bölümler, başlıklar ve görsellerin yerleşimi hakkında karar veriniz.
2. Seçtiğiniz konu veya konuları broşüre yazınız.
3. Görselleri, başlıkları ve açıklama metinlerini ekleyiniz.
4. Broşürün okunabilir, dikkat çekici ve bilgilendirici olmasına özen gösteriniz.
5. Broşürü tamamladıktan sonra arkadaşlarınızla birlikte gözden geçirerek varsa eksik veya hatalı bölümleri düzeltiniz.
6. Tamamladığınız broşürü öğretmen rehberliğinde arkadaşlarınıza sununuz.

Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

3.4. Kur'an'dan Mesajlar

Konuya Başlarken

Çok güçlü ve kudretli birçok devletin tarih sahnesinden çekilmesi insanlara hangi konularda ders alması gerektiğini gösterir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sıra Sizde

Öğretmeninizin rehberliğinde, Rum suresinin 9. ayetinin mealini Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an-ı Kerim meallerinden veya karekoddaki genel ağ bağlantısından yararlanarak inceleyiniz.

8. Etkinlik

20 dk.

Adı	Ayeti Yorumlarken İlkeleri Keşfediyorum
Amaç	Temel İslam bilimlerinin usullerine göre bir ayeti yorumlamada yararlanılacak ilkeleri seçebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Bir ayeti anlamak için hangi bilgi ve yöntemlerden yararlanılabileceğine ilişkin görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

2. Ortak görüşleri birleştirerek ortaya çıkan bilgi ve yöntemleri öğretmen rehberliğinde tahtaya yazınız.

3. Edindiğiniz bilgilerden hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- Ayetin indirildiği dönem ve şartları bilmek ayetin yorumlanmasını nasıl etkiler?
- Kur'an'ın diğer ayetleri ve Hz. Peygamber'in açıklamaları bir ayetin anlamını kavramada nasıl yol gösterir?
- Elde edilen bilgiler doğrultusunda Rum suresinin 9. ayetinin günümüz insanına verdiği mesajı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Görsel 3.23: *Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak, onu bilinçli bir şekilde okumayı ve üzerinde düşünmeyi gerektirir.*

Allah'ın (cc) kelamı olan Kur'an-ı Kerim, insanlara doğru yolu göstermek üzere indirilmiştir. Onu anlamak ve yorumlamak ilmî ve sistemli bir çaba gerektirir. Kur'an-ı Kerim'i anlamada kullanılan tefsir ilmi, ayetlerin anlamlarını açıklayarak Allah'ın (cc) mesajlarının kavranmasına ve Kur'an'ın öğretilerinin hayatla bütünleştirilmesine yardımcı olur *(Görsel 3.23)*.

Ayetleri doğru biçimde anlamak ve yorumlamak için uyulması gereken temel ilkeler şunlardır.

1. **Arapça dil bilgisi ve edebî sanatları bilmek:** Ayetlerin bağlamını anlamak için Arapça dil bilgisi kuralları ve edebî sanatlar göz önünde bulundurulmalıdır.
2. **Ayetlerin indiriliş sebeplerini (esbabınüzul) veya maksatlarını bilmek:** Ayetlerin gönderiliş amacı, hangi şartlar ve dönemler içinde indirildiği dikkate alınmalıdır.
3. **Kur'an ve sünnete bütüncül bakmak:** Tefsir yaparken sadece ayete değil vahyin tamamına ve Hz. Peygamber'in açıklamalarına başvurulmalıdır.
4. **İslam'ın temel maksat ve hikmetini bilmek:** Muhkem (anlamı açık olan) ayetler, müteşabih (birden fazla anlamı olabilen) ayetlerin yorumlanmasında yol gösterici olmalı; temel esaslara aykırı yorumlardan kaçınılmalıdır.
5. **İlk muhatapların (ashap) tefsirlerine başvurmak:** Ashap, ayetlerin nüzul sebeplerini ve maksadını en iyi bilen nesildir. Onların yorumları güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.
6. **Tefsir usulü ve ilmini bilmek:** Tefsir metoduyla ilgili esaslar, tefsir ve fıkıh usulü eserlerinde ortaya konulmuştur. Bu bilgi, yorumların ilmî ve güvenilir olmasını sağlar.
7. **Dinî ve akli ilimlerden yararlanmak:** Kur'an ilimleri, hadis ilimleri, dil bilimleri ve diğer İslami disiplinler ayetlerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunur.

Bu ilkelere ek olarak Kur'an'daki muhkem (açıklamaya gerek olmayan) ve müteşabih (açıklamaya ihtiyaç duyulan) ayetler, nesih (hükmü değişen ayetler), bazen mecazlı ifadeler gibi özel durumlar da tefsir sırasında göz önünde bulundurulmalıdır.[80]

Rum suresinin 9. ayetinin anlamı ile ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

9. Etkinlik

15 dk.

Adı	Rum Suresinin 9. Ayetini Yorumluyorum
Amaç	Belirlenen ilkeler çerçevesinde ayetin mesajını inceleyebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Rum suresinin 9. ayetinin anlamını dikkatlice okuyunuz.

"Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş görmezler mi? Onlar kendilerinden çok daha kudretliydiler; toprağı iyice işlemişler, yeryüzünü bunların imar ettiğinden daha fazla imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri nice açık kanıtlar getirmişti. Şu hâlde Allah onlara asla zulmetmiş değildir, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdir."

(Rum suresi 9. ayet)

2. Aşağıdaki ilkelerden Rum suresinin 9. ayetinin anlamını ve mesajını doğru kavramada yararlanılabilecek olanları işaretleyiniz.

- ☐ Arapça dil bilgisi ve edebî sanatları bilmek
- ☐ Esbabınüzul veya maksatlarını bilmek
- ☐ Kur'an ve sünnete bütüncül bakmak
- ☐ İlk muhatapların (ashap) tefsirlerine başvurmak
- ☐ Tefsir usulü ve ilmini bilmek
- ☐ Dinî ve akli ilimlerden yararlanmak

3. İşaretlediğiniz ilkeleri dikkate alarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- İşaretlediğiniz ilkelerden hangisi size ayetin anlamını açıklamada diğer bilimlerden daha fazla yardımcı oldu? Gerekçeleriyle yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

- Ayette geçmişte yaşamış toplumlara dikkat çekilmesinin amacı nedir? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Ayetin ana mesajını, kendi ifadelerinizle bağlamına uygun olarak kısaca yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Kontrol Noktası

Aşağıdaki yay ayraçların içine cümlede verilen bilgiler doğru ise "D", yanlış ise "Y" yazınız.

1.	(.....)	Ayetleri anlamak için yalnızca Arapça kelime bilgisi yeterlidir.
2.	(.....)	Ayetlerin indiriliş amacı ve dönemi, onları yorumlamada göz önünde bulundurulmalıdır.
3.	(.....)	Tefsir yaparken ayetin doğru anlaşılması için Hz. Muhammed'in (sav) açıklamalarına bakmak yeterlidir.
4.	(.....)	Muhkem ayetler, müteşabih ayetleri yorumlarken yol gösterici olmalıdır.
5.	(.....)	Ashabın tefsirleri, ayetlerin maksadını anlamada güvenilir bir kaynaktır.

Aşağıdaki cümlelerin sonundaki yay ayraç içine ilgili olduğu kavramlara ait harfi yazarak cümlelerle kavramları eşleştiriniz.

6.	Bir ayetin hükmünü değerlendirirken yalnızca o ayete değil Kur'an-ı Kerim'in bütününe ve Hz. Peygamber'in açıklamalarına da başvurmak gerekir.	(.....)
7.	Kur'an'daki kelimelerin anlamlarını doğru belirleyebilmek için Arapça dil kurallarını ve mecazları bilmek gerekir.	(.....)
8	Ayetlerin yorumunun güvenilir ve sistemli olması için belirli yöntem ve kurallara hâkim olmak gerekir.	(.....)
9.	Kur'an'ı anlamaya çalışırken hadis, fıkıh, kelam ve diğer İslami ilimlerden yararlanmak yorumun kapsamını genişletir.	(.....)
10.	Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahabenin açıklamaları, ayetlerin doğru anlaşılmasında güvenilir kaynaklardan biridir.	(.....)

a	Arapça dil bilgisi ve edebî sanatları bilmek
b	Varsa ayetlerin indiriliş sebeplerini (esbabınüzul) veya maksatlarını bilmek
c	Kur'an ve sünnete bütüncül bakmak
ç	İslam'ın temel maksat ve hikmetini bilmek
d	İlk muhatapların (ashap) tefsirlerine başvurmak
e	Dinî ve akli ilimlerden yararlanmak

Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

11. Bir ayetin doğru şekilde anlaşılmasında hangi ilkeler dikkate alınır?

.....

.....

.....

.....

12. Kur'an ayetlerini yorumlama sırasında diğer ilimlerden yararlanmanın faydaları nedir?

.....

.....

.....

13. Bir ayeti anlamak için "ilk muhatapların tefsirine başvurmak" neden önemlidir?

.....

.....

.....

14. Ayetlerin yorumlama ilkelerine dikkat edilmemesi Kur'an'daki mesajların hayatla bütünleşmesini nasıl etkiler?

.....

.....

.....

Kontrol Noktası'nın cevap anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Farklı Kaydet

İslam medeniyeti; farklı coğrafyalarda ilim, kültür ve değerler etrafında gelişmiştir. Buna göre ünitede yer alan konuları dikkate alarak İslam medeniyetinin oluşumu, gelişimi ve etkilerini kısaca özetleyiniz.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

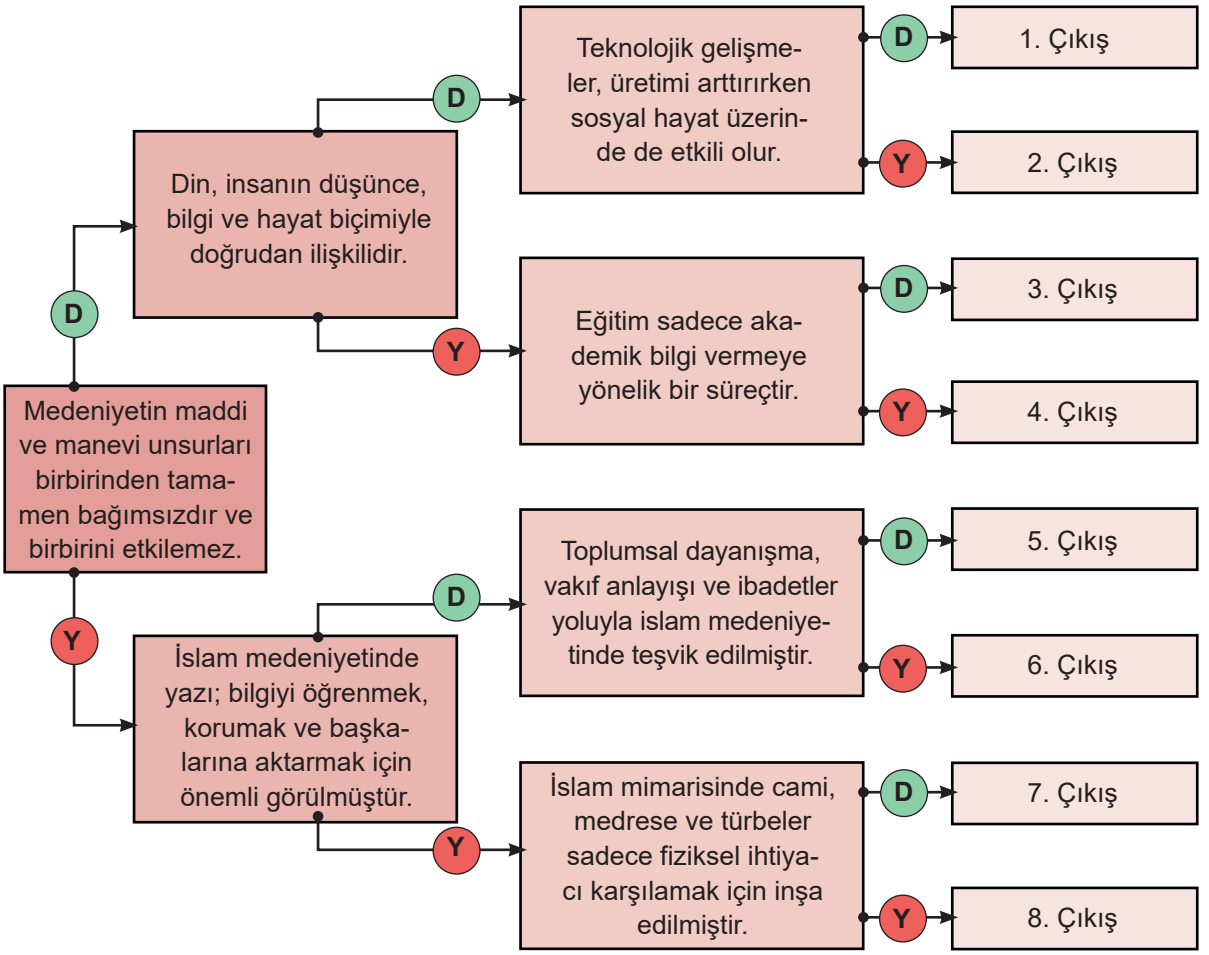
.....

.....

.....

Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1. Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

Aşağıdaki cümlelerin sonundaki yay ayraç içine ilgili olduğu isme ait harfi yazarak cümlelerle isimleri eşleştiriniz.

2.	Türk topluluklarına tasavvufi bilgileri sade bir dil ve şiirler aracılığıyla aktarmış, "Divan-ı Hikmet" adlı eseri ile ortak düşünce kültürünü güçlendirmiştir.	(....)
3.	Tasavvufi öğretilerini evrensel bir bakış açısıyla eserlerine yansıtarak hoşgörü, insan sevgisi ve ilahi aşk temalarını işlemiştir.	(....)
4.	Sevgi, hoşgörü ve barışa dayalı öğretileriyle Bektaşiliğin temelini oluşturmuş, Alevi toplulukları tarafından saygıyla anılmıştır.	(....)
5.	İnsan sevgisi ve ahlakı temel alan şiirleriyle toplumsal hoşgörü ve erdemlerin önemini vurgulamıştır.	(....)
6.	Ahilik teşkilatının kurucusu olarak Anadolu ve Rumeli'de mesleki eğitim ve toplumsal düzenin yayılmasına katkıda bulunmuştur.	(....)

a	Ahi Evran
b	Ahmed Yesevi
c	Hacı Bektaş Veli
ç	Mevlana Celaleddin Rumi
d	Sarı Saltuk
e	Yunus Emre

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri tabloda verilen ifadelerden uygun olanlarla tamamlayınız.

Hicaz Bölgesi	Hint Alt Kıtası	Kuzey Afrika (Mısır ve Mağrip)
Kudüs ve çevresi	Maveraünnehir	Şam ve Bağdat Bölgesi

7. İslamiyet'in doğuşuyla birlikte önemli bir ilim ve kültür havzası hâline gelen ...., Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere ev sahipliği yapmıştır.

8. Osmanlı Dönemi'nde sosyal, kültürel ve mimari gelişmelerin yaşandığı; Mescid-i Aksa ve çeşitli vakıfların bulunduğu bölge ..... olarak anılmıştır.

9. İslam dünyasında bilim, kültür, felsefe ve sanatın gelişimine katkı sunan Buhara ve Semerkant şehirleri ..... bölgesindedir.

10. Kast sisteminin dışında kalan Hinduların İslamiyet'e yönelmesinde etkili olan yönetim anlayışı ile ilmî ve dinî hayatın güçlendiği bölge ..... olarak bilinmektedir.

11. Emevi Camii, Beytülhikme gibi eğitim merkezlerinin bulunduğu ..... İslam dünyasının önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur.

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

12. Ali, İslam medeniyetinin maddi ve manevi unsurlarını araştıran bir grup öğrenciyle tartışmaktadır. Grup üyelerinin düşünceleri şunlardır.

- **Birinci öğrenci:** İbnülheysem ve Biruni'nin çalışmalarının medeniyetin ilerlemesine katkı sağladığını, bilimsel birikimi artırdığını ve toplumsal hayatı iyileştirdiğini belirtmiştir.
- **İkinci öğrenci:** Mimari eserlerin yalnızca estetik amaç taşımadığını, toplumun inançlarını ve değerlerini de yansıttığını söylemiştir.
- **Üçüncü öğrenci:** Zekât ve vakıf uygulamalarının toplumda yardımlaşmayı ve sosyal dengeyi güçlendirdiğini ifade etmiştir.
- **Dördüncü öğrenci:** Medeniyetin sadece şehirleşme ve teknoloji ile ölçülebileceğini savunmuştur.

Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisi İslam medeniyetinin maddi ve manevi unsurlarının topluma sağladığı katkıları en doğru biçimde ifade eder?

A) Bilim, eğitim ve teknoloji yalnızca bireysel fayda sağlar; toplumsal etkisi sınırlıdır.

B) Zekât ve vakıf uygulamaları, toplumda yalnızca ekonomik kaynak yaratmak için yapılır.

C) Eğitim ve bilim çalışmaları topluma katkı sağlamaz, medeniyetin manevi boyutunu etkilemez.

D) Mimari, sanat, bilim gibi unsurlar toplumun kültürel değerlerini ve ortak hayat anlayışını güçlendirir.

E) Medeniyetin ilerlemesi, sadece şehirleşme ve teknik gelişmelerle sağlanır; ahlak ve sosyal dayanışma önemli değildir.

13. Toplumlar kendi değerleri ve alışkanlıkları doğrultusunda yaşar ve gelişir. İnsanların günlük hayat biçimleri, gelenekleri, inançları ve sanat anlayışları o toplumun kültürünü oluşturur. Medeniyet ise kültürün birikimiyle ortaya çıkar ve bilim, eğitim, hukuk, şehirleşme gibi alanlardaki gelişmeyi ifade eder. Kültür, toplumun yaşam tarzını ve değerlerini yansıtırken medeniyet, bu birikimin sistemli kurumlar ve ilerleyen bilimsel çalışmalarla hayata geçirilmesini sağlar.

Metne göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Kültür, bütün toplumlarda aynı özellikleri taşır.

B) Kültür ve medeniyet birbirini etkileyen kavramlardır.

C) Medeniyet, kültür birikimlerinin sonucu ortaya çıkar.

D) Kültür, toplumların hayat biçimi ve değerleriyle ilişkilidir.

E) Medeniyet, bilim ve eğitim alanlarındaki ilerlemeleri kapsar.

14. Türkiye Bursları programı kapsamında farklı ülkelerden gelen öğrencilerin Türkiye'de yükseköğrenim görmeleri desteklenmekte, mezun olduktan sonra da Türkiye ile kendi ülkeleri arasında kültürel bağları güçlendirmeleri amaçlanmaktadır.

Metinde bahsedilen faaliyet aşağıdaki kurumlardan hangisinin çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir?

A) Türkiye Diyanet Vakfı

B) Türkiye Maarif Vakfı

C) Yunus Emre Enstitüsü

D) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

E) Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

15. Türkiye, yurt dışında yaşayan Türkler ve farklı ülkelerden gelen öğrencilerle kültürel ve eğitimsel bağlarını güçlendirmek için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. TİKA; yurt dışında kalkınma, eğitim ve kültürel projelerle iş birliğini destekler. YTB; yurt dışında yaşayan Türklerin kimlik, kültür ve dillerini korumasına yardımcı olur. Yabancı öğrencilerin Türkiye'de eğitim almasını sağlayan burs programları düzenler. Her iki kurum da Türkiye'yi tanıtmak ve uluslararası ilişkileri geliştirmek amacıyla ortak faaliyetler yürütmektedir.

Metne göre aşağıdaki faaliyetlerden hangisi hem TİKA hem de YTB tarafından yürütülen çalışmalara örnek olarak gösterilebilir?

A) Yabancı öğrencilere burs vermek

B) Yurt dışında kalkınma projeleri yürütmek

C) Türkiye'nin tanıtımını yaparak uluslararası ilişkileri geliştirmek

D) Yurt dışında yaşayan Türklerin kimlik, kültür ve dillerini korumak

E) Sadece eğitim faaliyetleri yürütmek ve öğrencilere destek olmak

16. Bir araştırma grubundaki öğrenciler, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bir ayeti incelemişlerdir.

I. Birinci öğrenci ayetin sadece mealine bakarak yorum yapmıştır.

II. İkinci öğrenci ayetin indirildiği dönemi ve olayları araştırmıştır.

III. Üçüncü öğrenci aynı konuyla ilgili diğer ayetleri ve Hz. Peygamber'in açıklamalarını incelemiştir.

IV. Dördüncü öğrenci ise ayette geçen bazı ifadeleri kendi düşüncesine göre mecaz kabul ederek farklı bir anlam vermiştir.

Bu öğrencilerin yaklaşımları değerlendirildiğinde hangilerinin tefsir ilkelerine uygun hareket ettiği söylenebilir?

A) Yalnız I

B) I ve IV

C) II ve III

D) I, II ve III

E) II, III ve IV

17-19. soruları Rum suresi 9. ayetten hareketle cevaplayınız.

"Yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonu ne olmuş görmezler mi? Onlar kendilerinden çok daha kudretliydiler; toprağı iyice işlemişler, yeryüzünü bunların imar ettiğinden daha fazla imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri nice açık kanıtlar getirmişti. Şu hâlde Allah onlara asla zulmetmiş değildir, asıl onlar kendilerine zulmetmişlerdir."

(Rum suresi 9. ayet)

17. Bu ayette verilen mesajlar dikkate alındığında aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) İnsanların yanlış davranışları olumsuz sonuçlara yol açabilir.

B) Güçlü ve gelişmiş toplumlar da yanlış davranışları sebebiyle yok olabilir.

C) Geçmiş toplumların yaşadıkları olaylar insanlar için ibret kaynağı olabilir.

D) Peygamberler, insanlara doğru yolu göstermek için açık deliller getirmiştir.

E) Maddi güç ve şehirlerin gelişmişliği, toplumların varlığını sürdürmesinde önemli rol oynar.

18. Geçmiş toplumların başına gelenler sadece tarihsel bir bilgi değil aynı zamanda insanlar için bir uyarı niteliğindedir. Ayet bağlamında bu ifadenin ne anlama geldiğini açıklayınız.

.....
.....
.....
.....
.....

19. Günümüzde bazı toplumlar, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra manevi ve ahlaki değerlere de önem vermektedir.
Bu cümleyi Rum suresinin 9. ayetinde verilen mesajla ilişkilendirerek açıklayınız.

.....
.....
.....
.....
.....

20-21. soruları şiirden hareketle cevaplayınız.

MESCİD-İ AKSA

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnımı koydum
Sanki bir yer altı nehr çağlıyordu

Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerim diyordu bir ses
İlk Kıblesi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes

Burak dolanırdı yörelerimde
Miraca yol veren hız üssü idim
Kutsallığım belli şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim

Hani o günler ki binlerce mü'min
Tek yürek halinde bana koşardı
Hemşehrim nebiler hâtırı için
Cevaba erişen dualar vardı

Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgârlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vâhayım

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslam diyordu

(Mehmet Akif İnan, *Şiirler*, 6/47)

20. Şair, Mescidi Aksa'yı neden "yetim" ve "tenha" olarak nitelendirmiştir? Kendi cümlelerinizle açıklayınız.

.....
.....
.....
.....

21. Şiire göre Kudüs, geçmişte İslam medeniyeti için hangi öneme sahipti? İki özelliğini yazınız.

- .....
- .....

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sonnot

[1] bk. Kutluer, "Medeniyet", 28/296.
[2] bk. Erdem, *Medeniyetin Anlamı ve Tanımı*, 16.
[3] bk. Baş, *İslam Medeniyeti Tarihi: El Kitabı*, 25-26.
[4] bk. Okumuş, "İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri", 69; İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/119.
[5] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "kültür".
[6] bk. Yılmaz vd., "Medeniyet ve Kültür Kavramlarına İnsan Doğasının Somato-PsikoSpirütüelliği Üzerinden Yeni Bir Bakış", 25-26.
[7] bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, 2/507.
[8] bk. Mülâyim, "Mimari", 30/91.
[9] bk. Eken, "Yazı ve Medeniyet", 35-37.
[10] bk. Erünsal, "Kütüphane", 27/11.
[11] bk. Okumuş, "İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri", 72.
[12] bk. Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev. Aliy, 3/172.
[13] bk. Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev. Aliy, 4/67.
[14] bk. Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik, çev*. Aliy, 3/7.
[15] bk. Göl, "İslam Medeniyetinde Pozitif Bilimlerin Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme", 152.
[16] bk. Koç, "Sanat", 36/90.
[17] bk. Derman, "Hat", 16/434.
[18] bk. Birol, "Tezhip", 41/61 ; Mahir, "Minyatür", 30/118.
[19] bk. Erdem, "Din ve Medeniyet", 43-44.
[20] bk. Sürmeli vd., "ahlak", 9.
[21] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "adalet".
[22] bk. Müslim, "İmâre", 43.
[23] bk. Günay, "Vakıf", 42/ 475.
[24] Müslim, "İman", 147.
[25] bk. "Mimari", 6/34.
[26] bk. Yıldırım, "İlk Dönem İslam Sanatının Oluşumu", 61.
[27] Musiki, 6/195.
[28] bk. Özcan-Çetin, "Mûsiki", 31/ 258.
[29] bk. Yaman – Sağıroğlu, "Osmanlı Dini Mimarîsinde Akustik Performansın Geleneksel Yapım Teknikleri Çerçevesinde İncelenmesi", 39.
[30] bk. Baş, İslam Medeniyetinde Kültür-Sanat, 327.
[31] bk. Eroğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Diline Etki ve Katkıları", 192.
[32] bk. Mutluel, "İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler", 24.
[33] bk. Küçükaşcı, "Hicaz" 17/433-435.
[34] bk. Harman, "Kudüs", 26/326.
[35] Mâide suresi 21. ayet.
[36] Yunus suresi 93. ayet.
[37] bk. Harman, "İslamiyet ve Kudüs", 12.
[38] bk. El-Aselî, "Kudüs", 26/334-335.
[39] bk. Avcı, "Kudüs", 26/327.
[40] bk. Özel, "Emeviyye Camii", 11/110.
[41] bk. Özaydın, "Bağdat", 4/437.
[42] bk. Çetin, "Horasan", 18/234-239.
[43] bk. Çifçioğlu, "Orta Asya-Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)", 144-145.
[44] bk. Özgüdenli, "Mâverâünnehir", 28/178-179.
[45] bk. Pakdemirli – Birışık, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", 87-88.
[46] bk. Birışık, "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü", 58-60.
[47] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "Balkanlar".
[48] bk. Karaman, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası", 21-47.
[49] bk. Dursun, "Afrika", 1/430.
[50] bk. Görgün, "Mısır", 29/ 577/578.
[51] bk. Harekât, "Mağrib", 27/ 314.
[52] bk. Beksaç, "Mağrib", 27/320-321.
[53] bk. DİA, "İspanya", 23/ 161.
[54] bk. Özdemir, "Endülüs", 11/223.
[55] bk. Özdemir, "Endülüs", 11/223; Erünsal, "Kütüphane", 27/13.
[56] bk. Beksaç, "Endülüs", 11/225.
[57] bk. Karakaya, "Kıbrıs", 25/382.
[58] bk. Eraslan, "Ahmed Yesevî", 2/159-161.
[59] bk. Kahramanoğlu, Recep – Şahin, Fulya. "Hacı Bektaş Veli Felsefesinin Etnopedagojik Açıdan İncelenmesi", 46; Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", 14/455.
[60] bk. Ocak, "Hacı Bektâş-ı Velî", 14/457.
[61] bk. Şahin, "Ahî Evran", 1/529-530.
[62] bk. "Yûnus Emre", 8/429-431.
[63] bk. Tatcı, "Yûnus Emre" 43/604.
[64] bk. Machıel Kıel, "Sarı Saltuk", 36/149.
[65] bk."Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî", 5/516-518.
[66] bk. Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", 29/441-448.
[67] bk. Kara, *"Ankara'nın Gönül Sultanı Hacı Bayram-ı Velî"*, 14-27.
[68] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[69] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[70] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[71] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[72] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[73] Buhârî, "Magazi", 35.
[74] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[75] Al-i İmran suresi 92. ayet.
[76] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[77] bk. Ertuğ, "İmaret", 22/219-220.
[78] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[79] bk. (Genel ağdan alınmıştır.)
[80] bk. "Tefsir", 8/57-59.

4. ÜNİTE

İNANÇLA İLGİLİ MESELELER

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

4.1. İnançla İlgili Felsefi Yaklaşımlar

4.2. Kötülük Problemi

4.3. Yeni Dinî Hareketler ve Din İstismarı

4.4. Kur'an'dan Mesajlar

Anahtar Kavramlar

- ✔ **din istismarı**
- ✔ **İslamofobi**
- ✔ **iyilik**
- ✔ **kötülük**

Bu ünitede sizlerden

- ✔ inançla ilgili felsefi yaklaşımları sorgulayabilmeniz,
- ✔ kötülük problemi hakkında eleştirel düşünebilmeniz,
- ✔ din istismarının ve yeni dinî hareketlerin ortaya çıkış sebeplerini-sonuçlarını sorgulayabilmeniz,
- ✔ Hadid suresi 1-5. ayetlerin mesajlarını tahlil edebilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

İnsanın hayatı anlamlandırma çabası, onu evrenin varlığı ve kökenini araştırmaya yöneltmiştir. Felsefede bu çaba ilk zamanlar "arkhe" kavramı ile ifade edilmiştir. Arkhe, tüm varlığın kendisinden meydana geldiği temel ilke, maddi öz ve ilk neden anlamlarına gelir. İlerleyen dönemlerde bu kavram, Tanrı'nın varlığıyla ilişkilendirilmiş; bu doğrultuda varoluşsal, doğal, dinî ve felsefi görüşler geliştirilmiştir. Günümüzde ise evrenin varlığı ve kökenine dair metafizik bilgiyi tamamen dışarıda bırakan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

(bk. Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", 3/149-151)

Tanrı'nın varlığı ve evrenin kökenine ilişkin ortaya çıkan güncel felsefi yaklaşımlar neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

4.1. İnançla İlgili Felsefi Yaklaşımlar

Konuya Başlarken

Teizm, ateizm ve deizm kavramları hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Akide, itikat ve iman olarak da bilinen inanç kavramı bir varlığa, öğretiye veya düşünceye güven duyma ve gönülden bağlanma anlamına gelir.[1] İnanç; insanların duygu, düşünce ve davranışlarını belirleyen önemli unsurlardandır. İnsanın özünü ve hayatının amacını hatırlamasına katkı sağlar. Aynı zamanda kişiye uğrunda yaşayabileceği bir amaç sunar. İnsan hayatında önemli bir rolü olan inanç; tarih boyunca bilim, sanat, kültür, siyaset, din, felsefe gibi pek çok alanda da etkili olmuş ve toplumların gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.[2]

İnsan, anlam arayışı içinde Tanrı'nın varlığını daha iyi kavrayabilmek için çeşitli deliller ortaya koymuştur. Bu çabalar sonucunda ise geçmişte Tanrı, insan ve tabiat kavramlarının bir bütün olarak ele alındığı inanç sistemleri oluşmuştur.Günümüzde ise bu kavramlar çoğunlukla birbirinden bağımsız alanlar olarak değerlendirilir. Özellikle bilimsel düşüncenin gelişmesi ve bireyselleşmenin artmasıyla birlikte inanca dair felsefi yaklaşımların çeşitlendiği görülür.

Çoğunlukla Batı düşünce geleneği içinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen bu felsefi yaklaşımlar, doğdukları medeniyetin dinî, tarihî, kültürel ve sosyolojik koşulları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu yaklaşımlar değerlendirilirken ortaya çıktıkları dinî ve kültürel bağlam mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde bazı kavramlar yanlış anlaşılabilir, inanç ve düşünceler farklı anlamlar kazanabilir, dinî ve yerel değerlerle çatışmalar yaşanabilir.

İnançla İlgili Bazı Felsefi Yaklaşımlar

- Teizm
- Deizm
- Materyalizm
- Pozitivizm
- Sekülarizm
- Agnostisizm
- Ateizm
- Nihilizm
- Transhümanizm

Bilgi Görseli 4.1: *İnançla ilgili felsefi yaklaşımlardan bazıları*

1. Etkinlik

30 dk.

Adı	İnanca Dair Sorunlar
Amaç	İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar hakkında soru sorabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplar oluşturunuz ve bir grup sözcüsü seçiniz.

2. İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar hakkında aklınıza gelen tüm soruları bir kâğıda not ediniz. (Bu süreçte tüm grup üyeleri birbirlerinin fikirleri ve sorularını dikkatli bir şekilde dinler ve bütün soruları not alır.)

3. Yazdığınız soruları grup sözcüsü aracılığıyla sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

4. Benzer soruları eleyip yalnızca özgün olanları grup sözcüleri aracılığıyla tahtaya yazınız.

5. Tahtadaki soruları cevaplayınız ve cevaplarınızı grup sözcüsü aracılığıyla arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Görsel 4.1: *Kâinattaki hareket, değişim, denge ve düzen Tanrı'nın varlığının delillerindendir.*

Teizm

Sözlükte Tanrı anlamındaki Yunanca "theos" kelimesinden türetilen teizm, evrenin yaratıcısı olan mutlak ve kutsal bir Tanrı'ya inanmayı savunan felsefi anlayıştır.[3] İnanmanın insan fıtratının doğal bir ihtiyacı olduğunu kabul eder.[4] Tanrı'nın varlığını ontolojik, kozmolojik, teleolojik ve ahlaki yöntemlerle temellendirmeye çalışır.[5] Teizmin Tanrı anlayışının en belirgin özelliği tek tanrı inancına dayanmasıdır. Tanrı'nın tekliği yalnızca sayısal anlamdaki birliği değil yetkinlik, yaratıcılık, eşi ve benzerinin bulunmaması gibi nitelikleri de kapsar *(Görsel 4.1)*. Köklü bir felsefi yaklaşım olan teizm, tarihsel süreçte farklı biçimlerde yorumlanmış ve çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bunların ilki olan felsefi teizm herhangi bir dinî veya felsefi bilgiyle karşılaşmamış kişiler arasında yaygınlaşmıştır. İlerleyen dönemlerde inananların, bu yaklaşımı kendi inanç ve kültürlerine göre yorumlaması sonucunda klasik teizm ortaya çıkmıştır. Tek Tanrı (tevhit) inancıyla örtüşen dinlerin temelini oluşturan dinî teizm ise bu yaklaşımın içinde yer alır.[6]

Felsefi teizm	Klasik teizm	Modern ve Çağdaş Teizm
Tanrı vardır. O, ilim ve irade sahibidir. Her şeyin yaratıcısı ve sahibi olan yüce bir varlıktır.	Genellikle Orta Çağ'da din ile felsefenin uzlaştırılmasına dayanır. Tanrı, sonsuz güç ve kudretiyle her şeyi yöneten, iyilik sahibi, adaletli ve merhametli olandır.	Tanrı'nın varlığı akıl, ruh, doğa, bilim, tecrübe ve ahlaki temellendirmeler üzerinden açıklanmaya çalışılır.

(bk. Topaloğlu, "Teizm", 40/332-334)

Bilgi Görseli 4.2: *Teizm çeşitleri ve bunların temel kabulleri*

Sıra Sizde

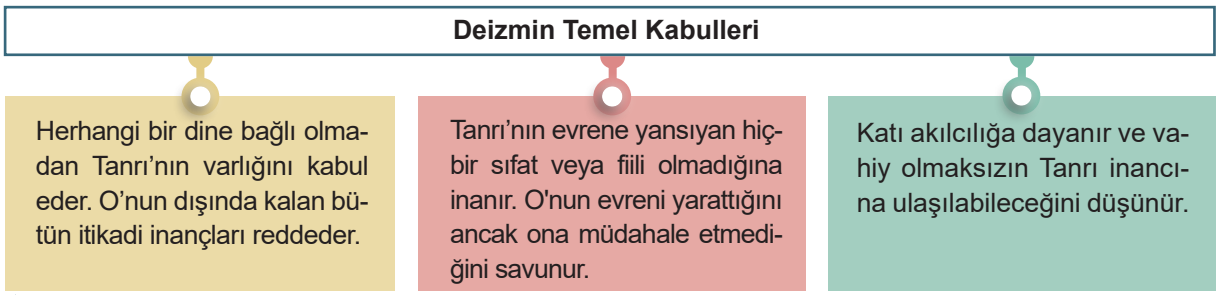
Yeni Çağ'da klasik teizmin yerini akıl, tecrübe, ruh, bilim ve ahlak temelli teizm anlayışları almıştır. Descartes (Dekart), Spinoza (Spinoza) ve Leibniz (Laybniz) akla; Locke (Lok) tecrübeye, Berkeley (Börkli) ve Hegel (Hegel) ise ruh ve düşünceye dayalı bir Tanrı anlayışı geliştirmiştir. Newton (Nevtın) bilimsel, Kant (Kant) ise ahlak temelli bir yaklaşım ortaya koymuştur.

(bk. Topaloğlu, "Tezim" 40/334)

Yeni Çağ'da ortaya çıkan farklı teizm anlayışlarını göz önünde bulundurarak Tanrı'nın anlaşılma biçiminde meydana gelen değişimlerin sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.

Deizm

Latince'de Tanrı anlamındaki "deus" (deus) kelimesinden türetilmiş olan deizm, Tanrı'nın varlığını ve evreni yarattığını kabul eder. Ancak evrene ve insana doğrudan müdahale etmediğini savunur.[7] Başlangıçta kilise dogmalarına ve ruhban sınıfının vahiy yorumlarına karşı dini, akılla temellendirme çabası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla peygamberlere gelen vahyi reddeden bir düşünceye dönüşmüştür.[8]

(bk. "Deizm", 2/187-190)

Bilgi Görseli 4.3: *Deizmin temel argümanları*

Deizm, Tanrı'nın evrenle olan ilişkisi hakkında çelişkiler barındıran bir yaklaşımdır. Bazı deistler Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra onunla olan ilişkisinin boyutunu net olarak açıklayamazken bazıları Tanrı'nın evreni doğal yasalarla yönettiğini iddia eder. Ayrıca insanın mutlak özgür ve yaptıklarından sorumlu olduğunu belirtilirken bir yandan da evrende başıboş bırakıldığını kabul eder.[9] Buna karşılık İslam, Tanrı'nın evrenle olan ilişkisini daha bütüncül bir biçimde tanımlar. İslam'a göre Allah (cc), evreni yaratıp onu kendi hâline bırakmamıştır. O, sürekli bir yaratma hâlindedir. Bu anlayış, Allah'ın (cc) küllî iradesi ve merhametiyle varlıkları kuşattığını, aynı zamanda varlıkların da dua ve ibadetle O'na yöneldiğini ifade eder.[10] Böylece İslam, Allah (cc) ile yarattıkları arasında canlı ve dinamik bir ilişki olduğunu ortaya koyar.

Sıra Sizde

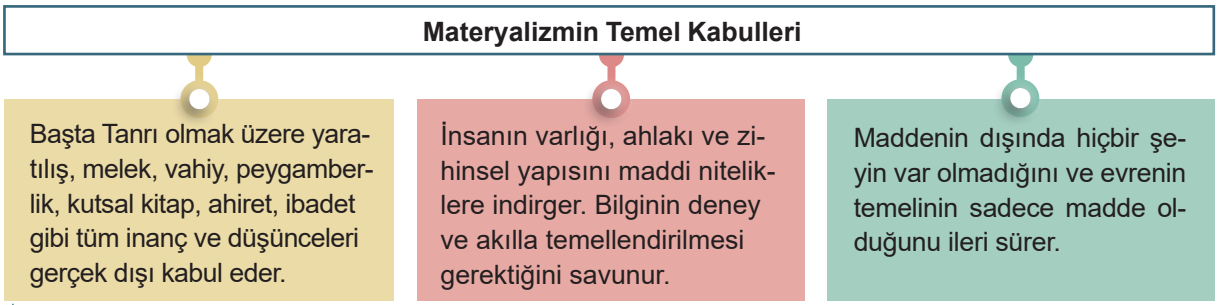
Aşağıda verilen esmayıhüsnadan yararlanarak İslam düşüncesinde Allah'ın (cc) insan ve tabiatla ilişkisine dair bildiklerinizi örnekteki gibi ilgili alanlara yazınız.

İslam'da Allah'ın (cc) insan ve tabiatla ilişkisi

Halık, Bâri, Musavvir Varlığı kendinden olan Allah (cc) âlemi yoktan var etmiştir. Evreni ve içindekileri benzersiz biçimde yaratmıştır. O'nun yaratması her an devam eder.	**Rezzak, Hafiz, Rahman** ....
Âlim, Semi, Basir, Tevvab	**Kadir, Hakem, Rab, Vekîl** ....

Materyalizm

Sözlükte maddecilik olarak tanımlanır.[11] Gerçekliğin maddeden ibaret olduğunu ve evrendeki tüm olayların neden-sonuç ilişkisiyle açıklanabileceğini savunur. Bundan dolayı doğadaki amaçlılığı ve metafizik açıklamaları reddeder. Sadece fiziksel gerçekliği esas aldığı için Tanrı'nın varlığını kabul etmez.[12]

(bk. "Materyalizm", 5/370-374)

Bilgi Görseli 4.4: *Materyalizmin temel argümanları*

Kökeni Antik Yunan'a kadar uzanan materyalizm, Orta Çağ'da Hristiyanlığın yaşadığı inanç sorunları ve Batı dünyasındaki düşünsel değişimlerin etkisiyle 19. yüzyılda fizik, biyoloji ve sosyoloji gibi bilim alanlarında yeniden güç kazanmıştır. Darwin'in (Darvin) Evrim teorisi, canlı türlerinin zaman içinde doğal süreçlerle değiştiğini savunarak geleneksel yaratılış anlayışından farklı bir açıklama ortaya koymuştur. Freud (Froyd), bilinçaltı çalışmalarında inancın kökenini çocukluk korkularıyla ilişkilendirmiştir. Marx (Marks) ise dini, alt sınıfları kontrol etmek için kullanılan bir toplumsal mekanizma olarak değerlendirmiştir. Bu düşünceler, inancın işlevselliğinin sorgulanmasına ve toplumsal yapı içindeki rolünün yeniden ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Başlangıçta yalnızca doğa olaylarını açıklamaya yönelik bir yöntem farklılığı olarak görülen bu yaklaşımlar, zaman içinde çoğu düşünür tarafından dine karşı mesafeli ve eleştirel bir tutuma dönüştürülmüştür.[13]

Batı'da Reform, Rönesans ve Aydınlanma Hareketleri'yle birlikte geleneksel bilgi anlayışından ciddi kopuşlar yaşanmış; bilimsel bilgi güvenilir ve geçerli tek bilgi hâline gelmiştir. Bu düşünceyi benimseyen materyalizm de kendisini bilimsel bir düşünce biçimi olarak tanımlamıştır. Ancak bu yaklaşım varlığı bütünüyle açıklama konusunda yetersiz kalır. Özellikle ruhsal deneyimler, bilinç, değer, ahlak, özgürlük, irade, duygu, düşünce gibi kavramlar materyalist bakış açısıyla tam olarak açıklanamayan tartışmalı konular arasında yer alır.[14] Materyalizmin maddeci anlayışının kabulü, Allah'ın (cc) yaratıcılığını inkâr etmek ve O'ndan başka ezelî bir varlık tanımak anlamına gelir. Bu nedenle doğayı bağımsız ve sonsuz bir varlık olarak görmek, İslam'ın tevhit anlayışıyla örtüşmez. İslam düşüncesine göre, evrendeki her şey Allah'ın (cc) bilgisi, iradesi ve gücüyle meydana gelir. Varlıkları önceden bilen, yönlendiren ve onların ne amaçla yaratıldıklarına karar veren bizzat Allah'tır (cc). Bu durum, Allah'ın (cc) evrende her şeyi belirli bir amaç doğrultusunda yarattığını ve hiçbir şeyin rastgele olmadığını gösterir.[15]

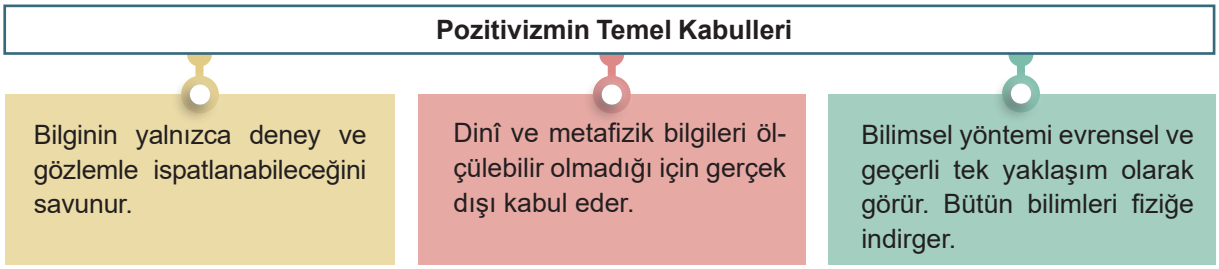
Sıra Sizde

İslam'a göre Allah'ın (cc) varlığı, doğrudan gözlemle kanıtlanamayan ancak akıl ve vicdan yoluyla kavranan bir inançtır. Bu inanç, insanın özgür iradesiyle yaptığı bilinçli bir tercihe dayanır.

Materyalizm, metafizik düşünceyi reddetme sebeplerinde haklı olsaydı ve Tanrı'nın varlığı gözlemlenebilseydi, inanç hâlâ özgür bir tercih ve anlamlı bir imtihan olur muydu? Düşüncelerinizi öğretmen rehberliğinde açıklayınız.

Pozitivizm

Sözlükte olguculuk anlamına gelir.[16] Olgu; gerçek, kesin, kanıtlanmış bilgi demektir.[17] Olgulara dayalı bilgiyi esas alan pozitivizm, metafizik ve dinî alanı reddeder.[18] İnançları, insanlığın ilerlemesini engelleyen eski düşünceler olarak görür.[19]

(bk.“Pozitivizm” 6/484)

Bilgi Görseli 4.5: *Pozitivizmin temel argümanları*

Batı’da bilimsel gelişmelerin artmasıyla birlikte bazı düşünürler, dinî ve metafizik inançların geçerliliğini sorgulamaya başlamış; bu düşünce ortamı pozitivizmin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bilimsel yöntemler ve akılcılık, toplumların gelişiminde belirleyici rol oynamış; geleneksel inanç sistemlerinin yerini almıştır. Auguste Comte (Ogüst Kont) bu düşünceyi “Üç Hâl Kanunu” teorisine dönüştürmüştür. Comte’a göre insanlığın bilgi birikimi, dinî ve metafizik aşamalardan geçerek pozitivizme ulaşmıştır. Pozitivizmin bilimsel yöntemi, 19. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında da etkili olmuştur. Dönemin Müslüman düşünürleri, bilimsel bilginin önemini her zaman ve durumda kabul etmekle birlikte pozitivizmin inançlara yönelik inkârcı yaklaşımını eleştirmiştir. Onlara göre bilim ve din birbirinin alternatifi değil uyum içinde var olabilen iki farklı düşünce alanıdır.[20]

Deney ve gözlem bilimin temel yöntemleri olmakla birlikte gerçeklik yalnızca duyularla algılanabilen olgularla sınırlı değildir. Din ve bilim, farklı yöntemler üzerinden hakikati anlamaya çalışır ancak ulaştıkları sonuçlar birbiriyle çelişmek zorunda değildir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayet; insanı, aklını kullanmaya ve evrendeki işaretleri anlamaya teşvik eder. Bu bütüncül bakış açısı bilim ve dini çatışan ya da birbirinin alanına müdahale eden yapılar olarak görmekten çıkararak “Mutlak Varlık” anlayışı üzerine kurulu bir hayatı mümkün kılar.[21]

Sıra Sizde

İnsanlık, bilimsel gelişmelere rağmen dinî inançlar ve manevi arayışlardan vazgeçmemiştir. Bu durum, insanın yalnızca maddi ve deneysel bilgiyle yetinmeyen aynı zamanda anlam ve hakikat arayışı içinde olan bir varlık olduğunu gösterir. Kur’an-ı Kerim’de de insanın bu yönüne dikkat çekilir. “Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.” ayeti, insanın iç dünyasının ancak manevi bir bağ ile tatmin olabileceğini ifade eder. “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.” ayeti ise insanın hem akıl yoluyla düşünen hem de ruhsal olarak inanmaya yönelen bütüncül yapısını ortaya koyar.

(bk. Rad suresi 28. ayet; Al-i İmran suresi 191. ayet)

Pozitivizmin yalnızca deneysel bilgi ve gözlemi geçerli sayan iddialarına rağmen inançların günümüzde de güçlü şekilde varlığını sürdürmesi, insanın hangi yönüne işaret eder? Paragraftan hareketle açıklayınız.

Görsel 4.2: *Seküler hayat tarzında dine ve onun simgelerine yer yoktur.*

Sekülarizm

Sözlükte dünyacılık olarak tanımlanır.[22] Terim olarak dünyevileşme, dinden ve ahiret inancından uzaklaşıp dünya hayatına odaklanmak demektir. Sekülarizm, hayatı sadece dünyevi ihtiyaçlara göre yaşamayı, toplumu ayakta tutan değerleri yalnızca dünyayla sınırlı görmeyi ifade eder. Batı medeniyetinin tarihî ve toplumsal tecrübeleri sonucu ortaya çıkan bu yaklaşım dinin birey ve toplum hayatındaki belirleyici etkisini kaybetmesi anlamına gelir.[23] Başlangıçta siyasi ve hukuki bir kavram olan sekülarizm, 20. yüzyılda bireylerin ve toplumun dünyevi eğilimlerini belirtmek için kullanılmaya başlanmıştır.[24] Sekülerleşen hayat tarzı, bireyin dikkatini ebedî olandan ziyade geçici ve görünür olana yöneltmiştir. Bu durum, insanın anlam arayışını dinî olandan koparak çoğunlukla dünya hayatındaki başarı ve mutluluğa yoğunlaşmasına neden olmuştur *(Görsel 4.2)*.

Sekülarizmin Temel Kabulleri

Kamusal alanda rasyonelliği ve pozitivizmi benimser.	İnsanı her şeyin merkezine koyar. Hukuk ve siyasette tüm inançlara karşı mesafelidir.	Haz ve tüketim üzerine dünyevi bir hayat tarzı sunar.

(bk. "Sekülarizm", 7/177-182)

Bilgi Görseli 4.6: *Sekülarizmin temel argümanları*

Batı'da sekülerleşme süreci, Orta Çağ'da kilisenin bilgi üzerindeki belirleyici otoritesine yöneltilen eleştiriler neticesinde bilimin bağımsızlaşması ve hakikatin temel ölçütü olarak kabul edilmesiyle güçlenmiştir. Bu süreçte özellikle bireysel sorumluluk, çalışma ve dünyevi başarı vurgusu artmış, zaman içinde insan aşkın olandan çok dünyevi olana yönelmiştir. Din, hayatın merkezinden çekilerek daha çok bireysel ve özel alana hapsedilmiş; modern toplumda anlam, büyük ölçüde üretim, tüketim ve başarı ekseninde yeniden inşa edilmiştir. İslam düşüncesinde ise bilgi, varlık ve değer alanları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış; din ile bilim arasında keskin bir ayrım yapılmamıştır. Bu nedenle sekülerleşmenin dini dışlayan anlayışı Müslüman toplumlarda karşılık bulmamıştır. Ancak, modernleşme süreçleriyle birlikte bu etkinin dolaylı biçimlerde Müslümanlar arasında da hissedildiği görülmektedir.[25]

Sıra Sizde

"Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir… Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir."

(Hadid suresi 20. ayet)

Verilen ayetin mesajında sekülarizmin hangi temel yaklaşımları eleştirilmektedir? Açıklayınız.

Agnostisizm

Sözlükte bilinmezcilik anlamına gelir.[26] Terim olarak insan aklının Tanrı ve evren hakkındaki mutlak gerçeği kavrayamaması demektir.[27] Agnostisizm, insanın bilinmeyen konulara yaklaşımında eleştirel bir tavır geliştirmesini önerir. Agnostisizm, varlık ve Tanrı inancı hakkındaki tüm bilgilere şüpheyle yaklaşır. Duyu organlarının ve aklın yanıltıcı olabileceğinden hareketle kesin hüküm vermekten kaçınır. İnsanın sadece ispatlanabilir verilere dayanarak bir kanaat oluşturması gerektiğine inanır. Ancak agnostik düşüncenin temel yanılgısı, Tanrı'nın varlığını deneysel delillere dayanan bilimsel bir konu gibi düşünmesinde yatar. Aşkın ve yüce bir varlık olan Tanrı, doğası gereği deneysel bilginin konusu değildir. Bu nedenle Tanrı'nın varlığını inkâr etmez ancak bu konuda kesin bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunur. 19. yüzyılda ortaya çıkıp yaygınlaşan agnostisizmin temelleri, Antik Dönem'deki bazı şüpheci düşünürlere kadar uzanır. Agnostik düşünürlere göre insan aklının sınırları vardır ve Tanrı'nın varlığı bu sınırların ötesindedir. Bu nedenle Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu kesin olarak bilmek ve kanıtlamak mümkün değildir. Ancak bir şeyin varlığı ile onun mahiyeti arasındaki bilgi birbirinden farklıdır. Bu konuda İslam âlimleri, Tanrı'nın varlığının akıl yoluyla bilinebileceği fakat mahiyetinin tam anlamıyla kavranamayacağı konusunda hemfikirdir. İnsanı Tanrı'nın varlığına götüren birçok sebep mevcut olsa da bunlar, Tanrı'nın mahiyeti hakkında detaylı bilgiler vermez. Bu durum, insan aklının sınırlı doğasıyla ilgilidir.[28]

Agnostisizmin Temel Kabulleri

Tanrı'nın varlığı ya da yokluğunu kanıtlama çabasının birer yanılgı olduğunu iddia eder.	Tanrı, ahiret, gayb vb. inanç konularının mahiyeti ve kesinliğinden şüphe eder.	Varlıktan ziyade bilgi ve onun sınırlarıyla ilgili bir yaklaşım ortaya koyar.

(bk. "Agnostisizm", 1/130-132)

Bilgi Görseli 4.7: *Agnostisizmin temel argümanları*

Sıra Sizde

"İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahtan sakınanlar için bir rehberdir."

(Bakara suresi 2. ayet)

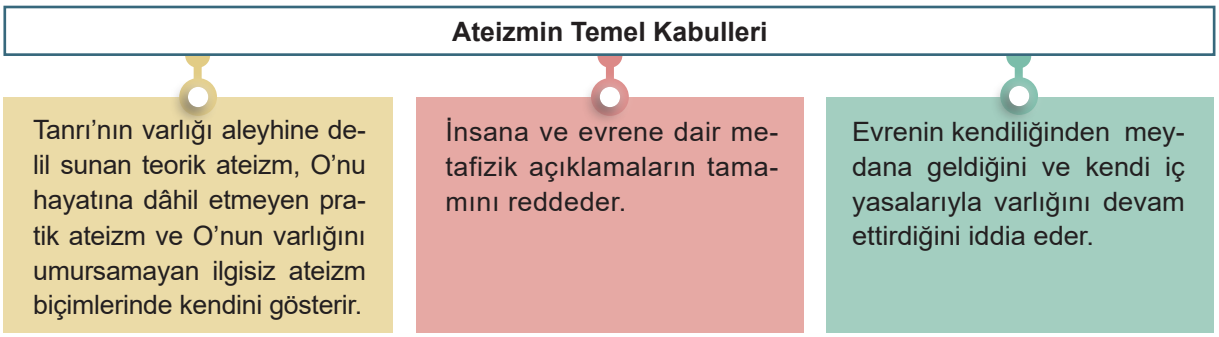
"Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?"

(Fussilet suresi 53. ayet)

Yukarıdaki ayetlerden yararlanarak İslam'ın bilgi anlayışını ve bilgi kaynaklarını öğretmen rehberliğinde açıklayınız.

Ateizm

Sözlükte, Tanrı'nın varlığını reddetmek anlamına gelir. Kökeni Yunancada Tanrı anlamına gelen "theos" (teos) kelimesine dayanır. Bu kelimeden türeyen "theism" (teizm) Tanrı'ya inanmayı belirtirken ateizm inanmamayı ifade eder. Ateizm günlük dilde dinsizlik veya tanrıtanımazlık olarak adlandırılır. Bu yaklaşım "ezelî ve ebedî olan, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, yaratıcı, düzenleyici, koruyucu ve iyiliği isteyen özgür ve yüce bir Tanrı" anlayışına karşı çıkar. Ateizmin farklı türleri bulunsa da genel olarak bütün inanç sistemlerini reddeder.[29]

(bk. "Ateizm", 1/350-356)

Bilgi Görseli 4.8: *Ateizmin temel argümanları*

Ateistler, Tanrı'nın varlığını zorunlu kılan yeterli akli veya gözlemsel delil bulunmadığını düşündükleri için Tanrı'ya inanmayı reddederler. Bu iddia, materyalizm ve pozitivizmde olduğu gibi varlığı ve bilgiyi yalnızca sınırlı algılara ve maddeye indirgeyen bir anlayışa dayanır.

Ateistlerin Tanrı inancını reddetmelerinin bir diğer gerekçesi ise dünyada "gereğinden fazla kötülük bulunduğu" iddiasıdır. Ancak bu durum insanın varlık amacı ve imanın özgür bir iradeyle anlam kazandığı "imtihan" düşüncesiyle çelişir. İslam inancına göre asıl olan insanın zıtlıklar içinde kendisini imana yöneltecek delil ve işaretleri bulmasıdır. İmanın bir mükâfatla karşılık bulması da ancak bu şekilde anlam kazanır.

Ayrıca ateizm; insanın "Ben kimim?", "Nereden geldim?" ve "Nereye gidiyorum?" gibi temel varoluşsal sorularını, çoğu kişi için tatmin edici olmayan "Bu konular üzerinde düşünmeye gerek yok." ya da "Her şey tesadüfen oluşmuştur." gibi cevaplarla geçiştirir.[30]

Sıra Sizde

Kur'an-ı Kerim'de Allah (cc) "fiilen var olan, mevcudiyeti ve uluhiyeti gerçek olan" anlamındaki "Hak" ismiyle anılır. Aynı zamanda "varlığı bakmasını bilen gözlerden ve düşünmesini bilen akıldan asla gizli kalmayacak derecede apaçık olan" anlamındaki "Zahir" ismiyle de zikredilir. Kur'an-ı Kerim'de bu isimler dışında Allah'ın (cc) zatını ve sıfatlarını anlatan başka isimleri de bulunmaktadır.

(bk. Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", 11/414-415)

Yukarıdaki metinde geçen Allah'ın (cc) "Hak" ve "Zahir" isimleri O'nun varlığı hakkında şüphe duyan veya varlığını inkâr eden yaklaşımlara karşı nasıl bir mesaj içeriyor? Düşüncelerinizi öğretmen rehberliğinde açıklayınız.

Nihilizm

Sözlükte var olan bütün varlıkları, değerleri ve gerçekleri reddeden öğreti olarak tanımlanır.[31] Latince hiçlik anlamına gelen "nihil" kelimesinden türetilen nihilizm "hiççilik" veya "yoksayıcılık" olarak da bilinir. İnsanın varlığını ve ahlaki değerlerini tamamıyla temelsiz gören bu felsefi yaklaşım her türlü otoritenin, yargı ifadelerinin, gerçeklik söylemlerinin ve tüm ayrımların yok sayılması gerektiğini savunur *(Görsel 4.3)*. Bireyin üzerinde dinî, ahlaki, politik, felsefi vb. hiçbir otoriteyi kabul etmez. Nihilizm, farklı türleri bulunan ve felsefe, ahlak, siyaset, metafizik gibi alanlarda etkili olan bir düşünce akımıdır. Bu akım, insan bilincini hiçlik anlayışına yönelten karamsar bir yaklaşım olarak değerlendirilir.[32]

Görsel 4.3: *Nihilizm, hayatın anlam ve amacının yitirilmesine sebep olur.*

Nihilizmin Temel Kabulleri

Evrenin amaçsız, insanın ise değersiz ve anlamsız olduğunu savunur. Bu düşünceye göre dünyada uğruna yaşamaya değer hiçbir şey yoktur.	Varlığı ve bilgiyi tamamen reddeder. Mutlak gerçeğin varlığını inkâr eder. Her türlü bilginin göreli, değersiz ve anlamsız olduğunu savunur.	Bütün siyasi ve kurumsal yapıların ekonomik ve kültürel değerleriyle birlikte yıkılması gerektiğini ileri sürer. İyi, kötü gibi ahlaki kavram ve değerlerin toplumsal veya duygusal kökenli olduğunu varsayar.

Bilgi Görseli 4.9: *Nihilizmin temel argümanları*

(bk. "Nihilizm", 6/357-360)

Nihilizme göre geleneksel dinî ve ahlaki değerler anlamını tamamen yitirmiştir. Bu nedenle nihilizm, içinde bulunulan anlamsızlık durumundan çıkmanın yolunu mevcut değerleri kökten reddetmekte görür. Bazı nihilist düşünürler ise bunu, insanın kendi değerlerini özgürce oluşturabilmesi için bir fırsat olarak değerlendirir. Pozitivist, materyalist, agnostik, seküler ve ateist yaklaşımların hayatı anlamlandırma noktasında ulaştığı son aşama genellikle nihilizmdir. Bu yaklaşımların geçici başarı ve güç unsurlarına dayanması, insanın varoluşuna anlam kazandırmada yetersiz kalır. Buna karşılık İslam; tevhit, ahiret, takva, adalet gibi temel ilkelerle hayatı anlamlandırır. Dünya ve ahiret hayatını bir bütün olarak ele alır. Ayrıca insanın yaşadığı çağın şartlarına uyumlu aynı zamanda kendi değerlerine ve geleneklerine bağlı kalmasını esas alır.[33]

Sıra Sizde

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık."

(Enbiya suresi 16. ayet)

"Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır."

(Mülk suresi 2. ayet)

Nihilizm, hayatı "umutsuzluk ve anlamsızlık" üzerinden tanımlar. İslam ise hayata anlam katar ve insana sorumluluk bilinci verir. Bu bağlamda İslam'ın temel değerlerini, ayetlerden yararlanarak ve öğretmen rehberliğinde yorumlayınız.

Görsel 4.4: *Transhümanizm yapay zekâ vb. araçlarla insanı dönüştürmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır.*

Transhümanizm

Hümanizmin (insancılık) radikal bir uzantısı olarak kabul edilir. Modernizmin akıl ve deney temelli insan anlayışının yerini teknolojiyle güçlendirilmiş yeni bir insan modeline bırakması gerektiğini savunur.[34] Yapay zekâ, genetik mühendisliği, sibernetik gibi alanları kullanarak insanın ömrünü uzatmayı, fiziksel ve zihinsel yetilerini geliştirmeyi ve hatta biyolojik yapısını kökten değiştirmeyi amaçlar *(Görsel 4.4)*. İnsanı kısıtladığına inandığı aile, kültür, cinsiyet, yaşlanma, ölüm gibi unsurları ortadan kaldırmak ister. Ancak bu durum Tanrı, doğa ve insan arasındaki dengenin bozulmasına, doğanın sömürülmesine ve yapay müdahalelerle insanın fıtratının değişmesine sebep olur.[35]

Transhümanizm, gelişen teknolojiler sayesinde insan bedeninin fiziksel sınırlarının aşılacağına ve insanın tüm sözde kusurlardan arınacağına inanır. İnsanı fiziksel, zihinsel, genetik ve duygusal özelliklerinden arındırarak onun değişen yapısına uygun yeni değerler üretmeyi hedefler. İnsanlığın genel refahına ve fıtratına uygun olmayan bu hedefler, beraberinde birçok maddi ve manevi problemin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu nedenle yapay zekâ ve teknolojilerinin dinî, etik ve yasal çerçeveler doğrultusunda toplumsal ihtiyaçlar dikkate alınarak geliştirilmesine dikkat edilmelidir.[36]

Transhümanizmin Temel Kabulleri

Teknolojik imkânlarla insan doğasını değiştirmeyi amaçlar. Yapay zekâ ile birleştirilmiş yeni zihinler inşa ederek ölümsüzlüğe ulaşma iddiası taşır.	İnsanı; fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak kusurlu kabul eder. Bu kusurların ancak bilim ve teknolojiyle düzeleceğine inanır.	Başka organizmalarla genetik birleşim yaparak insanın yeni yetenekler kazanmasını arzular.

(bk. Dağ, "İnsansız Dünya Transhümanizm", 54-56)

Bilgi Görseli 4.10: *Transhümanizmin temel argümanları*

İslam'a göre insan, Allah'ın (cc) hikmetine uygun ve kusursuz bir şekilde yaratılmıştır.[37] İnsanın yaradılışının bozulması bireysel, toplumsal ve ekolojik anlamda birçok probleme yol açar. Bu nedenle Kur'an ve sünnet, insanları yaradılışlarına uygun şekilde yaşamaya davet eder.

Sıra Sizde

"Allah şeytanı lanetlemiştir, o da 'Kullarından belli bir pay alacağım, onları mutlaka saptıracağım, onları boş kuruntulara kaptıracağım, … kesinlikle onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler' demiştir. Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur."

(Nisa suresi 118-119. ayetler)

1. **Bu ayetlerden hareketle transhümanizmin insanın fıtratını değiştirmeye yönelik girişimlerini değerlendiriniz.**
2. **Yapay zekâ, genetik mühendisliği gibi teknolojik gelişmeler kullanılarak insan doğasına müdahale edilmesi hangi ahlaki ve dinî sorunlara yol açabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**

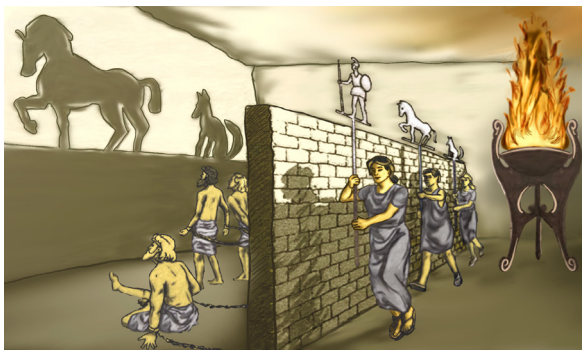
2. Etkinlik

30 dk.

Adı	İdealar Dünyası (Platon'un Mağara Alegorisi)
Amaç	İnançla ilgili felsefi yaklaşımları sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Platon'un (Platon) mağara alegorisinin anlatıldığı metni okuyunuz ve metnin ana fikrini belirleyiniz.

Bir mağara düşün, girişi gün ışığına açık ama içinde yaşayan insanlar çocukluktan beri zincirlenmiş. Kıpırdayamaz, başlarını çeviremez, yalnızca karşılarındaki duvara yansıyan gölgeleri izleyebilirler. Arkalarında bir ateş yanmakta ve bazı insanlar ellerinde tahtadan, taştan yapılmış nesneler taşıyarak duvar boyunca yürümektedir. Ateşin ışığı bu nesneleri mağara duvarına yansıtır, zincirli insanlar ise yalnızca bu gölgeleri görür ve onları gerçek sanırlar.

Eğer biri zincirlerinden kurtulup ayağa kalksa hemen gözleri kamaşır, gördüklerini ayırt edemez. Gerçeği anlamaya çalıştıkça acı çeker, bildiği dünyanın bir yanılsama olduğunu kabul etmek istemez. Ancak zamanla gözleri ışığa alışır, önce gölgelerin nesnelerin yansımaları olduğunu fark eder, ardından nesnelerin kendilerini görür. Mağaradan tamamen çıktığında ise suya vuran yansımaları, etrafındaki dünyayı ve en sonunda gökyüzündeki Güneş'i görerek hakikati keşfeder.

Bu kişi, geri dönüp gördüklerini anlatmak istediğinde diğerleri söylediklerini dikkate almak yerine onunla alay eder. Hatta bu kişinin dışarı çıkmasına neden olanlara karşı öfke beslerler. Çünkü onlar için gerçek, yalnızca duvarda izledikleri gölgelerden ibarettir.

(bk. Meriç, *Mağaradakiler*, 11-12)

2. Aşağıda metinde geçen bazı kavramların İslami açıdan çağrıştırdığı anlamlardan birkaçı verilmiştir. Diğer kavramların çağrıştırdığı anlamları örnekteki gibi tamamlayınız.

Mağara: Dünya hayatı

Zincirli insanlar: İmandan ve hakikatten yoksun insanlar, nefis veya dünyevi bağlar

Ateş ve gölgeler: Sekülarizm, ….....

Işık ve güneş: ……..…..

Arayış ve hakikat: ……..…..

3. İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar ile yukarıdaki metin arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Anlamlandırdığınız kavramlardan hareketle açıklayınız.

4. Yukarıdaki metinden hareketle insanların hakikate ulaşmalarına engel olan felsefi yaklaşımlar hakkında bilgi toplayınız.

5. Topladığınız bilgileri İslam'ın temel kaynaklarından hareketle öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz.

6. Yaptığınız değerlendirmelerden hareketle günümüzdeki inanç sorunları hakkındaki çıkarımlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar hakkındaki e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

İnançla ilgili ortaya çıkan bazı felsefi yaklaşımlar maddenin ve dünyanın mutlaklaştırılmasının bir sonucudur. Bu yaklaşımlar hakikati yalnızca dünyaya ve maddi olgulara indirgedikleri için Tanrı'nın varlığını ve ahireti reddeder. İslam ise Müslümanlara hem dünyayı hem de ahireti anlamlandıran ilahi bir rehberlik sunar. Dünyayı ve maddeyi önemser ancak bunları varlık kategorisinde mutlak bir konuma yerleştirmez. Hayat yalnızca dünya ile sınırlı olmadığı gibi varlık âlemi de insanın duyuları ve aklıyla algılayabildiği gerçeklerden ibaret değildir. Duyularla idrak edilemeyen yüce yaratıcıya ve ahiret gününe yönelik inanç, gayba iman etmek anlamına gelir. İslam'a göre ölüm insan varlığının son bulması değil yeni ve farklı bir hayatın başlangıcıdır.[38] Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatı imtihan, dünya ise geçici bir mekân olarak tanımlanır. Asıl ve ebedî yurdun ahiret olduğu hatırlatılır. Bu gerçeği inkâr edenler hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilir: **"Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir."**[39]

Kur'an-ı Kerim'de insanların amellerinden hesaba çekileceği ve ahiret hayatının buna göre şekilleneceği de vurgulanır.[40] Hz. Peygamber'in ahiretle ilgili yaptığı uyarıları hafife alanlar hakkında şöyle buyrulur: **"Bu elçinin kavminden olup da inkâra sapan, ahirete ulaşmayı yalan sayan, dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz hatırlı kişiler halka şöyle dediler: … O size, ölüp de toprak ve kemik yığını hâline gelmişken tekrar hayat alanına çıkarılacağınızı mı söylüyor? Bu size söylenenler gerçek olmaktan çok çok uzak! Gerçek olan sadece şu yaşadığımız dünya hayatıdır. Ölür ve yaşarız. Bir daha da diriltilecek değiliz. O, Allah hakkında sadece yalanlar düzüp koşan bir adamdır. Biz ona inanmıyoruz. O peygamber şöyle dedi: 'Rabbim! Bunların beni yalancılıkla suçlamalarına karşı bana yardım et!'"**[41]

Varlığı yalnızca maddi dünya ile sınırlayan felsefi yaklaşımlar, insanın ahlak ve sorumluluk duygusunun zayıflamasına ve geçici hazları temel alan bir hayat tarzını benimsemesine yol açar. Bu anlayış zamanla bireysel ahlakın bozulmasına ve toplumsal değerlerin çökmesine zemin hazırlar. Bu nedenle dünyanın geçiciliği karşısında ahiretin kalıcı ve ebedî yurt olduğu daima hatırda tutulmalıdır[42] *(Görsel 4.5)*.

Görsel 4.5: *Ölüm, hesap gününe açılan bir kapıdır.*

Kontrol Noktası

Aşağıdaki soruları tablodaki kutucuklarda yer alan harfleri kullanarak cevaplayınız. Aynı harfi birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

a	agnostisizm	**b**	ateizm	**c**	deizm	**ç**	nihilizm
d	pozitivizm	**e**	sekülarizm	**f**	teizm	**g**	transhümanizm

1.	İnsanın fiziksel, zihinsel ve psikolojik yönlerini eksik gördüğü için fıtrat anlayışına aykırı iddia ve hedefler ortaya koyan felsefi yaklaşımdır.	
2.	Bilimsel yöntemi evrensel ve geçerli tek ölçüt olarak kabul eden ve metafizik bilgileri ispatlanabilir olmadığı için reddeden felsefi yaklaşımdır.	
3.	Toplumsal, ahlaki, siyasi ve felsefi tüm bilgi ve değerlerin anlamını yitirdiği için bunların aşılması gerektiğini savunan felsefi yaklaşımdır.	
4.	Dinin yalnızca bireysel boyutta kalmasını ve toplumsal etkisinin ortadan kalkmasını savunan felsefi yaklaşımdır.	
5.	Tanrı'nın varlığı veya yokluğu hakkında bilgiye ulaşılamayacağını ileri süren felsefi yaklaşımdır.	
6.	Tanrı'nın varlığını ve yaratıcılığını kabul eden ancak vahyi ve vahiy kaynaklı her türlü bilgi ve inancı reddeden felsefi yaklaşımdır.	
7.	İlahi dinlerde ifade edildiği şekliyle bir Tanrı'nın varlığına inanmayı kabul eden felsefi yaklaşımdır.	

Performans Görevi	
Görev: İnançla ilgili felsefi yaklaşımlar hakkında araştırma yaparak bir deneme yazma	
Amaç: İnançla ilgili felsefi yaklaşımları sorgulayabilme	
Beceri: Araştırma, eleştirel düşünme	
Ürün: Deneme yazısı	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati sınıf içi
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; dil ve anlatım, kaynaklardan yararlanabilme, araştırmayı derinleştirme, raporlaştırma ve sunma ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	
Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz. **Ön Hazırlık:** Hazırlayacağınız görev için sözlük, ansiklopedi, güvenilir genel ağ siteleri ve kütüphane veri tabanlarından araştırma yapınız. **Sınıf İçi Uygulama** **1.** Felsefede inanç kavramının ne anlama geldiğini açıklayınız. **2.** İnançla ilgili ortaya çıkan felsefi yaklaşımların genel görüşlerine değininiz. **3.** İnançla ilgili felsefi yaklaşımları İslami düşünce doğrultusunda sorgulayınız. **4.** Dil ve anlatım kurallarına özen gösteriniz. **5.** Yazdığınız denemeleri öğretmeninizin rehberliğinde arkadaşlarınıza sununuz.	

Kontrol Noktası'nın cevap anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

4.2. Kötülük Problemi

Konuya Başlarken

İyilik ve kötülük kavramları hakkında bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

kelam

İslam'ın temel inanç ilkelerini [Allah (cc), peygamberlik ve ahiret] konu edinen ilimdir. İslam inançlarına yöneltilen şüphe ve itirazlara kesin delillere dayanarak cevap verir.

(bk. Yavuz, "Kelam", 25/196)

İnançla ilgili en eski felsefi sorunlardan olan kötülük problemi, Batı düşüncesinde "teodise" kavramı ile ifade edilir. "Tanrı'nın adaleti" anlamına gelen bu kavram, dünyadaki kötülüklerle adil ve her şeye gücü yeten bir Tanrı inancı arasındaki ilişkiyi sorgular.[43] Ateist düşünürlerce sıkça dile getirilen kötülük problemi, Tanrı'nın varlığıyla dünyadaki kötülükler arasındaki ilişkiyi sorgular. "Eğer Tanrı varsa, dünyadaki kötülükleri neden engellememektedir?" sorusu, Tanrı'nın kötülükleri önlemeye gücü yetip yetmediği veya bunu isteyip istemediği ikilemini gündeme getirir. Tanrı'nın kudreti ile iyiliği arasında çelişki bulunduğu iddiası, O'nun varlığını reddeden düşüncelere zemin hazırlar.[44]

Kötülük problemi, kelam ilminde "İyilik ve kötülük nedir?", "İyilik ve kötülük nasıl bilinir?", "İyiliğin ve kötülüğün kaynağı nedir?" gibi temel sorular etrafında tartışılmıştır.[45] İslam'da "iyilik" genellikle hayır ve hasenat; "kötülük" ise şer ve seyyie kavramlarıyla ifade edilir. Bu kavramlar bireyin davranışlarının ahlaki yönünü yansıtır. **İyilik** sözlükte güzel olmak, güzellik, rağbet edilen veya sevilen şey anlamlarına gelir. Terim olarak aklın ve dinin güzel kabul ettiği, kişiye dünya ve ahirette fayda getiren fiiller olarak tanımlanır.[46] **Kötülük** ise şer, bela, musibet anlamında Allah (cc) tarafından yasaklanan davranışlardır.[47] İslam'da bir davranış kişinin dünya ve ahiret hayatına etkisine göre iyi veya kötü olarak değerlendirilir.[48]

İnsanın iyilik ve kötülük hakkındaki bilgisi her zaman kesin değildir. Kur'an-ı Kerim'de kişinin yaptığı bazı kötü işleri nefsinin veya şeytanın kendisine güzel gösterdiği belirtilir.[49] Bu nedenle İslam'da iyilik ve kötülüğün ölçüsü akıl ve vahiy olarak belirlenir.[50]

Görsel 4.6: *Allah'ın (cc) esmasından "Kulları hakkında bağışı, iyiliği çok olan; onlar için kolaylık ve rahatlık isteyen" anlamına gelen "el-Berr" isminin bulunduğu dijital hat çalışması*

Kur'an-ı Kerim, insan aklının tek başına kavrayamayacağı iyi-kötü, helal-haram, sevap-günah gibi hayatın tüm alanlarına dair ilahi bir rehberlik sunar. Allah'ın (cc) kullarına karşı ihsan ve rahmetini gösteren bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: **"Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayasızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor."**[51] *(Görsel 4.6)*

3. Etkinlik

15 dk.

Adı	Kötülük Problemine Dair Merak Ettiklerim
Amaç	Kötülük problemini sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplara ayrılınız ve bir grup sözcüsü seçiniz.

2. Grup arkadaşlarınızla fikir alışverişinde bulunarak aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

Kötülük problemine dair merak ettiğiniz tüm soruları aşağıdaki alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Yazdığınız sorulardan seçtiklerinizi grup sözcüsü aracılığıyla tahtaya yazınız.

4. Tahtaya yazdığınız soruları arkadaşlarınızla tartışınız.

5. Belirlediğiniz soruları öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz.

Değerlendirme: Karekoddaki Grup Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Kelam ilminde kötülüğe dair problemler genellikle insan fiilleri ve hikmet kavramı etrafında tartışılır. Türkçede hikmet bir şeyin oluşunda akıl erdirilemeyen gizli sebep ya da Allah'ın (cc) insanlar tarafından anlaşılmayan amacı olarak bilinir.[52] Terim olarak ise insanın gücü ölçüsünde nesnelerin hakikatini ve gerçek yüzünü görmesi anlamına gelir.[53]

Hikmet kavramı görünüşte hoşa gitmeyen şeylerde bile derin bir anlam ve ilahi bir amaç olabileceğini hatırlatır *(Görsel 4.7)*. Bu durum Kur'an- Kerim'de şöyle belirtilir: **"… Hakkınızda hayırlı olduğu hâlde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu hâlde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz bilmezsiniz."**[54]

İslam âlimleri kötülüğü genellikle metafiziksel ve ahlaki olarak değerlendirir. Metafiziksel açıdan kötülük, belli bir amaca veya herhangi bir şeyin eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu durum mutlak (bütünüyle) kötülük olarak değerlendirilmez. Örneğin hastalık, doğal afet ve felaketler bu tür kötülükler arasında sayılır. Allah'ın (cc) evrene koyduğu kanunlar çerçevesinde gerçekleşen bu olaylar hikmet kavramıyla yakından ilgilidir. Ayrıca insanlar tecrübe ve akıllarını kullanarak bu tür kötülüklerin etkisini belli bir oranda azaltacak iradeye sahiptirler. Ahlaki açıdan kötülük ise insanın kasıtlı olarak kötü olana yönelişini ifade eder. Yalan, düşmanlık, bencillik, kıskançlık, hırs, zulüm, merhametsizlik gibi kötülükler bu bağlamda değerlendirilir.[55]

Görsel 4.7: *Allah'ın (cc) esmasından "bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan" anlamındaki "el- Hakîm" isminin hattı*

Hattat: Alperen Çelik

Görsel 4.8: *Doğaya karşı sorumsuz davranışlar, doğal afetlerin zararlarını artırır ve ciddi sonuçlara yol açar.*

Kur'an-ı Kerim'de ahlaki kötülüğün kaynağı şöyle bildirilir: **"Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez, fakat insanlar kendilerine kötülük ediyorlar."**[56] İnsanların evrendeki fiziksel ve toplumsal yasaları dikkate almaması, gerekli önlemleri almaktan kaçınması karşılaştığı sıkıntıların temel nedenleri arasında sayılır. Dolayısıyla insan, yaşadığı sıkıntıların kaynağını önce kendi tutum ve davranışlarında aramalıdır[57] *(Görsel 4.8)*.Bu durum başka bir ayette **"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar."**[58] şeklinde ifade edilir.

İslam'a göre müminlerin yaşadığı sıkıntılar ve başlarına gelen kötülükler, onları manevi bakımdan olgunlaştıran ve yükselten birer imtihan olarak görülür. İnananlardan ise musibetlere karşı sabretmeleri, onlardan ibret almaları ve Allah'a (cc) sığınmaları beklenir.

Batı düşüncesinde kötülük problemi mutlak iyi, merhametli ve her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın kötülüklere neden izin verdiği düşüncesi etrafında şekillenir. Tanrı'nın varlığına rağmen dünyada kötülüklerin bulunması bir çelişki olarak görülür.[59] Bu tartışmalar İslam âlimleri tarafından da çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. İslam filozoflarından Farabi, İbni Sina ve İbni Miskeveyh'e göre kötülük, başlı başına bir varlık değildir. İyiliğin eksikliği ve bir "yokluk" durumudur. Onlara göre Allah (cc), en mükemmel düzeni yaratmıştır. Bu düzen, ilahi yetkinliğin bir göstergesidir. Çünkü bir şeyin güzelliği veya iyiliği ancak onun zıddının bilinmesiyle mümkündür. Ayrıca evrendeki zıtlıklar imtihan gereği insanın özgürce seçim yapabilmesi için gereklidir. Gazali'ye göre de Allah (cc), âlemi ilim, irade ve kudret sıfatlarıyla yaratmış; mümkün âlemler arasında en tam, en iyi ve en güzel hâline getirmiştir. Bu nedenle kötülük gibi görünen olay ve durumlar daha büyük bir iyiliğin parçası olarak anlaşılır.[60] Kur'an-ı Kerim'de de **"Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık."**[61] ayetiyle, evrende var olan her şeyin Allah'ın (cc) bilgisi, iradesi, kudreti ve takdiriyle meydana geldiği ifade edilir. İyi-kötü, canlı-cansız, acı-tatlı gibi her şey bir düzen ve ölçü içerisinde yaratılmıştır. Bu bakımdan evrende kötülük değil Allah'ın (cc) koyduğu bir kader, denge ve düzen hâkimdir.[62] Evrende bulunan zıtlıklar, varlığın doğasında yer alır. İnsanın bu karşıtlıklar arasında iyiliği ve güzelliği tercih etmesi beklenir.[63]

İslam düşüncesinde kötülük meselesi, Allah'ın (cc) mutlak iyiliği ve adaleti temelinde açıklanmaya çalışılmıştır. İslam âlimleri, Allah'ın (cc) zatında ve fiillerinde asla kötülük bulunamayacağını temel bir ilke olarak kabul etmişlerdir. Bu doğrultuda kötülük problemiyle ilgili öne çıkan açıklamalar şunlardır.

Kötülük problemiyle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Bilgi Görseli 4.11
Kötülük problemine dair argümanlar

- Dünyada asıl olan iyilik ve hayırdır, kötülük geçici bir durumdur.
- İnsan, iradeli bir varlık olarak bazen kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olabilir.
- Kötü olarak görünen bazı olay ve durumlarda insan aklının kavrayamadığı hikmetler olabilir.
- Mutlak kusursuzluk yalnızca Allah'a (cc) mahsustur. O'nun dışındaki her varlıkta bir eksiklik bulunur. Kötülük, yaratılmışlarda bulunan eksiklikten kaynaklanır.

(bk. Yavuz, "Şer", 38/541)

4. Etkinlik

30 dk.

Adı	İnsanın Sorumluluğu ve Kötülük
Amaç	Kötülük problemi hakkında eleştirel düşünebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

Aşağıda verilen metni okuyunuz.

İyilik ve kötülük kavramları kullanılış biçimi ve amacı doğrultusunda ahlaki bir anlam kazanır. Örneğin

- Hastalıktan kurtulmak için ameliyat olmak iyi kabul edilirken bedenin ameliyat sonrasında ağrı ve acı hissetmesi genellikle kötü olarak kabul edilir.
- Kedinin hayatta kalmak için fareyi yemesi iyi kabul edilirken fare için ortaya çıkan durum kötü olarak kabul edilir.

1. Yukarıdaki örneklerden de faydalanarak iyilik ve kötülük kavramlarına dair düşüncelerinizi belirtiniz.

İstanbul Ayamama Deresi çevresinde dere yatakları daraltılmış, kaçak yapılar ve plansız sanayi tesisleri inşa edilmişti. 9 Eylül 2009'da yoğun yağış sonrası dere taştı ve büyük bir sel felaketi yaşandı. Bu felakette birçok kişi ve iş yeri zarar gördü.

(Basından alınmıştır.)

2. Yukarıdaki haber metninden yararlanarak kötülük problemi ve Tanrı inancına dair düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Batı düşüncesinde kötülük problemi, genellikle "dünyada gereğinden fazla kötülük bulunduğu" iddiası üzerine inşa edilir ve bu durum bazı kişilerde Tanrı'nın adaleti, merhameti ya da varlığı hakkında olumsuz düşünceler doğurur. Bu tür yaklaşımlar, insanın evreni ve hayatı bütünüyle kavrayabilecek bir bilgiye sahip olduğu varsayımına dayanır. Oysaki, insanın bilgisi sınırlıdır ve olayların nihai sonuçlarını görebilmesi mümkün değildir.

Dünyada kötülüğün "hâkim" olduğu yönündeki görüş de tartışmalıdır çünkü iyilik ve kötülük, niceliksel olarak ölçülebilecek şeyler değildir. Bu nedenle "gereğinden fazla kötülük" olduğu iddiası, nesnel değil öznel bir yargıdır. Ayrıca doğal kötülükler (deprem, salgın hastalık gibi felaketler) bile bütünüyle Tanrı'ya atfedilemez. Çünkü insan aklı, bilimsel birikimi ve ahlaki sorumluluğuyla bu tür durumların etkilerini azaltabilecek güce sahiptir. Bu da insanın imtihanı gereği irade ve çaba göstermesi gereken bir alanı işaret eder.

(bk. S. Aydın, *Din Felsefesi*, 214-215)

3. Metinde bahsedilen görüşlere katılıyor musunuz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle birlikte aşağıdaki alana yazınız.

.....

.....

.....

4. Metinden yararlanarak kötülüğün ortaya çıkmasında insan iradesi ve sorumluluğuna dair çıkarımlarda bulununuz.

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Kontrol Noktası

“Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. Andolsun ki, Allah katından bir mükâfat olarak onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzeli Allah’ın katındadır!”

(Al-i İmran suresi 195.ayet)

1. Bu ayet kötülük problemine yönelik nasıl bir mesaj içermektedir? Aşağıdaki noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

“Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: ‘Selâm size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.’”

(Enam suresi 54. ayet)

2. Yukarıdaki ayette geçen “Selâm size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı.” ifadesini Allah’ın (cc) mutlak iyiliği ve merhameti bağlamında açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Müslüman âlimlerin kötülük problemine karşı geliştirdikleri yaklaşımları aşağıdaki noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.3. Yeni Dinî Hareketler ve Din İstismarı

Konuya Başlarken

1. **İnsanların dinî duygularının suistimal edilmesine ilişkin bildiğiniz örnekler nelerdir?**
2. **Bir Müslümanın genel ağ siteleri ve sosyal medyada "bereket, kısmet veya şifa" için manevi hizmet sunan kişilere karşı yaklaşımı nasıl olmalıdır?**

İstismar kelimesi sözlükte kötüye kullanma ve sömürme anlamlarına gelir.[64] **Din istismarı** ise dinî değerlerin ve kavramların kişisel çıkar veya menfaat amacıyla kötüye kullanılmasıdır. Bu tür kötüye kullanımlar farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Dinin Allah (cc) tarafından gönderiliş amacının dışında kullanılması din istismarının en yaygın çeşididir.[65] Bunun yanında dinî değerlerin ve kavramların aşağılanması, onlarla alay edilmesi veya hafife alınması da din istismarı kapsamında değerlendirilebilir. Toplum üzerinde etkili kurumlardan biri olan din, aynı zamanda önemli güven ve meşruiyet kaynağıdır. Bu özelliği sebebiyle tarih boyunca bazı kötü niyetli kişiler tarafından istismar edilmiştir.

Sosyal Sebepler	• Eleştirel düşünme eksikliği ve yanlış otorite algısı • Dinî bilgileri yanlış kaynaklar üzerinden öğrenme • Maneviyat veya aidiyet arayışı • Dinî bilgilerin yetersizliği • Sahte umutlara inanma
Ekonomik Sebepler	• Yardım, bağış, sadaka vb. kavramların duygusal sömürü aracı olarak kullanılması • Dinî ve duygusal istismar yoluyla maddi çıkar elde etme isteği
Siyasi Sebepler	• Politik güç elde etme isteği

(Basından alınmıştır.)

Bilgi Görseli 4.12: *Din istismarının ortaya çıkış nedenleri*

Din İstismarcılarının Bazı Özellikleri

- Allah (cc) ve Hz. Muhammed (sav) ile görüştüğü algısı oluşturma
- Grup mensubiyetini aile, millet ve ümmet bağının önünde görme
- Mehdi ve Mesih gibi sıfatlar üzerinden kurtarıcılık iddiasında bulunma
- Masumiyet ve günahsızlık iddiasıyla takipçilerinin bağlılığını artırma
- Kendisine ait bir mekânı cami veya mescitlere alternatif olarak sunma
- Dini anlamada kendisini hakikatin kaynağı olarak gösterme
- Kendi grubunu hak olarak tanımlayıp diğerlerini iman dışı sayma

(Basından alınmıştır.)

Bilgi Görseli 4.13: *Din istismarcılarının özelliklerinden bazıları*

Yeni dinî hareketler, 20. yüzyılda geleneksel ve kurumsal dinlerin içinden doğmuştur. Zamanla onlardan belirli ölçüde farklılaşarak günümüz dünyasıyla uyumlu bir yapı kazanmıştır. Başta Hristiyanlık olmak üzere farklı dinlerin gizli ve gizemli unsurlarını, kavramlarını ve ritüellerini bir araya getirerek kendilerine özgü inanç sistemleri oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu yeni dinî hareketler başlangıçta genellikle sapma ve anomali olarak değerlendirilmiştir. Dinî literatürde ise "yıkıcı kültler", "zararlı örgütler", "yeni dinler", "yeni dinî akımlar", "milenyum hareketleri", "kıyamet tarikatları", "Yeni Çağ dinleri", "gençlik dinleri/tarikatları" gibi farklı isimlerle anılmıştır. Ancak bu yapıları daha nesnel ve kapsayıcı bir biçimde ifade etmek amacıyla günümüzde "yeni dinî hareketler" kavramı tercih edilmektedir.[66]

Yeni dinî hareketler çoğunlukla Hristiyan ve Uzak Doğu-Hint kökenli olmak üzere iki grupta ele alınır. Bu kapsamda değerlendirilen bazı önemli akımlar şunlardır.[67]

Hristiyan Kökenli Yeni Dinî Hareketler

Adventist Akımlar
(Hz.İsa'nın yakın zamanda yeryüzüne döneceğine inanan akımlar)
- Yehova Şahitleri
- Yedinci Gün Adventistleri

Zararlı Kültler
- Peoples Temple (Pipıls Tempıl) Halkın Mabedi
- Solar Temple (Solır Tempıl) Güneş Tapınağı
- Branch Davidians (Branç Deyvityıns) Kral David
- Heaven's Gate (Hevıns Geyt) Cennetin Kapısı

Mormonlar
Ahir Zaman Azizleri

New Age (Niv Eyç)
Yeni Çağ

Moonculuk (Muunculuk)

(bk. Köse, *Milenyum Tarikatları*, 29)

Bilgi Görseli 4.14: *Hristiyan kökenli yeni dinî akımlardan bazıları*

Uzak Doğu-Hint Kökenli Yeni Dinî Hareketler

Hare Krishna (Hare Krişna)

Sai Baba (Sai Baba)

Transcendental Meditation
(Transendentıl Mediteyşın)

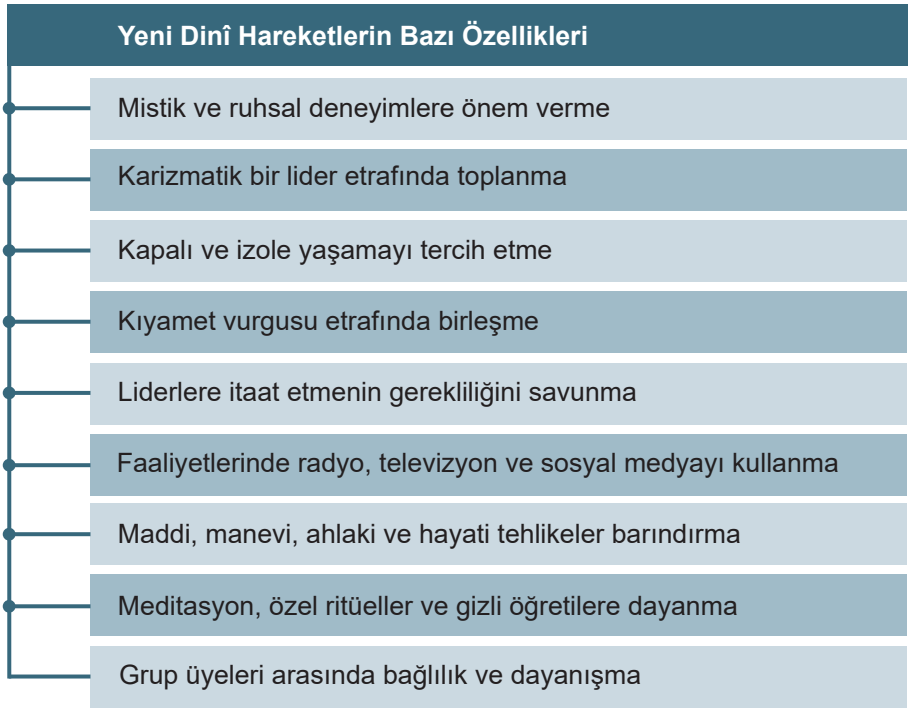
Osho (Oşo)

Reiki (Reyiki)

(bk. Köse, *Milenyum Tarikatları*, 140)

Bilgi Görseli 4.15: *Uzak Doğu-Hint kökenli yeni dinî akımlardan bazıları*

Batı dünyasında 1970'li yıllardan itibaren yeni dinî hareketlerin sayısında ve toplumsal etkisinde dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Modern hayat biçiminin insanların manevi ve ruhsal ihtiyaçlarını yeterince karşılayamaması bu artışın önemli sebeplerinden biri olarak görülür. Sekülerleşmenin yaygınlaştığı toplumlarda materyalist hayat tarzı, bazı insanlarda hayatın anlamı konusunda bir boşluk ve arayış ortaya çıkarabilmektedir. Yeni dinî hareketler de bu arayışın etkisiyle kimi zaman kendilerini psikolojik destek veya terapi yöntemi gibi sunarak kendilerine olan ilgiyi artırmaktadır. Bazı insanlar da dinî bilgi ile bilinç düzeylerinin yeterli olmaması nedeniyle karşılaştıkları kişisel sorunlara çözüm bulma arayışıyla bu hareketlere yönelebilmektedir.[68] Ancak yeni dinî hareketlerin bireysel ve toplumsal açıdan çeşitli olumsuz sonuçlar doğurabildiği görülmektedir. Örneğin Heaven's Gate ve Solar Temple adlı hareketler, mensuplarını yoğun psikolojik etki ve yönlendirmeyle akıl dışı davranışlara sürüklemiştir.[69] Bu tür örnekler, yeni dinî hareketlerin insan psikolojisi ve toplum üzerindeki etkilerinin dikkatlice değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

(bk. Turan, *Neden ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*, 39-45.)

Bilgi Görseli 4.16: *Yeni dinî hareketlerin özelliklerinden bazıları*

5. Etkinlik

30 dk.

Adı	Yeni Dinî Hareketler ve Din İstismarı
Amaç	Yeni dinî hareketler ve din istismarı hakkında sorular sorabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. FETÖ soruşturması kapsamında hazırlanan iddianamede bir şahsın verdiği aşağıdaki ifadeyi okuyunuz.

Şahıs, Rusya'da bazı gezilerde ilginç olaylar yaşandığını belirterek şöyle konuştu:

"Bir gezimizde şehir imamı, araçta şoföre gül parfümü verdi. Gezi esnasında misafirlere Peygamber Efendimiz ile ilgili konular anlatmaya başladı. Bu esnada şoföre Rusça, 'Arka taraf çok kokuyor, parfüm sıkar mısın?' dedi. Şoför, talimat gereği klimaya gül parfümü sıktı. Bu sırada misafirlerden biri 'Burnuma gül kokusu geldi.' deyince, 'Peygamber Efendimizin adının geçtiği her yerde gül kokması normal değil mi?' dedi.

Komik gelmişti ve gülmüştüm. Amaç, misafirlerin dinî duygularını etkileyerek manevi bir ortam oluşturmak ve onlardan daha fazla çıkar sağlamaktı."

(Basından alınmıştır.)

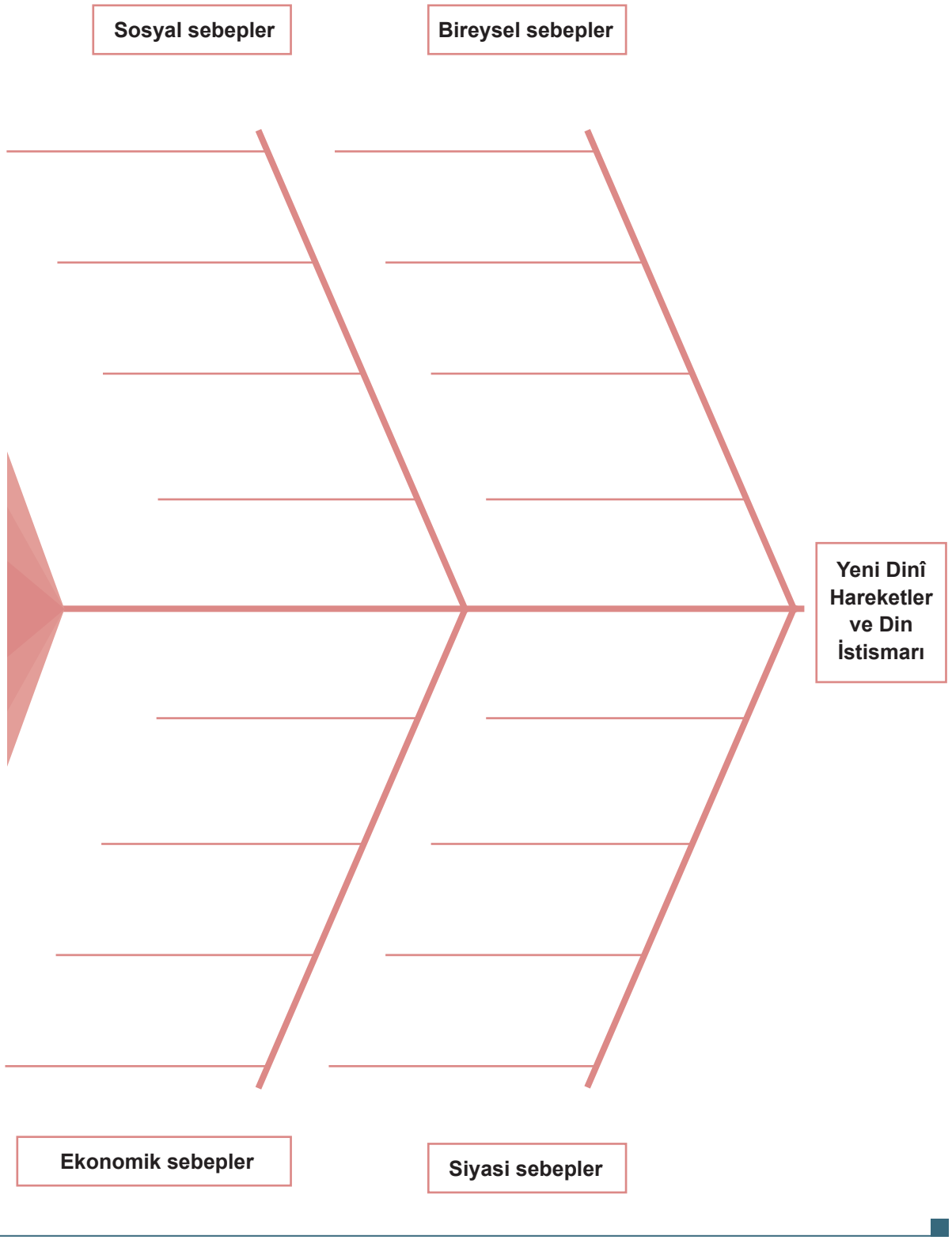
2. Aşağıdaki metni okuyunuz.

Transandantal Meditasyon hareketi, kendini seküler bir yöntem gibi tanıtsa da kökenleri bütünüyle dünyevi değildir. Uygulamada Hinduizm'e ait teknikler ve geleneksel dualarla yapılan başlangıç ritüeli yer alır. Bu nedenle modern bir stres yönetimi gibi sunulsa da aslında geleneksel inançların günümüze uyarlanmış bir şeklidir.

(bk. Uluç, *Yeni Dini Hareketler*, 157-159)

3. Yukarıdaki metinlerden yararlanarak FETÖ, DAEŞ, yeni dinî hareketler gibi din istismarında bulunan oluşumlarla ilgili merak ettiğiniz sorulara dair bilgi toplayınız.

Değerlendirme: Topladığınız bilgilerin doğruluğunu öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz. Değerlendirme sonucunuzu aşağıdaki balık kılçığı diyagramına yazınız.

Terörist, illegal, çıkarcı yapı ve gruplar dinî ve toplumsal değerleri istismar ederek kendi siyasi, ekonomik ve sosyal düzenlerini kurmaya çalışırlar. Bu amaçla baskı, tehdit, şantaj, kumpas, görevi kötüye kullanma, casusluk gibi yasa dışı yolları kullanırlar.[70] Bu örgütlerin başında FETÖ ve DAEŞ gibi terör örgütleri gelir. FETÖ, devlet kurumlarına sızarak millî güvenliği tehdit etmiş; darbe girişimiyle ülkenin demokratik yapısını, birlik ve beraberliğini hedef almıştır *(Görsel 4.9)*. Müslümanlara yönelik dışlayıcı tutumuyla kardeşlik birliğini sarsmış, İslami kavramları bağlamından koparark insanların dinî anlayışlarını olumsuz etkilemiştir. Özellikle hoşgörü, diyalog, hizmet, cemaat, rüya, keramet, itaat vb. dinî kavram ve söylemleri kendi menfaatleri uğruna istismar etmişlerdir. FETÖ mensupları çıkarlarına aykırı gördükleri kişilere iftira atarak ve kumpas kurarak onların onurunu, hakkını ve özgürlüğünü ihlal etmişlerdir. İhtiyaç sahiplerinin hakkı olan zekât ve sadakayı da himmet adı altında haraca dönüştürerek kendi çıkarı için kullanmıştır.[71]

Görsel 4.9: *FETÖ'nün darbe girişimi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi de hedef alınmıştır.*

DAEŞ ise Irak ve Suriye'deki savaş ortamında güçlenmiş, "hilafet" iddiasıyla tüm Müslümanları etkilemeye çalışmış ancak şiddet ve terör eylemleri nedeniyle İslam dünyasında ve uluslararası alanda kabul görmemiştir. İslam'ı bilinçli bir şekilde yanlış yorumlayarak toplumsal barışı ve küresel güvenliği sarsmıştır. Özellikle hilafet, şehadet, cihat vb. dinî kavram ve söylemler üzerinden insanları etkileyerek aileleri parçalamış, onları korku ve baskı altında yaşamaya zorlamıştır.[72]

6. Etkinlik

25 dk.

Adı	Bilginin Hakikati
Amaç	Yeni dinî hareketler ve din istismarının ortaya çıkış sebeplerini ve sonuçlarını sorgulayabilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

FETÖ içinde bulunan itirafçılar tarafından cemaat üyelerinin, kendilerine gelen talimatları Hz. Muhammed'in (sav) talimatları olarak kabul ettikleri ve bunlara sorgusuz bir şekilde itaat ettikleri belirtilmektedir. Cemaatin üst kademesindeki sorumlular, sohbetlerinde "Peygamber Efendimizi rüyada görenler var." şeklinde hikâyeler anlatarak Fethullah Gülen'den gelen her talimatı sanki ilahi bir emir gibi sunmuşlardır.

(Basından alınmıştır.)

1. **Rüyaların dinî olarak bir bağlayıcılığı veya hayatı yönlendirme etkisi var mıdır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.**
2. **Aşağıda din istismarına karşı alınabilecek önlemlere dair bazı örnekler verilmiştir. Siz de kendi önerilerinizi noktalı yerlere ekleyiniz.**
   - Dinî bilgileri doğru kaynaklardan öğrenmek
   - Eleştirel ve sorgulayıcı olmak
   - .....
   - .....
   - .....
3. **Dinî bilgileri öğrenme ve doğru bilgiye ulaşmanın yollarıyla ilgili bir araştırma yapınız. Araştırma sonuçlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.**

Değerlendirme: Karekoddaki Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Görsel 4.10: *Sivil toplum örgütlerinin İslamofobi ve nefret suçlarına yönelik protestoları (Irkçılığa Hayır. Nefrete Hayır. İslamofobi'ye Hayır.)*

Dinî kavram ve değerleri menfaatleri uğruna istismar eden örgütlerin de etkisiyle özellikle Batı'da İslamofobi artmıştır. **İslamofobi** sözlükte İslam'a veya Müslümanlara karşı beslenen korku, nefret, düşmanlık ve kin olarak tanımlanır.[73] Artan göç ve sığınmacı hareketlerinin İslam ve Müslümanlar üzerinden güvenlik ve kültürel kaygılarla değerlendirilmesi İslamofobi'nin yükselmesine zemin hazırlamıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından bu düşünce güçlenmiş ve Müslümanlar, yalnızca farklı bir topluluk değil güvenlik açısından bir "düşman" veya "sorun" olarak görülmeye başlanmıştır.[74]

İslam düşmanlığı medya ve küresel çıkar çevreleri tarafından desteklenerek daha da yaygınlaştırılmıştır. Haberler, filmler ve dizilerde Müslümanlar çoğu zaman terör, şiddet ve tehdit ile ilişkilendirilmiştir. Bu durum İslam'a yönelik yanlış algıların güçlenmesine yol açmıştır.[75]

Din istismarı ve yeni dinî hareketlerle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

İslamofobi, inanç özgürlüğü ve insan haklarına aykırı büyük bir sorundur. Bu durumla mücadele etmek dünya barışını savunan herkesin sorumluluğudur *(Görsel 4.10)*. İslam'ın barış ve adalet anlayışının doğru aktarılması, İslamofobi ile mücadele merkezlerinin kurulması ve medya ile iletişim araçlarının ötekileştirici diline karşı önlemler alınması gibi sorumlulukların Müslümanlar tarafından yerine getirilmesi önemlidir.

Sıra Sizde

Son yıllarda dünya genelinde artan İslamofobi, pek çok acı olaya sebep olmuştur. Bu olaylardan bazıları şöyledir.

Almanya'da 100'den fazla camiye saldırı düzenlenmiş, camiler kundaklanmış ve duvarlarına nefret içerikli ifadeler yazılmıştır. Kanada'da ise 2021 yılında bir aile, sadece Müslüman oldukları için canlarına mal olan bir saldırıya uğramıştır. Fransa, Danimarka ve İsveç'te çeşitli şehirlerde defalarca Kur'an-ı Kerim yakma girişimleri olmuştur. Başörtülü kadınlara yönelik saldırılar olmuş ve kamusal alanda başörtüsü yasakları getirilmiştir. Bu olaylar, İslamofobi'nin yalnızca bir fikir değil toplumları tehdit eden, can alan ve barış içinde yaşamayı engelleyen tehlikeli bir nefret biçimi olduğunu açıkça göstermektedir.

(Çeşitli basın haberlerinden derlenmiştir.)

1. Yukarıdaki metinde İslamofobi'nin pek çok insana zarar veren eylemlerine dikkat çekilmektedir. Bu durumun sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi aşağıdaki noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

2. Yeni dinî hareketlerin ve dini istismar eden yapılanmaların bireysel, toplumsal, ekonomik ve siyasal etkileri ile ilgili çıkarımlarınızı yazınız.

.....

.....

.....

Kontrol Noktası

Bu ünitede öğrendiğiniz en ilginç bilgi nedir?

Bu ünitede öğrendiğiniz hangi bilgileri günlük hayatta kullanırsınız?

Bu ünitede hangi konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmek istersiniz?

4.4. Kur'an'dan Mesajlar

Konuya Başlarken

İsim ve sıfatlarını bilmenin Yüce Allah'ı tanımaya etkisi nelerdir?

Sıra Sizde

Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an-ı Kerim meallerinden ya da karekoddaki genel ağ bağlantısından yararlanarak Hadid suresinin 1-5. ayetlerini inceleyiniz.

7. Etkinlik

15 dk.

Adı	Kur'an-ı Kerim'i Öğrenmenin İlkeleri
Amaç	Bir ayeti incelerken yararlanacak ilkeleri belirleyebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Öğretmen rehberliğinde üye sayısı eşit gruplar oluşturunuz ve bir grup sözcüsü seçiniz.

2. Kur'an-ı Kerim'i anlamanın neden önemli olduğunu grup içinde tartışınız ve ulaştığınız sonuçları grup sözcüleri aracılığıyla sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

3. "Kur'an-ı Kerim'deki bir ayeti incelerken nelere dikkat etmeliyiz?" sorusuna grup içinde tartışarak cevaplar arayınız.

4. Ulaştığınız cevapları grup sözcüleri aracılığıyla sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

5. Ortak cevapları grup sözcüleri aracılığıyla tahtaya yazınız.

6. Tahtaya yazılan cevapların hangi alanla ilgili olduğunu belirleyiniz.

Değerlendirme: Ortaya çıkan sonuçları öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz.

Tefsir, Kur'an-ı Kerim incelemelerinde izlenmesi gereken ilke ve yöntemleri belirleyen, sınırları ve amacı belli bir ilim dalıdır. Kur'an-ı Kerim'in nüzulü toplanması, yazılışı, okunuşu, mucize oluşu, Mekki ve Medeni oluşu, nüzul sebepleri vb. dil ve tarih çerçevesinde incelenebilecek Kur'an-ı Kerim'le ilgili konuların tamamını içerir.[76] Bu doğrultuda Kur'an'ı anlamaya çalışırken indirildiği dilin özellikleri ve edebiyatı, ayetlerin bağlamı, dönemin sosyal ve kültürel şartları ile ilk muhatapların durumu göz önünde bulundurulmalıdır.[77]

Ayetleri İncelerken Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler

- Arapçanın dil bilgisi kuralları ve edebî sanatlarını bilmek
- Ayetlerin indiriliş sebepleri (esbabınüzul) veya maksadını bilmek
- İslam'ın temel maksat ve hikmetini bilmek
- Ayetlerin indirildiği dönemi ve bu dönemin şartlarını bilmek
- Kur'an ve sünnete bütüncül olarak bakmak
- İlk muhatapların (ashap) tefsirlerine başvurmak
- Tefsir usulü ve ilmini bilmek
- Dinî ve akli ilimlere başvurmak

(bk. "Tefsir", 8/57)

Bilgi Görseli 4.16: *Ayetleri incelerken dikkat edilmesi gereken hususlar*

Hadid suresinin 1-5. ayetleriyle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

8. Etkinlik

30 dk.

Adı	Hadid Suresinin 1-5. Ayetleri
Amaç	Hadid suresi 1-5. ayetlerin mesajlarını tahlil edebilme

Yönerge: Aşağıdaki adımları takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Aşağıda verilen Hadid suresinin 1-5. ayetlerini ve mealini okuyunuz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝١ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ ۚ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٢ هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ
وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝٣ هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي
سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۖ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا
وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۖ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۖ وَاللّٰهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝٤ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۖ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ۝٥

(Hadid suresi 1-5. ayetler)

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1. **Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır.**
2. **Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.**
3. **O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.**
4. **Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden O'dur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.**
5. **Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur ve bütün işlerin dönüp varacağı merci ancak Allah'tır.**

2. Okuduğunuz ayetleri incelerken aşağıdaki ilkelerden hangisine başvuracağınızı belirleyiniz.

Arapça dil bilgisi ve edebî sanatlar	☐
Esbabınüzul (indiriliş sebepleri)	☐
Maksat (indiriliş amacı)	☐
Akli ve dinî ilimler (kelam, fıkıh, mantık)	☐
Kur'an ve sünnete uygunluk	☐

3. Ayetlerde geçen kavram, değer ve hükümleri (emir veya ilke) tespit ediniz.

4. Belirlediğiniz ilkelerden hareketle ayetleri inceleyiniz ve aşağıdaki şemayı doldurunuz.

Ayetlerde geçen kavramlar	Ayetlerde geçen isimler
Hadid suresinin 1-5. ayetleri	
Ayetlerde geçen değerler	Ayetlerden çıkarılabilecek hükümler

5. Ayetlerden çıkardığınız sonuçları aşağıdaki noktalı alana yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Değerlendirme: Çıkardığınız sonuçları öğretmen rehberliğinde değerlendiriniz.

Kontrol Noktası

İslam düşüncesinde Allah'ı (cc) gereği gibi bilmek, O'nun isim ve sıfatlarını doğru bir şekilde kavramakla mümkün olur. Bu anlamda Hadid suresinin ilk beş ayeti Allah'ın (cc) varlığı ve mahiyeti hakkında önemli açıklamalar sunar.

Buna göre Hadid suresinin ilk beş ayetinin varlık, bilgi ve ahlak anlamında ne ifade ettiğiyle ilgili düşüncelerinizi noktalı alana yazınız.

Varlık	.....
Bilgi	.....
Ahlak	.....

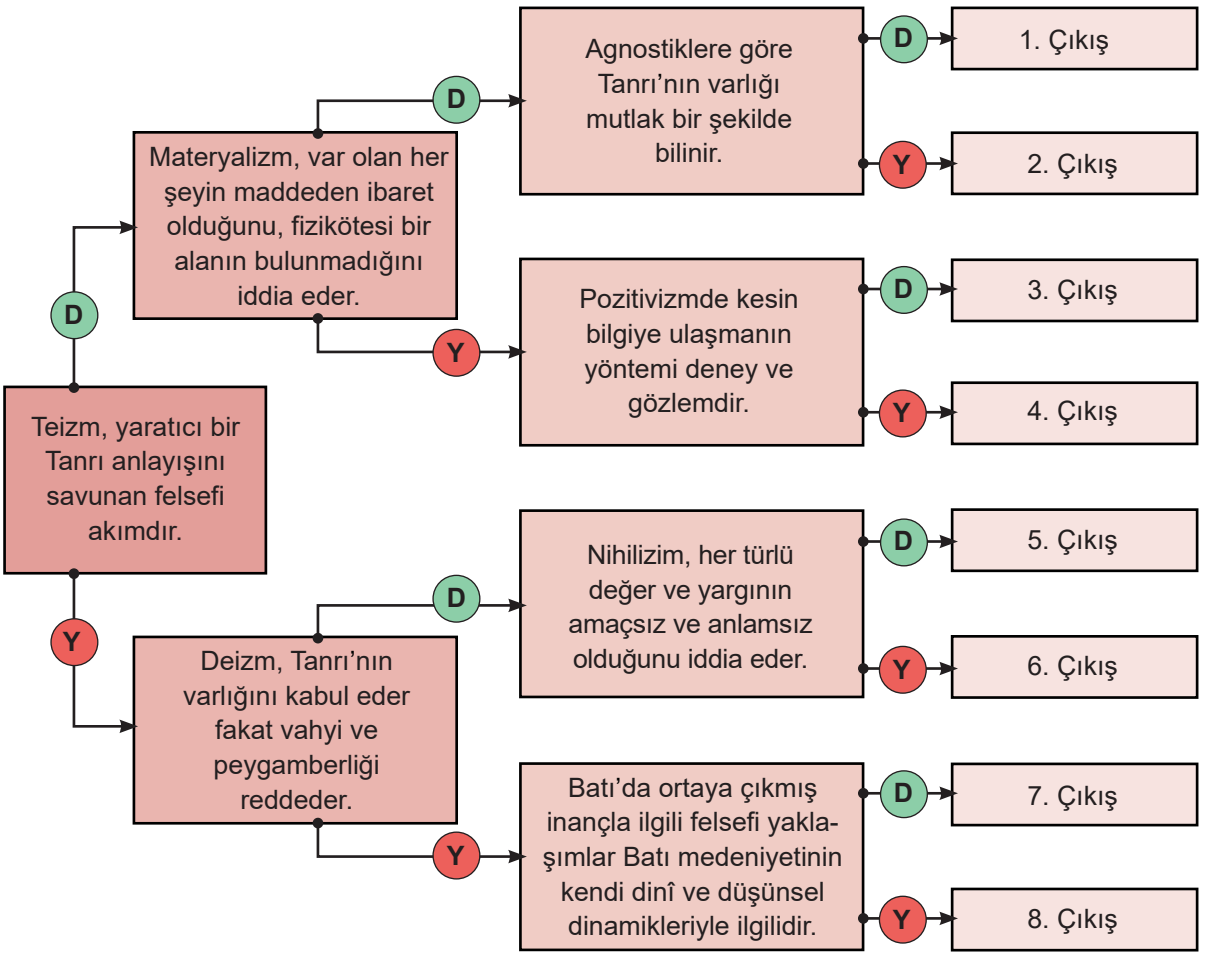
Farklı Kaydet

Aşağıdaki alana inançla ilgili meseleleri özetleyen bir metin yazınız.

.....

Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1. Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri tabloda verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız.

alternatif	grup	hikmet	imtihan	iyilik
kelam	kötülük	lider	sadaka	teodise

2. Felsefi bir kavram olan ……..…….. kötülük problemi bağlamında kullanılır.

3. İslam düşüncesinde ……..…….. kişiye dünya ve ahirette fayda verecek davranışları kapsar.

4. İslam düşüncesinde ……..…….. kişiyi dünya ve ahirette zarara uğratacak davranışları kapsar.

5. İnsanın varlıkların hakikatini, gücü oranında bilmesi ……..…….. kavramıyla ifade edilir.

6. İnsanın akıl ve iradesini kullanarak seçim yapması ve bu süreçte sınanması …..... anlamına gelir.

7. Dini istismar eden oluşumlarda …..... genellikle manevi otorite olarak kabul edilir.

8. Dini istismar eden oluşumların cami, mescit vb. ibadethaneler dışında kendilerine ait …..... mekânları vardır.

9. Dini istismar eden oluşumlar yardım, bağış, …..... gibi talepleriyle dinî duyguları manevi baskı aracı olarak kullanılır.

Aşağıda verilen ifadelerin sonuna ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak ifadelerle kavramları eşleştiriniz.

10.	Dünyevileşme anlamına gelen kavram; haz, tüketim ve mutluluk odaklı bir hayat tarzı benimser.	(....)
11.	İnsan aklının Tanrı ve evren hakkındaki mutlak gerçeği bilemeyeceğini ileri sürer.	(....)
12.	Yalnızca olgusal ve bilimsel bilginin gerçekliğini kabul eder.	(....)
13.	Tanrı'nın evreni yarattığını kabul eder fakat evrene müdahalesini reddeder.	(....)
14.	Varlık ve değer anlamında her türlü bilginin göreceli, değersiz ve anlamsız olduğunu savunur.	(....)

a	Agnostisizm
b	Deizm
c	Nihilizm
ç	Pozitivizm
d	Sekülarizm
e	Teizm

15. Allah'ın (cc) hikmet sahibi olması O'nun tüm fiillerinin hayra yönelik bir amacı bulunduğunu gösterir. Ancak insanın bilgisi sınırlı olduğu için O'nun fiillerinin hikmet ve amacının tam olarak kavraması mümkün değildir.

Yukarıdaki metne göre aşağıdaki bilgilerden hangilerine ulaşılabilir? İşaretleyiniz.

- ☐ Allah (cc), tüm fiillerinde mutlak hâkim ve hikmet sahibidir.
- ☐ Allah'ın (cc) fiillerinin mutlak iyiliğe yönelik bir amacı vardır.
- ☐ İlahi fiiller dünyada rastgele veya tesadüfen meydana gelir.
- ☐ Allah'ın (cc) fiillerinin hikmetini insanlar her zaman tam olarak kavrayamayabilir.
- ☐ İnsan, evrende tüm zamanlarda olmuş ve olabilecek olayların bilgisine sahiptir.
- ☐ İnsan, aklı ve bilimsel birikimi sayesinde evrendeki her şeyi kontrol edebilir.

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

16. 20. yüzyılın başında, insanı yüksek bir konumda tutan dinî inanç iskelesi çökmüştü. İnsanlar artık kim olduklarını, ne olduklarını bilmiyorlardı. Yüzyıl boyunca insana dair fikirler kökten değişti ve beraberinde geleneksel insani duyarlılıkları da alıp götürdü. Bilim ve felsefe insanı yeniden ortaya çıkarmaya çalıştı ama başarılı olamadı.

(bk. Barry Sanders, *Naif Ruhlar*, 10)

Yukarıdaki metne göre aşağıdakilerden hangisi yazarın eleştirilerinden biri değildir?

A) İnsanlar kim olduklarına dair bunalım içindedir.

B) Geleneksel insani duyarlılıklar artık önemsizdir.

C) Bilim ve felsefe insanı yeniden ortaya çıkarmada başarılıdır.

D) Din ve inançların terk edilmesi insanları hiçliğe sürüklemiştir.

E) İnsanın büyük varlık zincirindeki konumu modern dönemde çökmüştür.

17. "Onun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?"

(Fussilet suresi 53. ayet)

Bu ayetten hareketle aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Deney ve gözlem kesin bilgi için gereklidir.

B) Evrenin kökeni kutsal kitaplarda açıklanmıştır.

C) Bilimsel teoriler, kutsal anlatılarla ispatlanmıştır.

D) Bazı bilimsel bilgiler kültürel bilgiyle çelişebilmektedir.

E) Tanrı'nın varlığı insanın iç ve dış deneyimlerine açıktır.

18. "Hiçbir otoriteye boyun eğmeyen, ne kadar saygıdeğer olursa olsun hiçbir ilkeye inanmayan kişi boşlukta, havasız bir fezada ayakta kalamaz." **diyen bir kişi aşağıdaki felsefi akımlardan hangisini eleştiriyordur?**

A) Teizm

B) Deizm

C) Nihilizm

D) Sekülarizm

E) Materyalizm

19. Aşağıdakilerden hangisi İslamofobi'nin yükselmesinin sebepleri arasında gösterilemez?

A) Bazı grupların maddi çıkar elde etme isteği

B) Müslümanların dinî ilkelerinden ödün vermemesi

C) Dünyada yükselen yabancı düşmanlığı ve ırkçılık

D) İslam'ın medyada terör ve şiddetle ilişkili gösterilmesi

E) Dini istismar eden grupların oluşturduğu yanlış İslam algısı

20. "Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir. O üstündür, her yaptığında hikmet vardır. Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter."

(Hadid suresi 1-2. ayetler)

Bu ayetlerde verilen mesajlar dikkate alındığında aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?

A) Evren yalnızca kendi doğal yasalarına tabidir.

B) Allah (cc), yarattığı varlıklara dilediği gibi hükmeder.

C) Allah'ın (cc) yaptığı her işte mutlaka bir hikmet vardır.

D) Kâinattaki her şey kendi hâl diliyle Allah'ı (cc) zikreder.

E) Evrendeki varlıkların tümü Allah'ın (cc) kanununa boyun eğer.

21. Herkes hayatın kutupsallığının izlerini tanır. Sevinç ve hiddet, uyum ve çatışma, huzur ve huzursuzluk, zevk ve acı, sağlık ve hastalık, güzellik ve çirkinlik, başarı ve başarısızlık, anlam ve anlamsızlık. Benliğimiz aralıksız evreler hâlinde her birini deneyimleyerek gelişir ve var olur.

(Schmid, *Salınmak: Hayattan Sevinç Duyma Sanatı*, 50)

Yukarıdaki paragraftan yararlanarak kötülük problemi ve hayattaki kutupsallık en doğru biçimde nasıl ilişkilendirilebilir?

A) Kötülüğün tamamen yok edilmesi gerektiği

B) Zorlukların insan gelişiminin parçası olamayacağı

C) Kötülüğün insan gelişimine hiçbir katkısı olmadığı

D) İyi ve kötünün birbirine bağlı ve kaçınılmaz olduğu

E) Yalnızca iyiliğin var olduğu bir dünya mümkünlüğü

22. Televizyonda veya bazı sosyal medya hesaplarından tespih, seccade gibi ürünler "bereket getirir", "manevi huzur verir", "rüyada Hz. Muhammed'i (sav) görmeye yardım eder" gibi ifadelerle pazarlanmaktadır.

Aşağıdakilerden hangisi bu tür paylaşımlar karşısında gösterilen doğru bir tutumdur?

A) Ürünün manevi yönünün olduğunu düşünüp satın almak

B) Sosyal medyada sıkça görüldüğü için doğru olduğunu varsaymak

C) Dinî duyguların ticari amaçla kullanılmasına karşı eleştirel yaklaşmak

D) Bu tür ürünlerin pahalı olmasının manevi değerini artırdığına inanmak

E) Paylaşımları yapan kişilerin dinî bilgi düzeyini araştırmadan onlara güvenmek

23. Yeni dinî hareketler arasında yer alan Osho; meditasyon ve terapi kursları aracılığıyla bedendeki biyoenerjiyi kullanma, enerji dengelenmesi, sezgisel mesaj alma gibi yöntemlerle takipçilerine huzur vaat etmektedir. Bu hareket, Doğu kültürünün mistik anlayışını Batı'nın psikolojik yaklaşımlarıyla birleştiren bir yapıya sahiptir. Ancak hareketin uyguladığı sıra dışı meditasyon ve terapi yöntemlerinin birçok kişide fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara yol açtığı görülür.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi yeni dinî hareketlere yaklaşımda dikkat edilmesi gereken bir durumdur?

A) Her öğretinin faydalı olan yanlarına odaklanılmalıdır.

B) Batı kültüründen ilham alınan her yaklaşım doğrudur.

C) Hareketin lideri ve takipçilerin kişisel tecrübeleri ölçüt kabul edilir.

D) Popüler nefes terapisi yöntemleri dinî ve bilimsel açıdan sakıncalı değildir.

E) Bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar verebilecek uygulamalar eleştirel bir bakışla değerlendirmelidir.

24-25. soruları aşağıdaki metne göre cevaplandırınız.

Modern felsefi akımların birçoğu insanın varoluşunu yalnızca düşünme yetisiyle açıklar. Bu bakış açısı, insanı bilinçli ve özgür bir birey olarak ele alırken onu anlam ve yaratılış bağlamından koparır. Oysa inanç sistemleri, insanı sadece düşünen bir varlık olarak değil aynı zamanda bilinç, ruh ve sorumluluk sahibi bir varlık olarak görür. Bu nedenle insanı yalnızca akıl ile tanımlamak, onun evrendeki yerini ve manevi yönünü eksik anlamaya yol açabilir.

24. Buna göre inançla ilgili felsefi yaklaşımlar insan ve onun değeri konusunda ne tür kayıplara yol açmıştır? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

25. Modern felsefi akımların dinî inançlara yönelik yaklaşımındaki temel sorun nedir? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sonnot

[1] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "inanç".
[2] bk. Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 573.
[3] bk. Topaloğlu, "Teizm".
[4] bk. Aydın, *Din Felsefesi*, 17.
[5] bk. Topaloğlu, "Teizm".
[6] bk. Topaloğlu, "Teizm".
[7] bk. "Deizm", 2/187.
[8] bk. Altunışık, "İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları", 637.
[9] bk. "Deizm", 2/190.
[10] bk. Rahman suresi 29. ayet.
[11] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "materyalizm".
[12] bk. Topaloğlu, "Materyalizm", 28/137.
[13] bk. Topaloğlu, "Materyalizm".
[14] bk. Topaloğlu, "Materyalizm".
[15] bk. Türker, *Evrim Risalesi*, 45.
[16] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "pozitivizm".
[17] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "olgu".
[18] bk. Kutluer, "Pozitivizm". 34/334.
[19] bk. Cevizci, "Materyalizm", 278.
[20] bk. "Pozitivizm", 6/484-488.
[21] bk. Türker, *Evrim Risalesi*, 28.
[22] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "sekülarizm".
[23] bk. "Sekülerizm", 7/177.
[24] bk. "Sekülerizm", 7/177-178.
[25] bk. Ankebut suresi 64. ayet, Ali İmran suresi 185. ayet.
[26] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "agnostisizm".
[27] bk. Kutluer, "Lâedriyye", 27/41.
[28] bk. "Agnostisizm", 1/130-131.
[29] bk. "Ateizm", 1/350-351.
[30] bk. "Ateizm", 1/354-356.
[31] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "nihilizm".
[32] bk. "Nihilizm", 358-360.
[33] bk. "Nihilizm", 358-359.
[34] bk. Dağ, *Transhümanizm*, 9.
[35] bk. Dağ, *İnsansız Dünya Transhümanizm*, 17-20.
[36] bk. Bulgen, *Yapay Zekâ ve İslâm*, 97.
[37] bk. Secde suresi 7-9. ayetler.
[38] bk. "Ahiret", 1/142.
[39] Müminun suresi 115-116. ayetler.
[40] bk. Şûra suresi 30. ayet.
[41] bk. Müminun suresi 33. ayet.
[42] bk. Mülk suresi 2. ayet.
[43] bk. Aydın, *Din Felsefesi*, 153.
[44] bk. Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 557.
[45] bk. "Hüsün-Kubuh", 4/75.
[46] bk. Sürmeli vd., "hasene", 124.
[47] bk. Yavuz "şer", 38/ 539.
[48] bk. "Hüsün-Kubuh", 4/76.
[49] bk. Fatır suresi 8. ayet.
[50] bk. Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", 19/59.
[51] Nahl suresi 90. ayet.
[52] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "hikmet".
[53] bk. Sürmeli vd., "hikmet", 138.
[54] bk. Bakara suresi 216. ayet.
[55] bk. Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 558.
[56] Yunus suresi 44. ayet.
[57] bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/752.
[58] Şûra suresi 30. ayet
[59] bk. Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 557.
[60] bk. Aydın, *Din Felsefesi*, 152-254.
[61] Kamer suresi 49. ayet.
[62] bk. Özafşar, *Diyanet Hadislerle İslam*, 1/602.
[63] bk. Düzgün, *Kelam El Kitabı*, 558-563.
[64] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "istismar".
[65] bk. Certel, *Din İstismarı Üzerine*, 2.
[66] bk. Turan, *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi*, 13.
[67] bk. Köse, *Milenyum Tarikatları*,16.
[68] bk. Köse, *Milenyum Tarikatları*, 13- 25.
[69] bk. Köse, *Milenyum Tarikatları*, 8.
[70] bk. TCİB, "FETÖ Kitabı". https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/feto-fetullahci-teror-orgutu-kitabi
[71] bk. DİYKB, Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Raporu.
[72] bk. Abubaker, *Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: Işid*.
[73] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "İslamofobi".
[74] bk. Ar, *İslamofobik Kurguda Oryantalizmin Rolü*.
[75] bk. DİYKB, Terör örgütleri, İslam'a ve Müslümanlara Asla Mal Edilemez.
[76] bk. Sürmeli vd., "Tefsir Usülü", 356.
[77] bk. "Tefsir", 8/57.

5. ÜNİTE

YAHUDİLİK VE HRİSTİYANLIK

Ünite Dosyası

Ünite Sunusu

5.1. Yahudilik

5.2. Hristiyanlık

Anahtar Kavramlar

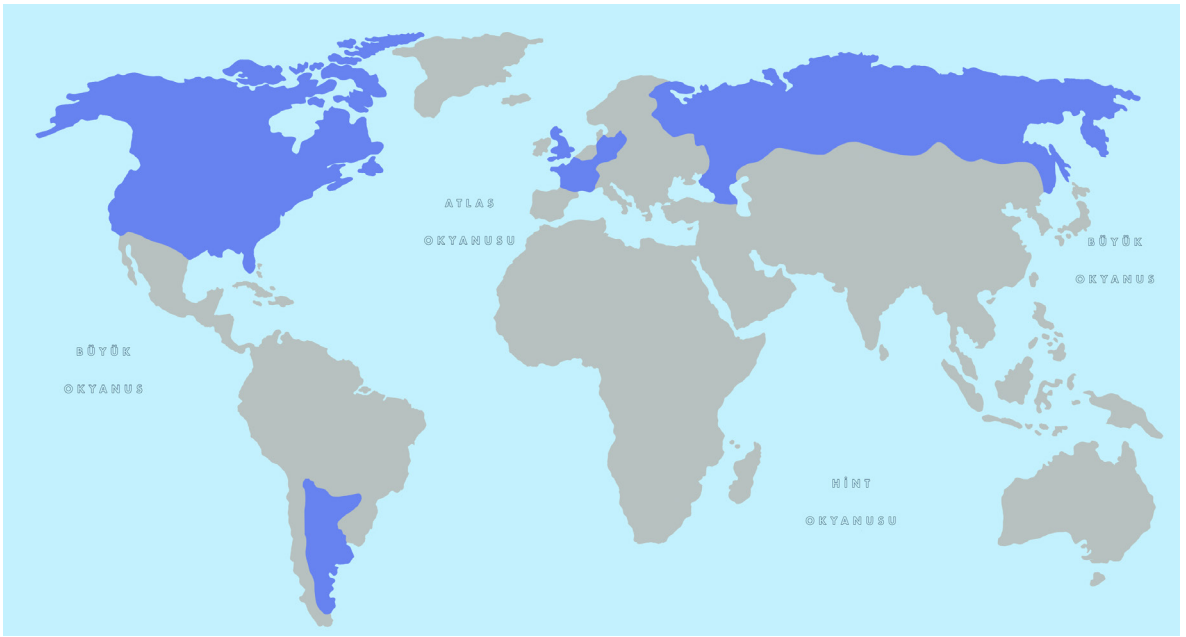
- **Ahd-i Atik**
- **Ahd-i Cedit**
- **Elohim**
- **haç**
- **havra**
- **İncil**
- **katedral**
- **kilise**
- **Kitab-ı Mukaddes**
- **Musevi**
- **ritüel**
- **sakrament**
- **sinagog**
- **şapel**
- **Tanah**
- **teslis**
- **Tevrat**
- **vaftiz**
- **Yehova**

Bu ünitede sizlerden

- Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin tarihini ve temel özelliklerini özetleyebilmeniz

beklenmektedir.

Üniteye Başlarken

Görsel 5.1: *Yahudiliğin yoğun olduğu bölgeler*

Tarihsel süreç içinde farklı coğrafyalarda bulunan Yahudiler bugün en yoğun olarak İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşamaktadırlar. Ayrıca Fransa, Kanada, Birleşik Krallık, Arjantin, Rusya Federasyonu, Almanya gibi ülkelerde de çok sayıda Yahudi bulunmaktadır. Dünya genelindeki Yahudi nüfusu yaklaşık 14.6 milyondur.

(Genel ağdan alınmıştır.)

Görsel 5.2: *Hristiyanlığın yoğun olduğu bölgeler*

Hristiyanlar, bugün farklı mezheplere mensup olarak Dünya'nın pek çok bölgesinde yaşamaktadır. En yoğun Hristiyan nüfusun bulunduğu ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve Brezilya'dır. Ayrıca Meksika, Nijerya, Rusya Federasyonu, Filipinler, Etiyopya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi ülkelerde de çok sayıda Hristiyan yaşamaktadır. Dünya genelinde yaklaşık 2.4 milyar Hristiyan bulunmaktadır.

(Genel ağdan alınmıştır.)

5.1. Yahudilik

Konuya Başlarken

1. Aşağıdaki görselleri, Tevrat'tan alınan bölümden yararlanarak Yahudiliğin günlük hayata yansıması açısından değerlendiriniz.

"İsrail halkına de ki, 'Kuşaklar boyunca giysinizin dört yanına püskül dikeceksiniz. Her püskülün üzerine lacivert bir kordon koyacaksınız. Öyle ki, püskülleri gördükçe RAB'bin buyruklarını anımsayasınız. Böylelikle RAB'bin buyruklarına uyacak, yüreğinizin, gözünüzün istekleri ardınca gitmeyecek, hainlik etmeyeceksiniz.'"

(Çölde Sayım 15:38-39)

2. Yahudilik hakkındaki bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kökeni Hz İbrahim'e dayanan Yahudilik tek tanrılı dinlerin en eskisidir. Dünya'nın farklı bölgelerinde mensupları bulunan Yahudilik bir hayat tarzını, dinî ve etnik kimliği ifade eden millî özellikler taşır. Bu dinî anlayışta sıkça dile getirilen "Yahudilik, Tanrı'nın Yahudiler için seçtiği dindir." ifadesinde bu durum açıkça görülür.[1]

Yahudileri tanımlamak için Kur'an-ı Kerim'de "Benî İsrail (İsrailoğulları)", "Hûd", "Hâdû" ve "Yehûd" kelimeleri kullanılır.

(bk. Bakara suresi 40 ve 113. ayetler, Nisa suresi 46. ayet)

Sıra Sizde

Yahudilik, köklü tarihsel geçmişi ve güçlü sözlü-yazılı geleneğiyle yaşayan dünya dinleri arasında önemli bir yere sahiptir. Binlerce yıllık birikim sonucunda din, hukuk, kültür ve düşünce alanlarında etkili bir miras oluşturmuştur. Bu nedenle Yahudiliği doğru biçimde anlamak, insanlık tarihini daha bütüncül anlamaya katkı sağlar.

(bk. Meral, "Yahudilik", 61)

Metne göre Yahudiliği doğru anlamak insanlık tarihini kavramaya nasıl katkı sağlar? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

Yahudiliğin Tarihçesi

Yahudiler, tarihlerini Hz. İbrahim'le başlatırlar ve bu kabul yaklaşık dört bin yıllık bir geçmişe işaret eder. Yahudilerin kutsal kitabına göre Hz. İbrahim, MÖ 21–20. yüzyıllar arasında Ur ve Harran'da yaşamış; aldığı vahiy üzerine bugün Filistin olarak bilinen Kenan bölgesine göç etmiştir. Yahudi inancına göre Tanrı, Hz. İbrahim'le bir ahit yapmış ve Kenan topraklarını onun soyuna vadetmiştir.[2]

Yahudi geleneğine göre Hz. İbrahim'in Eber adında bir atası bulunmaktadır. Bu nedenle ona "Eber'in soyundan gelen" anlamında **İbrani** adı verilmiş; konuştuğu dil de İbranice olarak adlandırılmıştır.

Yahudi inancına göre Tanrı'nın Hz. İbrahim'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vaat ettiği topraklara arzımevut denilmektedir.

(bk. Küçük, "Arz-ı Mev'ûd", 3/442)

Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İshak ve onların soyundan gelenler de İbrani ismiyle anılmıştır. Yahudilerin kutsal metinlerinde anlatılan bir olaya göre kendisini "Tanrı adamı" olarak tanıtan bir kişi Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'la sabaha kadar güreşmiş ancak onu yenememiştir. Sabah olduğunda bu kişi Hz. Yakub'u kutsamış ve ona "Tanrı'yla güreşen" anlamına gelen **İsrail** adını/ünvanını vermiştir. Bu olaydan sonra Hz. Yakub'un soyundan gelenler İsrailoğulları olarak adlandırılmış İbrani topluluğu da zamanla İsrail olarak anılmaya başlanmıştır.[3]

Hz. Musa ve Mısır'dan Çıkış

Görsel 5.3: *Hz. Musa zamanında İsrailoğulları'nın yaşadığı yerler*

Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'tan sonra İsrailoğulları uzun bir süre Mısır'da refah içinde yaşamıştır. Ancak daha sonra başa geçen firavun, İsrailoğulları'nı köleleştirip kendisi adına çalışmaya zorlamıştır. İsrailoğulları'nın, firavunun tüm baskılarına rağmen çoğalarak bölgeye yayılması Mısır yönetimini tedirgin etmiştir. Bunun üzerine firavun, doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretmiştir.[4] Hz. Musa bu dönemde dünyaya gelmiş, annesi onu korumak amacıyla bir sepete yerleştirerek Nil Nehri'ne bırakmıştır. Sepet Nil'de sürüklenirken firavunun kızı sepetin içindeki bebeği fark etmiş ve onu saraya götürmüştür. Sarayda büyüyen Hz. Musa gençlik çağında yaptığı kavgada istemeden bir Mısırlının ölümüne neden olmuştur. Bunun üzerine Mısır'dan ayrılarak Medyen'e yerleşmiştir.[5]

Hz. Musa, Medyen'de hayvan otlattığı sırada çalıların arasından gelen bir ses duymuştur. Yahudi inancına göre Tanrı **Yehova**, Hz Musa'ya hitap etmiş ve onu İsrailoğulları'nı kölelikten kurtarmakla görevlendirmiştir.[6] Yehova, Yahudilikte İsrailoğulları'nın koruyucusu, yöneticisi ve yönlendiricisi olarak kabul edilen yüce varlıktır.[7] Hz. Musa, Yehova'nın emriyle kardeşi Hz. Harun'u da yanına alarak Mısır'a dönmüş; dönemin firavunuyla görüşerek ona ilahi mesajı tebliğ etmiştir.[8] Ancak firavun, Hz. Musa'nın tüm uyarılarına rağmen ona inanmamış ve İsrailoğulları'na zulmetmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Hz. Musa ve İsrailoğulları Mısır'dan çıkmış, Kızıldeniz'i aşmıştır.[9] Sina Dağı'nda ise Hz. Musa'ya İsrailoğulları'nın dinî ve toplumsal hayatını düzenleyen kuralların yer aldığı on emir verilmiştir *(Görsel 5.3)*.

Bilgi Görseli 5.1
Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda verilen on emir

1. *Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrı'n benim. Benden başka Tanrı'n olmayacak.*
2. *Put yapmayacak ve onlara tapmayacaksın.*
3. *Tanrı'nın adını boş yere ağzına almayacaksın.*
4. *Cumartesi gününü kutsal sayacak ve o gün hiçbir iş yapmayacaksın.*
5. *Annene babana saygı göstereceksin.*
6. *Adam öldürmeyeceksin.*
7. *Zina etmeyeceksin.*
8. *Çalmayacaksın.*
9. *Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin.*
10. *Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.*

(bk. Mısır'dan Çıkış 20:2-17, Yasanın Tekrarı 5:6-21)

İsrailoğulları, Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda bulunduğu sırada bir buzağı heykeli yaparak ona tapmışlardır.[10] Hz. Musa, dağdan indikten sonra İsrailoğulları'ndan Kenan bölgesine giderek oradaki halkla mücadele etmelerini istemiş fakat onlar buna yanaşmayarak kendisine isyan etmişlerdir. İsrailoğulları'nın bu ilk nesli Mısır'dan sonra kırk yıl boyunca Sina Çölü'nde yaşamak zorunda kalmış ve inançlarına göre kendilerine vadedilen topraklara ulaşamamıştır. Kenan bölgesinin büyük kısmı Hz. Musa'nın ölümünden sonra yardımcısı Yeşu önderliğinde ele geçirilmiş ve İsrail kabileleri arasında paylaştırılmıştır.[11]

Krallık Dönemi ve Sürgünler

İsrail kabileleri Yeşu'dan sonra "hâkimler" adı verilen liderler eşliğinde yerleşik hayata geçmiştir. Hz. Yusuf'un oğullarından Bünyamin'in soyundan gelen Saul, kabileleri birleştirerek bir krallık kurmuştur. Saul'den sonra kral olan Hz. Davud, Kudüs'ü ele geçirerek krallığın merkezi yapmış ve ülke onun zamanında en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Hz. Davud'dan sonra krallığın başına geçen oğlu Hz. Süleyman, Kudüs'te görkemli bir mabet inşa ettirmiştir. Bu sebeple MÖ 10. yüzyıl, İsrailoğulları'nın altın çağı olarak kabul edilmiştir.[12]

Görsel 5.4: *Süleyman (as) sonrasında ikiye bölünen krallığın sınırları*

Hz. Süleyman'ın ölümünün ardından ülke kuzeyde İsrail, güneyde Yehuda olmak üzere iki krallığa ayrılmıştır *(Görsel 5.4)*. İsrail Krallığı, zamanla tek tanrı inancından uzaklaşmış ve Tanrı için **Elohim** ismi kullanılmıştır.[13] İbranicede tanrılar anlamına gelen Elohim, Yahudiler tarafından Yehova'yla aynı anlamda kullanılmıştır.[14]

İsrail Krallığı, MÖ 722-721 yıllarında Asurlular tarafından işgal edilmiş ve burada yaşayan İsrail kabileleri sürgüne gönderilmiştir. Yehuda Krallığı'na ise Babilliler son vermiş ve Kudüs'te bulunan mabedi yıkmıştır. Burada yaşayan halk, Babil'e sürülmüş ve MÖ 586-538 yılları arasında sürgün hayatı yaşamıştır. Kenan bölgesi, Babillilerin ardından Perslerin hâkimiyetine girmiştir. Persler, MÖ 515 yılında İsrailoğulları'nın geri dönmelerine ve Kudüs'te yeni bir mabet inşa etmelerine izin vermiştir. Geri dönen Yahudilerin dinî ve sosyal hayatını düzenlemek amacıyla din âlimi Ezra ve Yahuda Valisi Nehemya tarafından MÖ 444-398 yılları arasında birtakım reformlar yapılmıştır.[15]

Ezra, Yahudi erkeklerin yabancı kadınlarla evlenmesini yasaklamış, daha önce yapılan evlilikleri ise geçersiz kılmıştır. Yahudi olmak için Yahudi bir anneden doğma şartını getirmiştir. Sürgün esnasında kaybolmuş ve unutulmuş olan Tevrat'ı yazıya geçirmiştir. Tevrat'ı yeniden ortaya çıkardığı için Yahudi kaynaklarında "İkinci Musa" olarak adlandırılmıştır.

(bk. Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 167)

Babil sürgününden sonra İsrailoğulları'nın hayatta kalanları kendilerini tanımlamak için **Yahudi** ismini kullanmışlardır.[16] Yahudi adının Hz. Yakub'un dördüncü oğlu Yahuda'dan veya Yehuda Krallığı'ndan geldiği düşünülmektedir.[17]

Yahudiler, MÖ 515-MS 70 yılları arasında sırasıyla Pers, Grek ve Roma idaresi altında yaşamıştır. MÖ 143-63 yılları arasında bir Yahudi devleti olan Haşmonay Hanedanı bağımsızlığını elde etmiştir. Kısa süre sonra Roma yönetimi bu devleti ele geçirmiş ve Yahudi asıllı Herod'u buraya kral tayin etmiştir. MS 66'da bir grup Yahudi, Roma'ya karşı isyan başlatmıştır. Dört yıl süren çatışmaların ardından Kudüs, Romalılar tarafından kuşatılmış ve MS 70'te mabet tekrar yıkılmıştır. İsrailoğulları, Romalılar tarafından Kudüs'ten sürülmüş ve Yahudilerin iki bin yıllık sürgün dönemi başlamıştır.[18] Yahudiler bu süreçte dünyanın farklı bölgelerinde dağınık hâlde yaşamışlardır.

Görsel 5.5: *Anadolu'da inşa edilmiş ilk Yahudi ibadet yerlerinden biri olan Sardes Sinagogu (Manisa/Türkiye)*

Sürgün döneminde Yahudilerin önemli yerleşim merkezlerinden biri de Anadolu olmuştur *(Görsel 5.5)*. 1326'da Orhan Bey, Bursa'yı fethettikten sonra Yahudilere ait yakılmış bir mabedi yeniden inşa ettirmiştir. 1492 yılı ve sonrasında ise İspanya ve Portekiz'den sürülen kırk bin civarında Yahudi, Osmanlı topraklarına gelmiştir. Yahudiler bu topraklarda refah içinde yaşamış ve özellikle Osmanlı Devleti'nin Yükselme Dönemi'nde tercümanlık, ticaret, danışmanlık, doktorluk gibi alanlarda hizmet etmişlerdir.[19] Osmanlı'nın son zamanlarında Yahudiler için "Hz. Musa'nın dinine bağlı kimse" anlamına gelen **Musevi** ismi kullanılmıştır.[20]

20. yüzyılın başlarında Yahudiler, İngiliz işgali altındaki Filistin topraklarına göç etmeye başlamıştır. 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasıyla dünyanın farklı yerlerindeki Yahudilerin buraya göçü hızlanmıştır.[21]

1. Etkinlik

20 dk.

Adı	Neler Biliyorum?
Amaç	Yahudilik hakkında ön bilgilerini harekete geçirebilme ve temel kavramları fark edebilme

Yönerge: Aşağıdaki soruyu kısa ve öz ifadelerle cevaplandırınız.

Yahudilik denilince aklınıza neler geliyor?

Cevaplarınızı öğretmen rehberliğinde tahtaya yazarak listeleyiniz.
Listelediğiniz cevapları sınıfça değerlendiriniz.

Değerlendirme

Yahudilik hakkında bildiğim 3 kavram/olay		
.....	.....	.....
Yahudilik hakkında ilgimi çeken 2 özellik		
.....	.....	
Yahudilik hakkında merak ettiğim 1 soru		
.....		

Yahudiliğin İnanç Esasları

Yahudilik, inanç esaslarıyla birlikte ibadetlerin ön plana çıktığı bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte birçok Yahudi din âlimi on emri, Yahudilikteki temel ilkeleri özetleyen kurallar bütünü olarak görmüştür. Bazı âlimler ise inanç esaslarını ortaya koymak için kutsal metinlerden çeşitli ilkeler çıkarmışlardır. Bunlar arasında en fazla kabul gören Musa bin Meymun (1135-1204) tarafından belirlenen on üç inanç ilkesi olmuştur.[22]

1. *Tanrı'nın varlığına iman*
2. *Tanrı'nın birliğine iman*
3. *Tanrı'nın herhangi bir şekli olmadığına iman*
4. *Tanrı'nın ezelî ve ebedî olduğuna iman*
5. *Yalnızca Tanrı'ya ibadet edilmesi gerektiğine iman*
6. *Peygamberliğe iman*
7. *Hz. Musa'nın peygamberlerin en büyüğü olduğuna iman*
8. *Tevrat'ın Tanrı tarafından Hz. Musa'ya verildiğine iman*
9. *Tevrat'ın değişmez olduğuna iman*
10. *Tanrı'nın insanoğlunun düşünce ve eylemlerini bildiğine iman*
11. *Tanrı'nın insanoğlunu ödüllendireceği ya da cezalandıracağına iman*
12. *Mesihin geleceğine iman*
13. *Ölümden dirilişe iman*

(bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 360)

Bilgi Görseli 5.2: *Musa bin Meymun'un tespit ettiği on üç maddelik inanç ilkesi*

Yahudiliğin merkezinde tek Tanrı inancı yer alır. Yahudiler, İsrailoğulları'nın Tanrı'nın seçtiği ve ahitleştiği "kutsal topluluk", günümüzdeki Filistin topraklarının da Tanrı tarafından kendilerine verilen "kutsal topraklar" olduğuna inanırlar. Hz. Davud soyundan gelecek bir mesih tarafından Filistin topraklarında dinî ve siyasi bağımsızlıklarını yeniden kazanacaklarına dair bir beklenti taşırlar.[23]

Yahudiliğin Ritüelleri

Ritüel kelimesi bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasim ve bu sırada uyulması gereken kurallar anlamına gelir.[24] Bu kavram ibadetleri de kapsayan geniş bir anlama sahip olmakla birlikte her ritüel ibadet özelliği taşımaz.[25] Yahudilikte günlük, haftalık ve yıllık ritüeller bulunmaktadır.

Günlük ritüeller sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere üç defa yapılır. **Sinagog**da yapılan ritüellerde hahamın gözetiminde dua ve kutsal kitaptan pasajlar okunur. Sinagog "toplanma" anlamına gelen Grekçe bir kelimeden türemiştir. Sinagoglar tarih boyunca toplanma ve ibadet etme yeri olmalarının yanı sıra din eğitimi amacıyla da kullanılmıştır. Bu mekânlar Türkçede **havra** olarak bilinir.[26]

Haftalık ritüel, Şabat adı verilen cumartesi günü yapılır. Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra dinlenmesi ve İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarması anısına bu gün özel kabul edilir. Yahudiler cumartesi günü iş yapmanın yasak olduğuna inanırlar.[27]

Cumartesi gününde yapılması yasak olan otuz dokuz çeşit iş tanımı yapılmıştır. Bunlar arasında yazı yazmak, ekmek pişirmek, ateş yakmak, dikiş dikmek, bina inşa etmek, ekin ekmek ve biçmek gibi eylemler yer alır. Hayati tehlike söz konusu olmadığı sürece iş yapmama kuralına uymak zorunludur.

(bk. Aydın, *Yahudilik*, 115-116)

Yahudilikte yıllık ritüeller ise dinî bayramlardır. Bazı bayramların İbrani takvimindeki sıralaması şu şekildedir.

Bilgi Görseli 5.3
Yahudilere ait bazı bayramlar

1 Roş Haşana

Yılbaşı anlamına gelir. İbrani takvimine göre Tişri ayının ilk iki günü kutlanır. Bu günde Tanrı'nın bir önceki yılın amellerini gözden geçirdiğine inanılır. Bundan sonraki on gün yılın en kutsal günleri kabul edilir.

2 Yom Kipur

Kefaret günü anlamına gelir. Yahudi bayramlarından en önemlisidir. Yeni yıla girildikten sonraki onuncu gün kutlanır. O gün oruç tutulur ve günahların bağışlanması için dua edilir.

3 Fısıh

İlkbaharın gelişi ve Yahudilerin Mısır'dan çıkıp kölelikten kurtuluşu kutlanır. Nisanın on beşinde başlar ve sekiz gün sürer. Bayram boyunca mayalanarak yapılan herhangi bir yiyecek yenmez.

(bk. Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 39-51; Meral, "Yahudilik", 97-100)

Yahudiliğin Sembolleri

Yahudilikte semboller inançların, tarihî olayların ve kültürel kimliğin ifade aracı olarak önemli bir yer tutar. Bu semboller hem ibadetlerde hem de günlük hayatta Yahudi kimliğini görünür kılar. Yahudilikte önemli sembollerden bazıları ve taşıdıkları anlamlar şu şekildedir.

Davud Yıldızı
Yahudiliğin sembolü kabul edilir. İsrail Devleti'nin bayrağında bulunur ve tüm Yahudiler için evrensel bir semboldür.

Menora
Yedi kollu şamdandır. Yahudiliğe ait en eski sembollerden biridir. Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda gördüğü yanan çalıyı temsil eder. İsrail Devleti'nin resmî sembollerinden biridir. İsrail Cumhurbaşkanlığı forsunda, askerî üniforma ve pasaport kapaklarında bulunur.

Kipa
Yahudi erkeklerin dua esnasında, ibadethanede veya dışarıda başlarını örtmek için kullandıkları küçük keptir. Tanrı'ya duyulan saygının bir ifadesi olarak görülür.

▲
Bilgi Görseli 5.4 *Yahudilere ait önemli sembollerden bazıları*

(bk. Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 207-208; Aydın, *Yahudilik*, 145)

Yahudiliğin Kutsal Mekânları

Yahudi halkının dinî yaşantısında ve manevi gelişiminde kutsal mekânların önemli bir rolü vardır. Bu mekânlar arasında en önemlisi Kudüs'tür. Kudüs'ün krallık ve ibadet merkezi oluşu Hz. Davud'la başlar. Hz. Süleyman zamanında inşa edilen mabetle birlikte önemi artar. Yahudi inancında Kudüs, hem "Hz. Davud'un şehri" olarak anılır hem de Tanrı'nın krallık için seçtiği ve ikamet ettiği yer olarak görülür. Mesih'in gelişiyle krallığın Kudüs'te yeniden kurulacağına ve kıyamet günü diriltilen insanların burada toplanacağına inanılır.[28]

▲
Görsel 5.6: *Yahudiler, Ağlama Duvarı önünde dua ederler.*

Hz. Süleyman tarafından Kudüs'te inşa edilen mabet Yahudilikteki kutsal mekânlardan biridir. Bu mabede "kutsal ev" anlamında İbranice Beth ha-Mikdaş, Arapça Beytülmakdis denilmiştir. Hz. Süleyman tarafından yaptırıldığı için Süleyman Mabedi olarak da anılmıştır.[29] Bu mabet, MÖ 586'da Babil kralı Nebukadnatsar (Nebukadnezar) tarafından yıkılmıştır. MÖ 515'te yeniden inşa edilmiştir. İnşa edilen bu mabet MS 70'te Romalılar tarafından tekrar yıkılmıştır. Yahudiler, Ağlama Duvarı olarak adlandırılan Batı Duvarı'nın Süleyman Mabedi'nden kaldığına inanarak önünde dua ederler[30] *(Görsel 5.6).*

Yahudiliğin Kitap ve Peygamber Anlayışı

Geleneksel Yahudi anlayışına göre kutsal kitaplar yazılı ve sözlü olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Yazılı bölüm **Tevrat**, Neviim (Peygamberler) ve Ketuvim (Kutsal Yazılar) denilen üç kısımdan meydana gelir. Bu metinler İbranicede **Tanah** adıyla anılır. Türkçede ise **Ahd-i Atik** (Eski Ahit) olarak ifade edilir. Ahd-i Atik, Hristiyanların kutsal kabul ettikleri **Kitab-ı Mukaddes**'in ilk bölümünde yer alır. Kitab-ı Mukaddes, Hristiyanların kutsal ve dinî otorite kabul ettikleri, Yahudilerin kutsal kitabını da kapsayan yazılar koleksiyonuna verilen isimdir.[31]

Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'ın ilk bölümü olan Torah, İslam kaynaklarında Tevrat olarak bilinir. Tevrat, Tanrı tarafından Hz. Musa'ya vahyolunan kitaptır. Tanah'ın ikinci bölümü Neviim, İbrani peygamberlerin sözlerini ve hayatlarını anlatır. Üçüncü bölümü Ketuvim ise ilahiler, vecizeler, tarihî anlatılar gibi farklı türlerdeki kutsal yazıları içerir. Yahudi kutsal metinlerinin sözlü kısmına ise Talmud denir. Talmud, Tevrat'ın yorumlarını ve hukuki açıklamalarını içerir.[32]

Yahudilikte kutsal kitapların oluşum ve aktarımını sağlayan peygamberlik kurumuna büyük önem verilir. Yahudi inancına göre peygamberlik kişisel çabayla elde edilmez. Peygamberleri Tanrı seçer. Peygamberlik görevine başlayan kişinin bu görevin kendisine verildiğini bir mucize göstererek ispatlaması gerekir. Yahudi inancına göre Hz. Musa, peygamberlerin en büyüğü ve en üstünüdür. Hz. Musa'dan sonraki peygamberlerin hepsi Hz. Musa'nın peygamberliğine tabidir. Peygamberler otoritelerini Tevrat'tan alır ve onun hükümlerine aykırı bir söz söylemezler.[33]

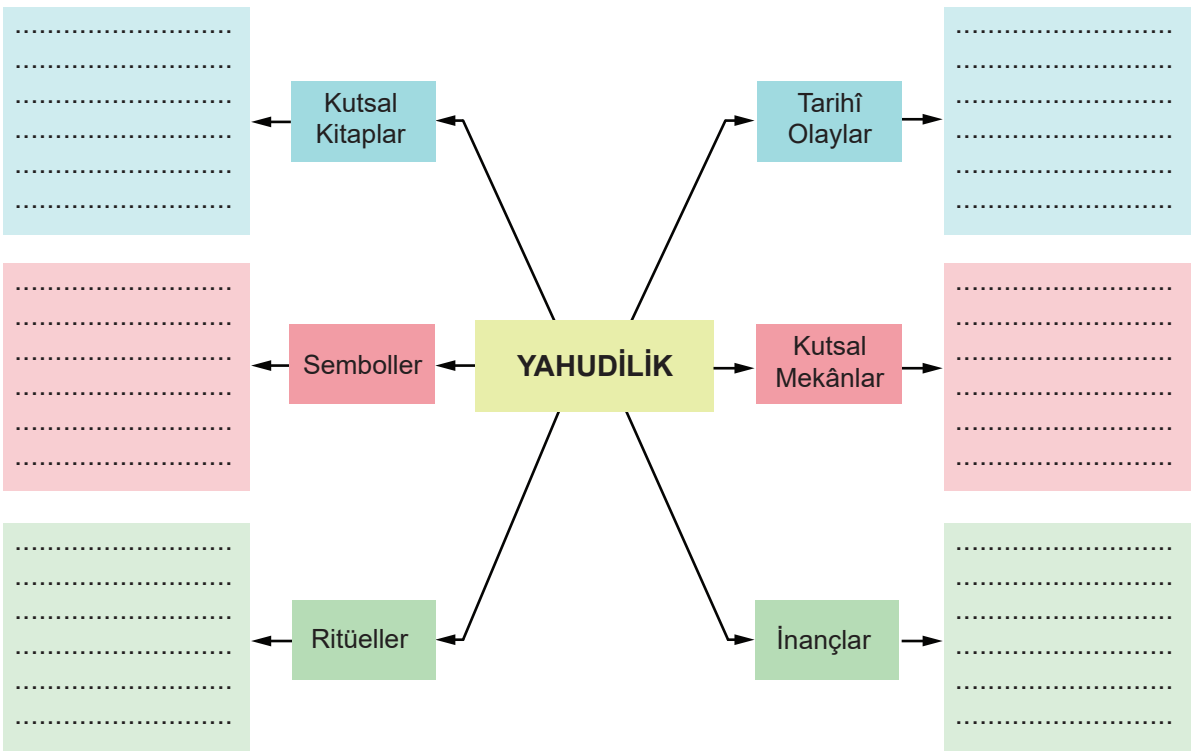
Yahudilikte peygamberlik kavramı Hz. İbrahim'le belirginleşmiştir. Son peygamber ise MÖ 5. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Malaki'dir. Kaynaklarda elli beş civarında peygamberden söz edilir.
(bk. Adam, "Yahudilik", 92-93)

2. Etkinlik

30 dk.

Adı	Yahudi Tarihini ve Kavramlarını Keşfedelim
Amaç	Yahudiliğin tarihi ve temel özellikleriyle ilgili çözümleme yapabilme

Yönerge: Zihin haritasındaki noktalı alanları doldurunuz.

Değerlendirme: Yahudilikteki tarihî olaylarla kutsal kitaplar arasındaki ilişkiyi kısaca açıklayınız.

.....

.....

.....

Bazı Yahudi Mezhepleri

Yahudilikte mezhepler dinî anlayış ve uygulamalardaki farklılıklar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu farklılıkların temelinde kutsal metinlerin yorumlanması, dinî otorite anlayışı, ibadet biçimleri ve modernleşmeyle değişen hayat tarzları yer alır. Varlığını devam ettiren Yahudi mezheplerinden bazıları şunlardır.

Ortodoks Yahudilik

Geleneksel Yahudi anlayışını temsil eder. Bu mezhepte Tevrat ve Talmud mutlak otorite kabul edilerek dinî anlayışın merkezine yerleştirilmiştir. Ortodoks Yahudiler seçilmişlik, kutsal topraklar, Tevrat'ın vahye dayanması gibi temel inançlardan taviz vermemişlerdir. Ortodoks Yahudilikteki bu katı yapı hahamların otoritesini sorgulanamaz kılmış ve toplumun bir kesiminde dindar hayat tarzını beslemiştir.

Reformist Yahudilik

Almanya'da ortaya çıkmıştır. Bu mezhepte Tevrat'ın vahye dayandığı kabul edilmesine rağmen insan ürünü bir metin olduğu savunulmuştur. Reformistler ibadet dilini İbraniceden Almancaya çevirmiş ve kadınların hahamlık yapabilmelerinin önünü açmıştır. Ayrıca Filistin topraklarına dönüş, seçilmişlik ve mesih inancını reddetmişlerdir. Ortaya çıkışından itibaren Reformist Yahudilikte pek çok değişim yaşanmış ve zamanla Yahudiliğin en esnek yorumu hâline gelmiştir.

Muhafazakâr Yahudilik

Reformist Yahudilikten ayrılan bir grup haham tarafından kurulmuştur. Bütün Yahudilerin ortak bir tarih ve bilinç taşıdıkları inancı etrafında şekillenmiştir. Bu mezhepte farklı görüş ve hayat tarzlarına sahip olsalar bile bütün Yahudilerin aynı ümit ve ideal için yaşadıkları vurgulanmıştır. Bu mezhebin ana düşüncesi geleneği muhafaza ederek güncel sorunlara cevap üretmek olmasına rağmen bunu tam anlamıyla başaramamıştır.

Yeniden Yapılanmacı Yahudilik

Muhafazakâr Yahudilikten ayrılarak ortaya çıkmıştır. Bu mezhepte Yahudilik din olmaktan çıkarılıp Yahudilerin ürettiği bir kültür ve medeniyete indirgenmiştir. Dinî kurallara uyma zorunluluğu kaldırılmıştır. Yeniden Yapılanmacı Yahudilerin büyük çoğunluğu deizmi benimseyerek Tanrı'nın tarihe müdahalesini reddetmiştir. Bu mezhepte seküler ve kültürel bir kimlik olarak görülen Yahudilik sosyolojik bir kavrama dönüşmüştür.

▲ (bk. Meral, "Yahudilik", 111-114)

Bilgi Görseli 5.5: *Yahudi mezheplerinden bazıları*

Siyonizm

Siyon kelimesi Ahd-i Atik'te Kral Davud tarafından fethedilip krallığın merkezi yapılan Kudüs şehri için kullanılmıştır. Zamanla anlamı bütün İsrail topraklarını ifade edecek şekilde genişlemiştir. Siyonizm ise dinî bir terim olan siyondan türetilmiş ve "tarihî yurtlara dönüş" vaadiyle siyasi ideoloji hâline gelmiştir. Böylece Yahudilikteki dinî beklentiler, dünyevi bir devlet kurma hedefine dönüşmüştür. Siyonizm 19. yüzyıl sonlarında Doğu ve Orta Avrupa Yahudileri arasında ortaya çıkmış ve bütün dünyaya yayılmıştır. Zamanla Siyonizm'in siyasi, sosyalist, kültürel ve dinî yorumları ortaya çıksa da Yahudiler arasında Siyonizm'i benimsemeyen gruplar da bulunmaktadır.[34]

Siyasi bir hareket olarak Siyonizm, Almanya'da Theodore Herzl (Teodor Hertsıl) liderliğinde kurumsallaşmış, 1897'deki ilk kongreyle uluslararası bir talep hâline gelmiştir. 1917'de Britanya hükûmeti, yayımladığı Balfour (Balfor) Deklarasyonu ile Filistin topraklarında bir Yahudi yurdu oluşturulmasına olan desteğini ilan etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki Yahudiler buraya yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu dış destekli süreç bölgenin demografik yapısını değiştirmeye yönelik planlı bir iskân politikasına dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ise on binlerce Yahudi, Filistin'in yerli halkının direnişine rağmen bölgeye yerleştirilmiştir. Bu süreç 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşuyla sonuçlanmış ve bölgede hâlâ devam eden çatışmaların zemini hazırlanmıştır.[35]

Yahudilikle ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

3. Etkinlik

15 dk.

Adı	Yahudilikle İlgili Temel Kavramlar
Amaç	Yahudiliğin tarihi ve temel kavramlarıyla ilgili sınıflandırma yapabilme ve açıklayabilme

Yönerge: Aşağıdaki kutucuklarda Yahudilikle ilgili kavramlar verilmiştir. Bu kavramları kullanarak soruları cevaplayınız. Aynı kavramı birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

Fısıh	havra	kipa	Kitab-ı Mukaddes	Kudüs
menora	mesih	sinagog	Tanah	Tevrat

1. Hangileri kutsal kitaptır?

.....

2. Hangileri ibadet edilen yerdir?

.....

3. Hz. Musa'ya verilen ve beş bölümden oluşan kitap anlamına gelen kavram hangisidir?

.....

4. Yahudilikte kutsal kitapların yazılı bölümünün tamamını ifade eden kavram hangisidir?

.....

Değerlendirme: Tanah ile Tevrat arasındaki ilişkiyi kapsam bakımından açıklayan kısa bir metin yazınız.

.....

.....

4. Etkinlik

15 dk.

Adı	Bir Arada Yaşamak: İnançlara Saygı
Amaç	Farklı kültür ve inançlara sahip insanlara saygılı ve duyarlı olabilme

Yönerge: Aşağıdaki işlem adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

1. Yanda verilen karekodu kullanarak Medine Vesikası'nda yer alan farklı kültür ve inançlarla ilgili maddeler hakkında bilgi edininiz.

Hz. Muhammed (sav) Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde şehirde Müslümanlarla birlikte Yahudiler ve diğer Arap kabileleri de yaşıyordu. Hz. Peygamber bu grupları bir araya getirerek "tarihin ilk yazılı anayasası" kabul edilen Medine Vesikası'nı imzalamıştır. Bu sözleşmenin maddelerinden biri şöyledir: Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri de kendilerinedir.

(bk. Özkan, "Medine Vesikası", Ek-2/212-214)

2. Yukarıdaki metinden ve karekoddan ulaştığınız bilgilerden hareketle Medine Vesikası'nda farklı kültür ve inançlara yaklaşımlar hakkındaki düşüncelerinizi belirtiniz.

3. Sınıf arkadaşlarınızdan biriyle eşleşiniz.

4. Medine Vesikası'ndaki farklı kültür ve inançlar hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşınızla karşılıklı olarak paylaşınız.

5. Paylaşımlarınızdan hareketle Medine Vesikası'nın farklı kültür ve inançlara yaklaşımına yönelik ortak çıkarımlar oluşturunuz.

6. Ulaştığınız ortak çıkarımları öğretmen rehberliğinde sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Medine Vesikası'nın bir arada yaşamaya dair sunduğu temel mesajı tek cümleyle özetleyiniz.

.....

Kontrol Noktası

Yahudilikte Kudüs, dünyanın merkezi ve Tanrı'nın yeryüzünde göründüğü yer olarak kabul edilir. Bu şehrin kutsallığı Hz. Davud'un Kudüs'ü başkent yapması ve oğlu Hz. Süleyman'ın burada bir mabet inşa etmesiyle pekişmiştir. Ancak bu mabet, MS 70'te Romalılar tarafından yıkılmış ve ardından Yahudi halkı sürgüne gönderilmiştir. Yahudi inancına göre Kudüs, sürgündeki Yahudilerin bir gün döneceği ve mesihin/kurtarıcının gelerek krallığını kuracağı kutsal bir mekândır. Bu nedenle Yahudiler günlük dualarında "Gelecek yıl Kudüs'te" temennisini dile getirirler.

(bk. Harman, "Kudüs", 26/326)

1. Yahudilerin binlerce yıl boyunca Kudüs'e bağlılıklarını sürdürmelerinin nedenlerini açıklayınız.

.....

.....

.....

2. Yahudilikteki Mesih inancını dinî ve siyasi boyutlarıyla açıklayınız.

.....

.....

.....

5.2. Hristiyanlık

Konuya Başlarken

1. Aşağıdaki metni ve görselleri Hristiyanlığın bireysel ve toplumsal hayata yansıması açısından yorumlayınız.

"İsa kalabalıkları görünce onlara acıdı. Çünkü çobansız koyunlar gibi şaşkın ve perişandılar. O zaman öğrencilerine 'Ürün bol, ama işçi az' dedi. 'Bu nedenle ürünün sahibi Rabbe yalvarın, ürününü kaldıracak işçiler göndersin.'"

(Matta İncili 9:36-38)

2. Hristiyanlık hakkında bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hristiyanlık, Hz. İsa'nın öğretilerini ve mesihliğini merkeze alan vahiy kaynaklı bir dindir. Hz. İsa'nın mesih olduğu inancı bu dinin temelini oluşturur. Bu inanca göre Hz. İsa hem Tanrı'nın oğlu hem de insanlığın kurtarıcısıdır.[36] Hristiyan kelimesi, "mesih" anlamına gelen Grekçe "christos" (hristos) sözcüğünden türemiştir. Bu kelime Hz. İsa'ya bağlı olanları tanımlamak için ilk kez MS 40'lı yıllarda Antakya'da kullanılmıştır.[37]

Hristiyanları tanımlamak için Kur'an-ı Kerim'de "Nasrani" ve onun çoğulu "Nasara" kelimeleri kullanılmaktadır.
(bk. Al-i İmran suresi 52. ayet, Saf suresi 14. ayet)

Sıra Sizde

Hristiyanlık, dünya tarihinin düşünsel gelişim sürecinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle günümüz Batı toplumlarının kültürel ve zihinsel yapısının doğru anlaşılması, Hristiyanlık inancı ve tarihinin sağlıklı bir biçimde anlaşılmasına bağlıdır.

(bk. Gündüz, "Hıristiyanlık", 115)

Batı toplumlarını doğru anlamada Hristiyanlığın öğrenilmesinin önemini açıklayınız.

Hristiyanlığın Tarihçesi

Yaklaşık iki bin yıllık bir geçmişe sahip olan Hristiyanlık, Hz. İsa'nın öğretileri etrafında şekillenmiş ve zaman içinde büyük dönüşümler geçirerek küresel ölçekte yayılmıştır.

Doğuşu ve İlk Dönemleri (MS 30-604)

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu egemenliği altındaki Filistin topraklarında, Yahudi kültürel ortamı içinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Yahudiler kısmen de olsa dinlerini yaşama özgürlüğüne sahiptiler. Tanrı'nın kendilerini Roma esaretinden kurtaracak bir kurtarıcı/mesih göndereceği ve onun bir krallık kuracağı inancı Yahudiler arasında yaygındı.[38]

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa'nın Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya geldiği anlatılır. Ayrıca Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediği, onlara Hz. İsa gibi gösterilen birini öldürdükleri belirtilir.

(bk. Meryem suresi 20-22. ayetler, Nisa suresi 157. ayet)

Hz. İsa, Hristiyan kaynaklarına göre Kudüs'ün güneyindeki Beytülahm'de dünyaya gelmiştir. Hayatının büyük bir bölümünü annesi Hz. Meryem'le birlikte Celile'nin Nasıra Kasabası'nda geçirmiştir *(Görsel 5.7)*. Otuzlu yaşlarında, insanları tövbeye davet etmeye başlamıştır. Hz. İsa'nın köy ve kasabaları dolaşarak insanlara konuşmalar yapması üzerine birçok kişi onun takipçisi olmuştur. Hz. İsa bu insanlar arasından on iki kişiyi kendisine yardımcı olmaları için havari olarak seçmiştir.[39]

Hristiyan kaynaklarına göre Hz. İsa, Yahudi din adamları tarafından suçlanarak yargılanmış ve Roma valisi tarafından çarmıha gerilme cezasına çarptırılmıştır. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve öldürülmesinden sonra ona inananlar Roma yönetimi ve Yahudiler tarafından takip edilmişlerdir. Bu nedenle Hz. İsa'nın havarileri, Filistin dışındaki bölgelere yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu bölgelerden olan Antakya, Şam gibi merkezlerde Hz. İsa'ya inanan gruplar ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığa göre Pavlus (Pavlus), Hz. İsa'nın ölümünden sonra yaşamış en önemli kişidir. Onun Miladi 1 ila 10 yılları arasında doğduğu düşünülmektedir. Pavlus hayattayken Hz. İsa'ya inanmamış ve onu görmemiş olmasına rağmen kendisini bir havari olarak tanımlamıştır. Şam'da Hz. İsa'nın kendisine göründüğünü ve havarilik görevi verdiğini söylemiştir. Pavlus; Hristiyanlığın Anadolu, Balkanlar, Makedonya, Yunanistan gibi bölgelere yayılmasında etkili olmuştur. Hz. İsa'nın getirdiği mesajı yeniden yorumlamış, Hristiyanlığın kurumsallaşması ve inanç esaslarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.[40]

Görsel 5.7: *Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde Filistin toprakları*

Pavlus sonrası ilk iki yüzyılda Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda hızla yayılmıştır. Bu durum karşısında tedirgin olan Romalı idareciler Hristiyanlara karşı baskı uygulamıştır. MS 313 yılında İmparator Konstantin (Konstantin) yayımladığı Milano Fermanı'yla Hristiyanları koruma altına almıştır. 380 yılında ise 1. Theodosius (Teodosiyus), Hristiyanlık dışındaki tüm inançları yasaklamış; böylece Hristiyanlık, Roma'nın tek resmî dini hâline gelmiştir.[41]

konsil

Hristiyanlık tarihinde ortaya çıkan çeşitli tartışmalarda sınırlı ya da daha geniş sayıda kilise/cemaat temsilcisinin bir araya gelerek yaptıkları toplantılara denir.

(bk. Gündüz, "Hıristiyanlık", 125)

Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmasıyla inanç konusunda farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Bir rahip olan Arius (Arius), İsa'nın Tanrı olmadığı ancak ilk yaratılan ve diğer yaratılanlardan üstün niteliklere sahip biri olduğu görüşünü savunmuştur. Bunun üzerine 325 yılında İznik'te toplanan **konsil**, Arius'un görüşlerini reddetmiştir. Arius **aforoz** edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde Hristiyanlığın inanç ilkeleriyle ilgili yorumlar üzerine tartışılmış ve toplanan konsiller aracılığıyla Hristiyanlıktaki inanç ilkeleri belirlenmiştir. Ayrıca Hristiyanlık içinde ilk mezhepler de bu süreçte ortaya çıkmıştır.[42]

aforoz

Hristiyanlıkta kilise tarafından verilen cemaatten kovulma cezasını ifade eder.

(bk. Sürmeli vd., "aforoz", 7)

Orta Çağ Dönemi (MS 604-1500)

Bu dönemin başlarında Hristiyanlık'ta önemli gelişmeler yaşanmıştır. **Kilise**, Avrupa'daki Cermen kabileleri arasında örgütlü ve kurumsal bir yapı hâline gelmiştir.

Harita 5.1: *4.yy.a kadar Hristiyanlığın yayıldığı bölgeler*

Hristiyanların ibadetlerini gerçekleştirdikleri mekânlara kilise denir. Ayrıca Hristiyanlığın temel inanç konularında aynı görüşü paylaşan Hristiyan cemaatini de ifade eder.[43] Kilisenin kurumsallaşmasıyla Hristiyanlık, Avrupa'da birleştirici bir güç hâline gelmiştir. Ancak bu süreçte kilise, hem dış gelişmeler hem de iç tartışmalarla karşı karşıya kalmıştır. İslam'ın Asya'da yayılması yeni siyasi ve dinî dengeler ortaya çıkarmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu MS 730-843 yılları arasında "ikon kırıcılığı" adıyla bilinen büyük bir iç kriz yaşamıştır. İmparator 3. Leon (Leon), Hz. İsa, Hz. Meryem ve Hristiyan azizlerini resmeden ikonlara duyulan saygının aşırıya kaçtığını düşünmüş ve MS 730'da ikonların kilisede bulunmasını yasaklamıştır. Bu durum halk ve kilise arasında tartışmalara yol açmıştır. MS 787'de toplanan İznik Konsili'nde ikon tapınımıyla ilgili yasak kaldırılmıştır. MS 800 yılında **papa**nın, Frank Kralı Charlemagne'i (Şarlman) imparator olarak tanımasıyla Avrupa'da devletle kilise uzlaşmıştır.[44]

papa

Roma Katolik kilisesinin, bir meclis tarafından seçilen, günümüzde Vatikan'da oturan ve Hz. İsa'nın vekili sayılan başkanına denir.

(bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "papa")

Bu dönemde Roma ve İstanbul'un Hristiyanlıktaki önemi artmıştır. 1054 yılında Roma ve İstanbul kiliseleri birbirinden ayrılmış, bu olay Hristiyanlık tarihinde "büyük bölünme" olarak anılmıştır. Bu ayrılıkla birlikte Roma merkezli Batı kiliseleri Katolik, İstanbul merkezli Doğu kiliseleri ise Ortodoks adını almıştır.[45]

Modern Dönem (MS 1500-Günümüz)

16. yüzyılda Avrupa'da Katolikliğin yapısı ve öğretileri eleştirilmiş, Hristiyanlığı özüne döndürmeyi amaçlayan reform hareketi ortaya çıkmıştır. Bu hareket; kilisenin siyasi gücünü kötüye kullanması, zenginleşerek yozlaşması ve halk üzerinde baskı kurmasına bir tepki olarak doğmuştur.[46]

Reform hareketini başlatan isim Alman bir rahip olan Martin Luther (Martin Lütır) olmuştur. Luther, kilisenin **endüljans** adı verilen af belgelerini satarak insanların günahlarını bağışlamasına şiddetle karşı çıkmıştır. Fikirleri nedeniyle papa tarafından aforoz edilen Luther, halktan büyük destek görmüştür. Kitab-ı Mukaddes'i Almancaya çevirerek herkesin okuyabilmesini sağlamıştır.[47]

endüljans

Hristiyanlıkta, işlenen günahlardan dolayı dünyada çekilecek cezanın bir miktar para ödemek karşılığında affedilmesi anlamına gelir.

(Sürmeli vd., "endüljans", 75)

Reform hareketi, Hristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu hareket sonucunda Avrupa'daki dinî birlik parçalanmış, Hristiyanlık içinde Protestanlık doğmuştur. Katolikler ve Protestanlar arasında yıllarca süren savaşlar yaşanmıştır. Papalığın otoritesi zayıflamış ve birçok kral, kendi ülkelerinde Roma'dan bağımsız millî kiliseler kurmuştur. Reform, sadece dinî bir yenilenme hareketi olmakla kalmamış; Avrupa'nın siyasi, sosyal ve kültürel yapısını kökten değiştirmiştir.[48]

Hristiyanlığın İnanç Esasları

Bilgi Görseli 5.6
Hristiyanlığın temel inanç esasları

Hristiyanlıkta inanç esasları dinin ilk birkaç yüzyılında şekillenmiştir. Bunlardan en önemlileri şunlardır.

Teslis İnancı
Hristiyanlıkta Tanrı inancını açıklamak için kullanılan **teslis**; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan "üç kişilikte tek bir Tanrı" inancını ifade eder. Bu inancın akılla değil sadece imanla kavranabileceği kabul edilir. Teslis inancına göre Baba evreni yaratandır, Oğul (Hz. İsa) insanlığın günahlarına kefaret olarak kendini feda edendir, Kutsal Ruh ise insanlara ilahi sevgiyi verendir.
Enkarnasyon/Bedenlenme İnancı
Hristiyanlara göre Tanrı, insan bedenine bürünerek yeryüzünde yaşamıştır. Hz. İsa hem tanrısal hem de insani özelliklere sahiptir. Hz. İsa'nın bedene bürünmesi, Tanrı'nın insanlara olan sevgisinden ve onları günahlarından kurtarma arzusundan kaynaklanır.
Kefaret İnancı
Hristiyanlıkta, Hz. Âdem ve Havva'nın işlediği ilk günah nedeniyle tüm insanlığın günahkâr olduğuna inanılır. Tanrı'nın bu günaha kefaret olarak biricik oğlu Hz. İsa'yı yeryüzüne gönderdiği ve onun çarmıhta ölmesine izin verdiği kabul edilir. Hz. İsa'nın ölümü ve dirilişiyle günahın ortadan kalktığı, Tanrı ile insan arasındaki bağın yeniden kurulduğu düşünülür.
Mesih İnancı
Hz. İsa, Hristiyanlıkta Tanrı'nın kurtuluş planının bir parçası olarak görülür. Onun ölümü ve dirilişi, inananların günahkâr olmaktan kurtulup ebedî hayata ulaşması anlamına gelir. Hz. İsa'nın melekler eşliğinde dünyaya geri döneceğine, dirileri ve ölüleri yargılayacağına inanılır.
Ahiret İnancı
Hristiyanlıkta öte dünya, cennet ve cehennem inancı bulunur. İyilerin Hz. İsa'yla birlikte cennete gideceğine inanılır. Kötüler ise cehenneme gidecektir. Cehennem soyut anlamda ebediyen Tanrı'dan uzak olmayı ifade eder.

(bk. Aydın, "Hıristiyanlık", 17/345-348; Eroğlu, "Hıristiyanlık", 158-160; Gündüz, "Hıristiyanlık", 140, 143)

Hristiyanlığın Ritüelleri

Hristiyanlıkta kişisel çabaların ve ritüellerin kurtuluşa etkisi tartışılan bir konudur. Bu inanca göre kurtuluş, kişinin kendi yaptıklarından ziyade Tanrı'nın lütfuna ve Hz. İsa'nın insanlar için ölüp dirildiğine iman etmeye bağlıdır. Ancak kiliseler, inananlarına bazı ritüelleri tavsiye eder. Bu ritüeller arasında **sakrament**ler önemli bir yer tutar. Sakrament; inancın göstergesi olarak yapılan düzenli ritüel, ayin anlamına gelir. Hristiyanlıkta yedi temel sakrament vardır. Bunlar: vaftiz, evharistiya, konfirmasyon, günah itirafı, evlilik, rahip takdisi ve hasta yağlamadır. Protestanlar bunlardan sadece ilk ikisini kabul eder.[49] **Vaftiz,** Hristiyanlığa giriş törenine verilen isimdir. Bebeğin veya yetişkinin suya daldırılması ya da üzerine su serpilmesiyle yapılır. Bu ayinle kişi, Hristiyan cemaatine katılır ve günahlarından arındığına inanır. Evharistiya ise komünyon ve ekmek şarap ayini olarak da isimlendirilir.

Bu sakrament, Hz. İsa'nın havarileriyle yediği son akşam yemeğini anmak için yapılır. Konfirmasyon; kişinin kiliseye kabulünü pekiştirmek, imanını güçlendirmek ve Kutsal Ruh'un lütfunu almak amacıyla gerçekleştirilir. Günah itirafı ise kişinin işlemiş olduğu günahlarını yılda en az bir defa rahibe itiraf etmesi ve rahibin de kilisenin kendine verdiği yetkiye dayanarak kişiyi bağışlamasıdır.[50]

Hristiyanlıkta yedi temel sakramentin yanı sıra günlük, haftalık ve yıllık ritüeller de bulunur. Günlük ritüeller, sabah ve akşam yapılan dualardan oluşur. Bu dualarda genellikle Kitab-ı Mukaddes'ten bölümler ve ilahiler okunur. Haftalık ritüeller ise pazar günleri yapılır. Hristiyanlığa göre Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra pazar günü yeniden dirilmiştir. Bu nedenle pazar günleri, onun dirilişi anılır ve kutlanır.[51] Bu gün kilise, **katedral** veya **şapel**de ibadet edilerek geçirilir. Büyük kiliselere katedral, çok küçük kiliselere ise şapel denir.[52]

Yıllık ritüeller ise Hristiyanlar için önemli olayların hatırlandığı özel günlerdir. Noel ve paskalya bunlardan bazılarıdır.

Bilgi Görseli 5.7
Hristiyanlıktaki bayramlardan bazıları

Noel
Hz. İsa'nın doğum gününün kutlandığı bayramdır. Noel'in kutlandığı tarih, Hristiyan mezheplerine göre farklılık gösterir. Katolikler 25 Aralık'ta, bazı mezhepler 6 Ocak, bazıları ise 7 Ocak'ta kutlar.

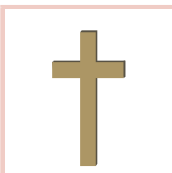
Paskalya
Hristiyanlıktaki en önemli bayramdır. Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra yeniden dirilişini anmak için kutlanır. Paskalya'nın tarihi sabit değildir ve her yıl değişir. Genel olarak ilkbahar mevsiminde, gece ile gündüzün eşit olduğu tarihten sonraki ilk dolunayı takip eden pazar günü kutlanır.

(bk. Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 243)

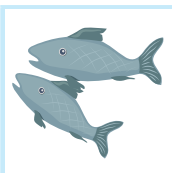
Hristiyanlığın Sembolleri

Hristiyanlıkta inançları, önemli olayları ve temel kavramları ifade etmek için çeşitli semboller kullanılır. Bu sembollere Hristiyan sanatı, mimarisi ve ritüellerinde sıkça rastlanır. Hristiyanlıktaki sembollerden bazıları ve taşıdıkları anlamlar şöyledir.

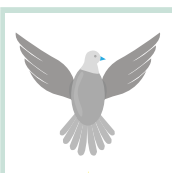
Bilgi Görseli 5.8
Hristiyanlığa ait sembollerden bazıları

Haç
Hristiyanlığın en temel ve yaygın sembolüdür. Hristiyanlara göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek insanlar için çektiği acıları ve kendini feda edişini hatırlatır. Bu nedenle kilise, ev ve iş yerlerinde kullanılır. Kolye olarak boyunda da taşınır.

Balık
Hz. İsa'yı temsil eder. Onun Tanrı'nın oğlu ve kurtarıcı olduğunu gösterir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde mezar taşlarında sembol olarak kullanılırdı.

Güvercin
Kutsal Ruh'u temsil eder. Hz. İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edildikten sonra Kutsal Ruh'un bir güvercin şeklinde gökten inerek onun üzerine konduğu anlatısına dayanır. Güvercinin, Tanrı'nın ilahi varlığının ve barışın bir simgesi olduğu kabul edilir.

(bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 500; Eroğlu, "Hıristiyanlık", 161-162; Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 275)

Hristiyanlığın Kutsal Mekânları

Görsel 5.8: *Aziz Petrus Kilisesi'nden bir görüntü (Vatikan)*

Hristiyanlığa göre Kudüs, Hz. İsa'nın hayatındaki önemli olayların burada gerçekleşmesi nedeniyle en kutsal şehirdir. Hz. İsa son vaazlarını bu şehirde vermiş, burada yargılanmış ve çarmıha gerilmiştir. Bu nedenle havariler, Hristiyanlığı dünyaya yayma görevine bu şehirden başlamıştır. Kudüs'te Hristiyanlar için kutsal sayılan birçok mekân vardır. Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve yeniden dirildiğine inanılan yerde inşa edilen Kıyamet Kilisesi, Hristiyan hacılar için başlıca ziyaret yeridir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesine hükmedildikten sonra dolaştırıldığına inanılan Çile Yolu da kutsal kabul edilir.[53]

Beytülahm, Doğuş Kilisesi ve Aziz Petrus Kilisesi de Hristiyanlıktaki diğer kutsal mekânlar arasında yer alır *(Görsel 5.8)*. Ayrıca İzmir'deki Meryem Ana Evi, Mersin'deki Aziz Pavlus Kuyusu da Hristiyanlar tarafından kutsal mekân olarak kabul edilir.[54]

5. Etkinlik

20 dk.

Adı	Neler Biliyorum?
Amaç	Hristiyanlık hakkında ön bilgilerini harekete geçirebilme ve temel kavramları fark edebilme

Yönerge: Aşağıdaki soruyu kısa ve öz ifadelerle cevaplandırınız.

Hristiyanlık denilince aklınıza neler geliyor?

Cevaplarınızı öğretmen rehberliğinde tahtaya yazarak listeleyiniz.

Listelediğiniz cevapları sınıfça değerlendiriniz.

Değerlendirme

Hristiyanlık hakkında bildiğim 3 kavram/olay		
.....	.....	.....
Hristiyanlık hakkında ilgimi çeken 2 özellik		
.....	.....	
Hristiyanlık hakkında merak ettiğim 1 soru		
.....		

Hristiyanlığın Vahiy ve Peygamber Anlayışı

Hristiyanlığın kurumsallaşması ve inanç esaslarının oluşmasında Pavlus önemli rol oynamıştır. Pavlus, Hz. İsa'nın Tanrı olduğu düşüncesi etrafında şekillendirdiği Hristiyan inancını gittiği yerlerde anlatmıştır.[55] Pavlus'un öğretisinin merkezine koyduğu bu inanç, Hristiyanlıktaki vahiy kavramının temelini oluşturmuştur.

Hristiyanlıkta vahiy, Tanrı'nın kendisini insanlığa açıklaması olarak anlaşılır. Bu anlayışın merkezinde Hz. İsa yer alır. Hristiyan inancına göre vahyin en yüksek ifadesi, Tanrı'nın kelamının Hz. İsa'da beden bulmasıdır. Buna göre Tanrı yalnızca bir peygambere mesaj göndermekle kalmamış; insan suretinde dünyaya gelmiş, insanlar arasında yaşamış ve kendisini doğrudan insanlığa bildirmiştir. Bu sebeple Hz. İsa'nın hayatı, sözleri ve fiilleri vahyin bir parçası olarak kabul edilir. Hristiyanlıktaki bu vahiy anlayışı, Kitab-ı Mukaddes'in yapısını da şekillendirmiştir. Kitab-ı Mukaddes, Ahd-i Atik (Eski Ahit) ve **Ahd-i Cedit** (Yeni Ahit) olmak üzere iki bölümden oluşur. Ahd-i Atik, Hz. İsa'dan önce yaşamış peygamberleri konu edinirken Ahd-i Cedit, doğrudan Hz. İsa ve sonrası dönemi anlatır. Ahd-i Cedit'in en önemli bölümü İnciller'dir. **İncil** kelimesi iyi haber, müjde anlamlarına gelir. Hristiyanların çoğu tarafından doğru kabul edilen dört İncil bulunur. Bunlar: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleridir. İnciller, Hz. İsa'nın hayatını ve öğretilerini farklı kişilerin (havarilerin veya onların öğrencilerinin) kendi yorumlarıyla kaleme aldığı metinler olarak kabul edilir[56] *(Görsel 5.9)*.

Görsel 5.9: *Eski bir İncil nüshası*

Kur'an-ı Kerim'de İncil'in Allah (cc) tarafından Hz. İsa'ya gönderilen vahiy olduğu belirtilir.

(bk. Al-i İmran 3, 65. ayetler, Maide suresi 46. ayet)

6. Etkinlik

10 dk.

Adı	Hristiyanlıkla ilgili Temel Kavramlar
Amaç	Hristiyanlığın tarihi ve temel kavramlarına ilişkin çözümleme yapabilme

Yönerge: Aşağıdaki kutucuklarda Hristiyanlıkla ilgili kavramlar verilmiştir. Bu kavramları kullanarak soruları cevaplayınız. Aynı kavramı birden fazla cevap için kullanabilirsiniz.

Ahd-i Atik	Ahd-i Cedit	İncil	teslis	kilise
Kitab-ı Mukaddes	katedral	şapel	vaftiz	sakrament

1. Hangileri kutsal kitaptır?

.....

2. Hangileri ibadet edilen yerdir?

.....

3. Hangileri ritüeldir?

.....

4. Hangileri inançla ilgilidir?

.....

5. Hristiyanlığa giriş törenine verilen isim hangisidir?

.....

6. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan üçlemeyi ifade eden kavram hangisidir?

.....

Değerlendirme: Sorularda seçtiğiniz kavramları kullanarak Hristiyanlığın temel yapısını birkaç cümle ile özetleyiniz.

.....

.....

.....

.....

Hristiyanlıkla ilgili e-içeriğe karekoddan ulaşabilirsiniz.

Bazı Hristiyan Mezhepleri

İlk dönemlerden itibaren Hristiyanlar arasında inanç ve ibadet gibi konularda ortaya çıkan görüş ayrılıkları, 11. yüzyılda Katoliklik ve Ortodoksluğun, 16. yüzyılda ise Protestanlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu mezheplerle ilgili temel bilgiler şunlardır.

Katoliklik

- Katolik kelimesi genel, evrensel anlamına gelir. Bu kelime Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kilisenin evrenselliğini vurgulamak için kullanılmıştır. Ancak tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı gruplara karşı gerçek kiliseyi temsil eden bir kavram olmuştur.
- Katolik kilisesinin evrensellik iddiası zamanla diğer grupları dışlayan otoriter bir anlayışa dönüşmüştür.
- İnanç ve ahlak konularında papanın otoritesi kabul edilir.
- Hristiyanlığın en kalabalık cemaatini oluşturan mezheptir. Günümüz Hristiyan nüfusunun yaklaşık yarısı Katolik'tir.
- Katolikler yoğun olarak Avrupa, Güney Amerika, Afrika ve Güney Doğu Asya'da bulunurlar *(Görsel 5.10)*.

Görsel 5.10: *Sagrat Cor Katolik Kilisesi (Barselona/İspanya)*

Ortodoksluk

- Ortodoks kelimesi doğru yol anlamına gelir. Bu kelime kendi içinde diğer grupları yanlış gören bir dışlayıcılık barındırır.
- Ortodokslar kendileri için genellikle Ortodoks Katolik Kilisesi ifadesini kullanır. Bu ifade, mezhebin hem doğru görüşü temsil ettiği hem de evrensel olduğu iddiasını ortaya koyar.
- Tarihsel ve kültürel olarak evrensellik iddiası taşımasına rağmen büyük oranda Doğu Avrupa ülkelerinde etkilidir.
- En büyük üç mezhepten biridir *(Görsel 5.11)*.

Görsel 5.11: *Aya İrini Ortodoks Kilisesi (İstanbul/Türkiye)*

Protestanlık

- 16. yüzyılda Martin Luther öncülüğünde başlayan reform hareketi sonucunda ortaya çıkan mezheplerin tamamını ifade eder.
- Kitab-ı Mukaddes'i tek otorite olarak kabul eder ve kurtuluşun sadece ilahi lütuf sayesinde gerçekleşeceğine inanır.
- Katolik Kilisesi'nin asırlarca devam eden merkeziyetçi ve otoriter yapısına başkaldırıyı temsil eder. Ancak bu başkaldırı kilisenin zayıflamasına ve beraberinde farklı mezheplerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.
- Protestanlık içinde evanjelik akımlar önemli bir yer tutar. Evanjelik ismi Yunanca'da "iyi haber, müjde, İncil" anlamına gelen "evangelion" terimiyle ilişkili olarak kullanılmıştır.
- Evanjelik akımlar birçok Protestan grubu bünyesinde barındıran geniş bir Hristiyan hareketi temsil eder.
- Kitab-ı Mukaddes'in otoritesini öne çıkaran evanjelik akımlar bireysel dindarlığı ve ruhsal tecrübeyi merkeze alırlar.
- Evanjelikler, İncil'in mesajının yayılması ve Hristiyan cemaatin yeniden canlanması için misyonerlik faaliyetinde bulunurlar *(Görsel 5.12)*.

Görsel 5.12: *Aziz Paul Protestan Kilisesi (Londra/İngiltere)*

Bilgi Görseli 5.9: *Hristiyanlığa ait bazı mezhepler*

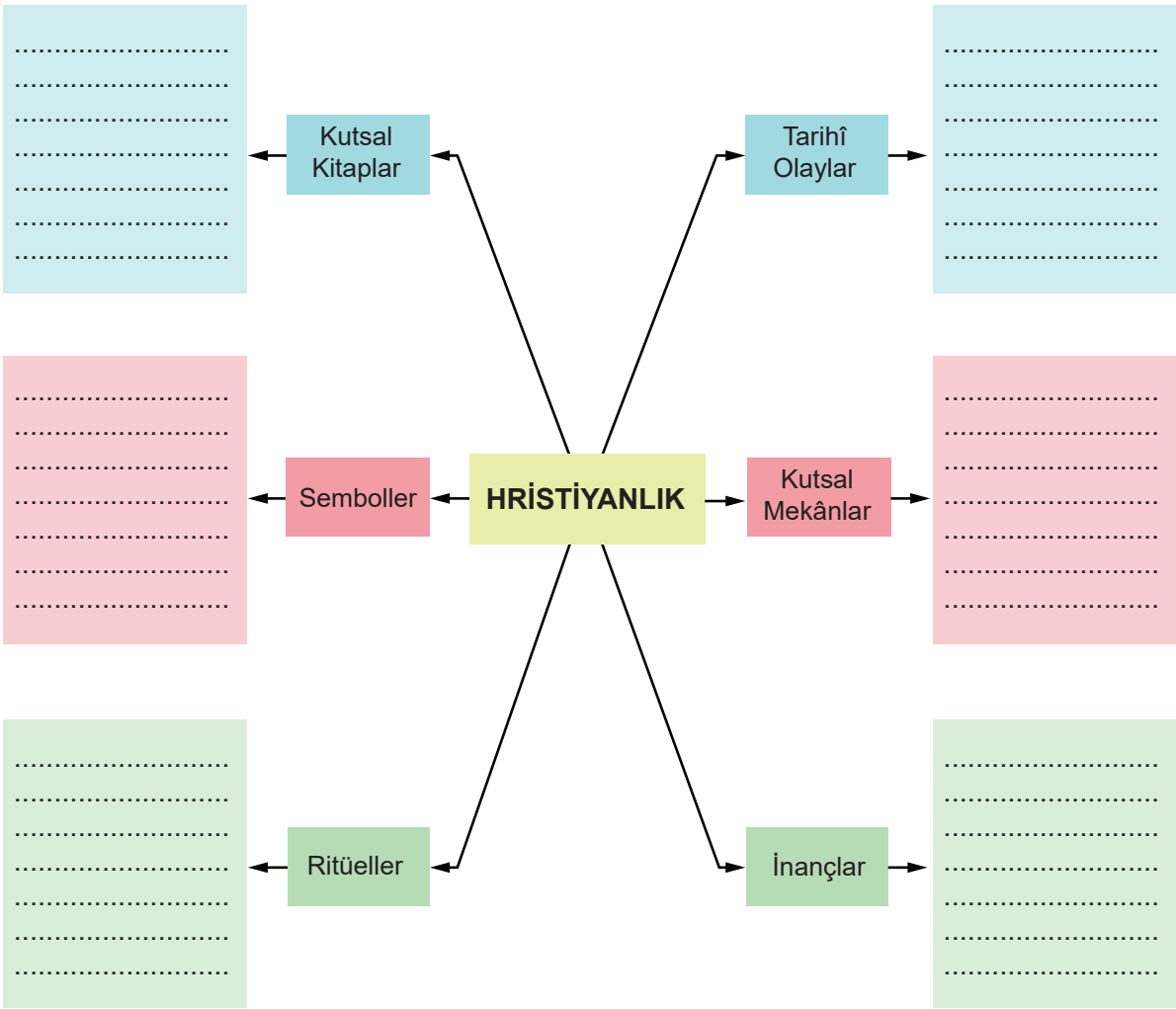
(bk. Demirci, "Ortodoksluk", 33/409-410; Harman, "Katoliklik", 25/55, 58; Gündüz, "Hristiyanlık", 153-155; Waardeburg, "Protestanlık", 34/351-353)

7. Etkinlik

30 dk.

Adı	Hristiyanlığın Tarihini ve Kavramlarını Keşfedelim
Amaç	Hristiyanlığın tarihi ve kavramları arasında sınıflandırma yapabilme ve öğrendiklerini açıklayabilme

Yönerge: Zihin haritasındaki noktalı alanları doldurunuz.

Değerlendirme

Hristiyanlıktaki tarihî olaylarla kutsal mekânlar arasındaki ilişkiyi kısaca açıklayınız.

.....

.....

Hristiyanlıktaki ritüellerle kutsal kitaplar arasındaki ilişkiyi kısaca açıklayınız.

.....

.....

8. Etkinlik

20 dk.

Adı	Bir Arada Yaşamak: İnançlara Saygı
Amaç	Farklı kültür ve inançlara sahip insanlara karşı saygılı ve duyarlı olabilme

Yönerge: Aşağıdaki işlem adımlarını takip ederek etkinliği tamamlayınız.

Dinlerde inananların bir araya gelerek ibadet ettikleri kutsal günler ve toplumsal bağları güçlendiren bayramlar bulunur. Hristiyanlıkta toplu ibadet edilen en önemli gün pazardır. Hristiyanlar pazar günleri kiliseye giderler ve kutsal kitaplarından bölümlerin okunduğu, dualaların edildiği törenlere katılırlar. Hristiyanlıkta her yıl büyük bir coşkuyla kutlanan en önemli bayramlardan biri ise Paskalya'dır. Paskalya kutlamalarından önce "Büyük Perhiz" olarak adlandırılan ve manevi temizliği amaçlayan kırk günlük bir hazırlık dönemi bulunur. Bu dönemde belirli yiyeceklerden uzak durularak bayrama hazırlık yapılır.

(bk. Aydın, "Hıristiyanlık: Mâbed ve İbadet", 17/351)

1. Yukarıdaki metinden hareketle duyarlı ve saygılı bir kişinin kutsal günlerde Hristiyanlara yönelik sergileyeceği davranışlar ve dikkat edeceği hususlarla ilgili düşüncelerinizi belirtiniz.

2. Sınıf arkadaşlarınızdan biriyle eşleşiniz.

3. Bu konu hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşınızla karşılıklı olarak paylaşınız.

4. Paylaşımlarınızdan hareketle kutsal gün ve bayramlarda Hristiyanlara yönelik yaklaşıma dair ortak çıkarımlar oluşturunuz.

5. Ulaştığınız ortak çıkarımları öğretmen rehberliğinde sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

Değerlendirme: Farklı inanç mensuplarının kutsal gün ve bayramlarına yönelik yaklaşımla ilgili ulaştığınız sonucu tek cümleyle özetleyiniz.

.....

Kontrol Noktası

Aşağıdaki metni okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Hristiyanlık, Filistin'de Yahudi kültür ortamı içinde doğmuş, özellikle Pavlus'un çalışmalarıyla farklı bölgelere yayılmıştır. Başlangıçta Roma İmparatorluğu'nda baskı gören Hristiyanlar, 313 yılında Milano Fermanı'yla inanç özgürlüğüne kavuşmuş ve Hristiyanlık zamanla imparatorluğun resmî dini olmuştur.

İlerleyen dönemlerde Doğu ve Batı Roma arasındaki kültürel ve siyasi farklılıklar dini de etkilemiş, 1054 yılında Hristiyanlık içinde Katoliklik ve Ortodoksluk adıyla iki farklı mezhep ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılda ise kilisenin siyasi/ekonomik gücünü kötüye kullanmasına tepki gösteren Martin Luther'in başlattığı Reform hareketleri sonucunda Protestanlık doğmuştur.

(bk. Demirci, "Hıristiyanlık", 17/329-335)

1. **İlk dönemlerinde yasaklanan Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun "resmî dini" hâline gelmesini kilisenin toplum ve yöneticiler üzerindeki etkisi açısından yorumlayınız.**

.....

.....

2. Reform hareketleri sırasında kilisenin otoritesinin sorgulanması, bireyin din ile olan ilişkisinde ne gibi farklılıklara yol açmıştır?

.....

.....

Performans Görevi	
Görev: Yahudilik ve Hristiyanlığın ritüel, kutsal mekân ve sembolleriyle ilgili bir sunu hazırlama	
Amaç: Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin tarihini ve temel özelliklerini açıklayabilme/ifade edebilme	
Beceri: Özetleme	
Ürün: Sunu/Slayt	**Süre:** 1 hafta hazırlık, 1 ders saati sınıf içi
Ölçütler ve Değerlendirme: Bu çalışmada ortaya koyduğunuz ürün; kavram ve ritüelleri tespit etme, kutsal mekân ve sembollerle ilgili bilgi toplama, bilgileri sınıflandırma, görsel ve yazılı materyal kullanma, hazırlanan içeriği sunma, zamanı verimli kullanma ölçütlerine göre Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirilecektir.	
Yönerge: Performans görevinizle ilgili "Ön Hazırlık" bölümünü dikkatlice okuyunuz. Belirtilen hazırlıkları bir hafta içinde tamamlayınız. "Sınıf İçi Uygulama" bölümündeki uygulama adımlarını takip ederek ürününüzü oluşturunuz. **Ön Hazırlık:** Yahudilik ve Hristiyanlığın ritüel, kutsal mekân ve sembolleriyle ilgili güvenilir dijital-basılı kaynaklardan bilgi ve görsel toplayınız. **Sınıf İçi Uygulama** **1.** "Yahudilik ve Hristiyanlığın Ritüel, Kutsal Mekân ve Sembolleri" başlıklı sunu hazırlayınız. **2.** Hazırladığınız sunuyu bir kültür elçisi olarak arkadaşlarınızla paylaşınız.	

Karekoddaki Dereceli Puanlama Anahtarı'nı inceleyiniz ve Öz Değerlendirme Formu'nu doldurunuz.

Farklı Kaydet

Aşağıdaki alana Yahudilik ve Hristiyanlığın temel özelliklerini karşılaştıran bir özet yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

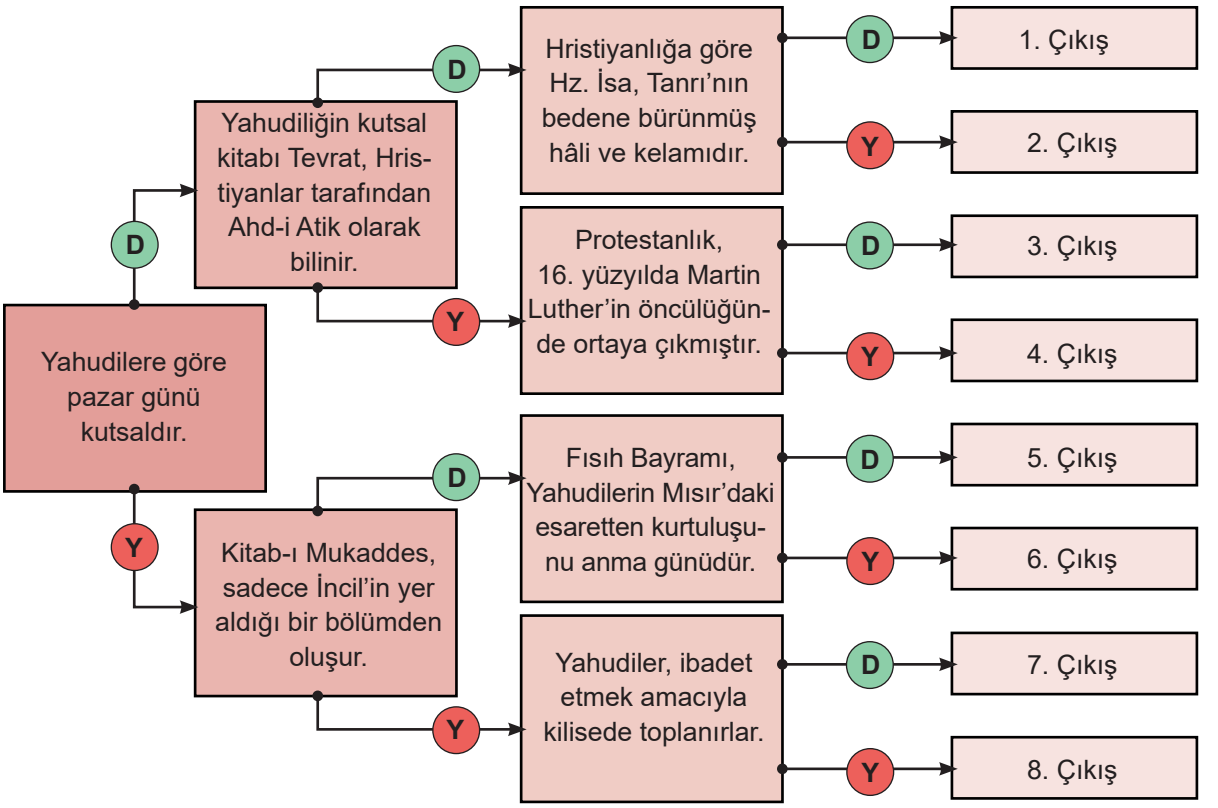
.....

.....

.....

Ölçme ve Değerlendirme Soruları

1. Aşağıda verilen cümlelerin doğruluğunu (D) veya yanlışlığını (Y) belirleyerek yönlendirici okları takip ediniz ve ulaştığınız çıkışı işaretleyiniz.

Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri tabloda verilen kavramlardan uygun olanlarla tamamlayınız.

Ağlama Duvarı	cumartesi	Hz. Davud	evharistiya	kilise
Noel	Paskalya	Hz. Süleyman	vaftiz	Yom Kipur

2. Yahudilikte ..... yılın en kutsal günü sayılır ve o gün oruç tutulur.

3. Yahudilikte Kudüs'ü ele geçirerek krallığın merkezi yapan ..... aynı zamanda İsrail Krallığı'nın büyük kralı olarak kabul edilir.

4. Süleyman Mabedi'nden geriye kaldığına inanılan ..... Yahudilerce kutsal sayılan dua yeridir.

5. Hristiyanlıkta ....., kişinin suya daldırılması veya üstüne su serpilmesi yoluyla günahtan arınmasını ve kiliseye girişini simgeler.

6. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten üç gün sonra dirilişinin anısına ..... Bayramı kutlanır.

7. Hristiyanlıktaki ..... ayini Hz. İsa'nın havarileriyle yediği son akşam yemeğini anmak için yapılır.

8. Hristiyan dünyasında Hz. İsa'nın doğumu ..... Bayramı'nda kutlanır.

Aşağıda verilen ifadelerin sonuna ilgili olduğu kavrama ait harfi yazarak ifadelerle kavramları eşleştiriniz.

9.	Bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin ve törenler	(....)	**a**	Ahd-i Atik
10.	Yahudilikte ibadet, din eğitimi ve cemaat işleri için ayrılan yer veya bina	(....)	**b**	Ahd-i Cedit
11.	Yahudi erkeklerin dua ederken başlarını örttükleri küçük şapka	(....)	**c**	Kilise
12.	Hristiyanlığı benimseyenlerin ibadetlerini yapmış oldukları yer veya tapınak	(....)	**ç**	Kipa
13.	Hristiyanlara göre İncil'den önce gönderilmiş kutsal kitaplar	(....)	**d**	Ritüel
			e	Sinagog

14-17. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Katolik Kilisesi'nin misyonerlik yöntemlerinden biri enkültürasyondur. Enkültürasyon, Hristiyanlığı yaymak için İncil'in mesajını gidilen bölgenin kültürüyle uyumlu hâle getirmek anlamına gelir. Örneğin Hindistan'a giden bazı misyonerler Hindu kıyafetleri giymiş ve yerel âdetleri Hristiyanlığa uyarlamaya çalışmıştır.

(bk. Adam, "Hristiyanlık: Hristiyanlık ve Diğer Dinler", 17/360)

14. Enkültürasyon yönteminin uygulanmasındaki temel amaç aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

A) Hristiyanlık ve Hinduizm'in ritüellerini birleştirmek
B) Yerel halkın inanç ve kültürel değerlerini yok etmek
C) Yerel giysileri benimseyerek kültürel çeşitliliği teşvik etmek
D) Hristiyanlığın evrensel bir din olduğunu dünyaya kanıtlamak
E) Hristiyanlığı yerel halkın kabul edebileceği şekilde sunarak yaymak

15. Hindu kıyafetleri giymek ve yerel âdetleri uyarlamak misyonerlik faaliyetlerinin özünü değiştirmiş midir? Düşüncelerinizi kısaca yazınız.

.....
.....
.....

16. Metinde bahsedilen yöntemin Hristiyanlığın yayılmasına katkı sağladığını düşünüyor musunuz? Gerekçeleriyle kısaca açıklayınız.

.....
.....
.....

17. Misyonerlik faaliyetlerinde kullanılan bu yöntemlerin toplumsal ve dinî etkilerini kendi cümlelerinizle özetleyiniz.

.....
.....
.....

18-20. soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Yahudilikte ibadetlerin yapıldığı en önemli kutsal mekân başlangıçta Kudüs'teki Süleyman Mabedi'ydi. Ancak MS 70 yılında Romalıların mabedi yıkmasıyla birlikte kurban gibi mabede özgü ibadetler Mesih gelip mabedi yeniden inşa edinceye kadar askıya alındı. Bu gelişmenin ardından Yahudilerin dinî hayatı "toplanma evi" anlamına gelen sinagoglar etrafında şekillenmiş ve bu mekânlar geçici olarak mabedin bu işlevini üstlenmiştir. Yaşanan bu mekânsal dönüşümle birlikte sinagoglar yalnızca bir tapınak değil aynı zamanda toplu ibadetin gerçekleştirildiği, din eğitiminin verildiği ve cemaat işlerinin yürütüldüğü çok yönlü merkezler hâline gelmiştir.

18. Aşağıdakilerden hangisi metinde anlatılan dönüşümün Yahudilerin dinî hayatı üzerindeki etkisini en doğru şekilde açıklamaktadır?

A) Mabedin yıkılmasıyla birlikte sinagoglar, ibadetin yanı sıra eğitim ve cemaat işlerinin yürütüldüğü çok yönlü kurumlar hâline gelmiştir.

B) Mabedin yıkılmasından sonra Yahudilikte ibadet tamamen bireysel hâle gelmiş, toplu ibadet uygulamaları sona ermiştir.

C) Mabedin yıkılması, Yahudilikte dinî hayatın sona ermesine yol açmış ve yeni bir merkez oluşturulamamıştır.

D) Sinagoglar, mabedin yıkılmasından sonra da yalnızca ibadet amacıyla kullanılan yapılar olma özelliğini sürdürmüştür.

E) Sinagoglar, mabet yeniden inşa edildikten sonra ortaya çıkmış ve dinî hayatın merkezi olmuştur.

19. Yahudilerin dinî hayatı sinagoglar etrafında yeniden inşa etmişlerinden hareketle insanın ibadet etme ihtiyacı ile 'kutsal bir mekâna ait olma' duygusu arasındaki ilişkiyi değerlendiriniz.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

20. Mabedin yıkılmasının ardından sinagoglar, ibadet, eğitim ve cemaat hayatının merkezi hâline gelmiştir. Bu durum, Yahudilerin dinî ve kültürel kimliklerini korumalarına ne gibi katkılar sağlamıştır? Açıklayınız.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

21. İncillerde Hz. İsa, Yahudi geleneklerine göre büyümüş ve yaşamış bir kişilik olarak anlatılır. Pavlus'un mektuplarında ise daha çok "tarih ötesi" biri olarak sunulur. Pavlus, Hz. İsa'nın bir insan olarak yaşadığı hayattan ziyade onun manevi kimliği ve kurtarıcılığına odaklanmıştır.

(bk. Demirci, "Hıristiyanlık: Tarih", 17/330-331)

Bu metinden hareketle Pavlus'un Hristiyanlık üzerindeki etkisi hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Pavlus'a göre Hz. İsa Yahudileri kurtarmak için gönderilmiş bir öğretmendir.

B) Pavlus, mektuplarında Hz. İsa'nın tarihte yaşamış bir kişi olduğuna vurgu yapmıştır.

C) Pavlus, Hz. İsa'nın biyografisini yazarken İncil yazarlarıyla aynı yöntemi izlemiştir.

D) Hristiyanlıkta inanç esasları sadece Hz. İsa'nın sözlerine dayanarak şekillenmiştir.

E) Hz. İsa'nın Tanrı olduğu inancının benimsenmesinde Pavlus önemli bir rol oynamıştır.

22. **I.** Noel

II. Fısıh

III. Paskalya

IV. Yom Kipur

V. Roş Haşana

Bir Yahudi'den yukarıdaki bayramlardan hangilerini kutlaması beklenir?

A) I, II ve III

B) I, III ve V

C) I, IV ve V

D) II, III ve IV

E) II, IV ve V

23. Yahudi tarihinde Babil Sürgünü (MÖ 586), Süleyman Mabedi'nin yıkılması ve halkın sürgün edilmesiyle sonuçlanan büyük bir travmadır. Ancak bu sürgün ve yıkım Yahudiliğin yok olmasıyla değil dönüşümüyle sonuçlanmıştır. Süleyman Mabedi'nin yokluğunda kurban ibadetinin yerini dua ve sinagoglarda ibadet almıştır. "Kayıp Tevrat" nüshaları Ezra önderliğinde yeniden bir araya getirilerek hayatın merkezine yerleştirilmiştir.

Metne göre Babil Sürgünü'nün Yahudilerin dinî hayatına etkisi hakkında aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Dinî otorite ortadan kalkmış ve Yahudilik bireysel bir inanç hâline gelmiştir.

B) Yahudiler çok tanrı inancını benimseyerek millî kimliklerini kaybetmişlerdir.

C) Yahudiler din adamlarının yetkilerini artırarak Yahudi kimliğini korumaya çalışmışlardır.

D) Yahudilik mabet ve kurban merkezli bir dinden dua ve sinagog merkezli bir din hâline gelmiştir.

E) Sürgün edildikleri bölgelerdeki halkın inançlarını benimseyerek Yahudiliği tümüyle unutmuşlardır.

Üniteyle ilgili daha fazla soruya karekoddan ulaşabilirsiniz.

Sonnot

[1] bk. Gürkan, "Yahudilik", 43/187-188.
[2] bk. "Yahudilik", 8/362.
[3] bk. Adam, "Yahudilik", 205-206.
[4] bk. Mısır'dan Çıkış 1:1-22.
[5] bk. Mısır'dan Çıkış 2:1-25.
[6] bk. Mısır'dan Çıkış 3:1-12.
[7] bk. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 391.
[8] bk. Mısır'dan Çıkış 5:1.
[9] bk. Mısır'dan Çıkış 14:29-30.
[10] bk. Mısır'dan Çıkış 32:19.
[11] bk. Yeşu 14-21.
[12] bk. Gürkan, *Yahudilik*, 28-29.
[13] bk. Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 164-165.
[14] bk. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 113.
[15] bk. "Yahudilik", 8/363.
[16] bk. Adam, "Yahudilik", 205-206.
[17] bk. Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 163.
[18] bk. "Yahudilik", 8/363-364.
[19] bk. Meral, "Yahudilik", 72-73.
[20] bk. Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*, 38.
[21] bk. Gürkan, *Yahudilik*, 84.
[22] bk. Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 189.
[23] bk. "Yahudilik", 8/364-365; Meral, "Yahudilik", 84-86.
[24] bk. *Güncel Türkçe Sözlük*, "ritüel".
[25] bk. Küçük, "İbadet: İslâm Öncesi Dinlerde İbadet", 19/235.
[26] bk. Gürkan, *Yahudilik*, 199.
[27] bk. Aydın, *Yahudilik*, 115-116.
[28] bk. "Kudüs", 5/223.
[29] bk. Güç, "Mâbed", 27/278-279.
[30] bk. Meral, "Yahudilik", 94-95.
[31] bk. "Kitâb-ı Mukaddes", 5/197.
[32] bk. "Yahudilik", 8/364.
[33] bk. Adam, "Yahudilik", 92- 93.
[34] bk. Karaman, "Siyonizm", 37/329.
[35] bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 359; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 342-343.
[36] bk. Demirci, "Hıristiyanlık: Giriş", 17/328.
[37] bk. Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*, 74.
[38] bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 402-403.
[39] bk. Eroğlu, "Hıristiyanlık", 135-138.
[40] bk. Gündüz, "Hıristiyanlık", 120-122.
[41] bk. Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 426-427.
[42] bk. Eroğlu, "Hıristiyanlık", 144-146.
[43] bk. Sürmeli vd., "kilise", 206.
[44] bk. Demirci, "Hıristiyanlık", 17/333-334.
[45] bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 446-447.
[46] bk. Waardenburg, "Reform", 34/530.
[47] bk. Eroğlu, "Hıristiyanlık", 149.
[48] bk. Demirci, "Hıristiyanlık", 17/335.
[49] bk. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 329.
[50] bk. Aydın, "Hıristiyanlık: Mâbed ve İbadet", 17/349-35; Eroğlu, "Hıristiyanlık", 168-170.
[51] bk. Küçük vd., *Dinler Tarihi*, 384-386.
[52] bk. Eroğlu, "Hıristiyanlık", 161.
[53] bk. "Kudüs", 5/223.
[54] bk. Kurt – Aykıt, *Dinler Tarihi*, 276-277.
[55] bk. Aydın, *Dinler Tarihi*, 418-419.
[56] bk. Eroğlu, "Hıristiyanlık", 150-154.

Sözlük

A-B-C-Ç

Adl: Doğru olmak, doğru davranmak, adaletle hükmetmek; eşitlemek vb. anlamlarında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

ahit: 1. Kendine söz vererek bir işi üzerine alma. **2.** Antlaşma.

aidiyet: Ait olma durumu, aitlik.

akide: İnanılan şeyler, dinî inançlar; gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına kesinlikle inanılan şeyler, itikatlar.

akustik: Fizik biliminin konusu ses olan kolu.

alegori: Bir sanat eserindeki ögelerin gerçek hayattan bir şeyleri temsil etmesi durumu.

Âlim: Her şeyi bilen, hiçbir şey kendisine gizli kalmayan ve kullarını her an gözetim altında tutan anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

Antik Dönem: İlk Çağ'daki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan dönem.

arkeolojik: Arkeoloji ile ilgili.

ashap: Hz. Peygamber zamanında yaşamış, Müslüman olarak Peygamberi çok kısa bir süre olsa da görmüş, onun sohbetinde bulunmuş ve yine Müslüman olarak ölmüş kimse. Sahabe. Arkadaş, dost, veli.

aşkın: Felsefi ve dinî bağlamda Tanrı'nın evrenden bağımsız ve üstün olması anlamına gelirken, psikolojide benliğin sınırlarını aşarak evrensel bir bütünlükle bağlantı kurma hâli.

ayin: 1. Bir mezhebin veya bir tarikatın kendine özgü ibadet töreni. **2.** Tören, ibadet tarzı, usul. **3.** Özellikle Yahudi ve Hristiyanların ibadet biçimleri.

aziz: Hristiyanlıkta kilise tarafından din büyüğü olarak kabul edilen kimse.

bağış: Bir kimsenin, kuruluşun veya ülkenin ayni veya nakdi varlıklarını kendi iradesi ile bir başka kişi, kurum veya tüzel kişiliklere karşılıksız olarak devretmesi; hibe, teberru.

Basir: Kusursuz ve eksiksiz olarak tam gören; her yönden işlere vâkıf olan, olayların iç yüzünü bilen anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

bereket: Alışılandan veya beklenilenden fazla olma durumu; artağanlık, bolluk, feyiz, feyezan.

bilinç: İnsanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği; şuur.

bütüncül: Birbirini tamamlayan, birlikte bir bütün oluşturan bir konuyu bütün olarak değerlendiren, bütünü esas alan; holistik.

casusluk: Casus olma durumu; çaşıtlık, ajanlık, espiyonaj.

çarmıh: Suçlu bulunan kişinin öldürülmek amacıyla çivilendiği haç biçimindeki darağacı.

çini: Duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan, bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezeli, pişmiş, balçık levha.

D-E-F-G-Ğ

demokratik: Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi; el erki, demokrasi yanlısı.

dijital: Bilgisayar, tablet, cep telefonu vb. kullanılarak genel ağ ortamında oluşturulan.

derviş: Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse.

dogma: Belli bir konuda ileri sürülen bir görüşün sorgulanamaz, tartışılamaz gerçek olarak kabul edilmesi.

doğal afet: İnsan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri; tabii afet.

ebedî: Sonsuz, sonu ve sınırı olmayan.

ebru: Kitreli su üzerine serpilen boyalarla bezenmiş kâğıt ve bunu hazırlama sanatı.

eğilim: Bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelme; meyil, temayül.

eleştirel düşünme: Bilgiyi sorgulayarak akıl ve kanıt temelinde doğruya ulaşma çabası.

Ezelî: Varlığının başlangıcı olmayan, her zaman var olan Allah (cc).

fıtrat: İnsanın doğuştan sahip olduğu ahlak, huy, karakter, tabiat.

firavun: Eski Mısır hükümdarlarına verilen isim.

gayb: Gözle görülmeyen, gizli olan, akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı.

genetik: İçinde bulunduğu hücre veya organizmaya özel bir etkisi olan, kuşaktan kuşağa ve hücreden hücreye geçen, kalıtımsal olan, genlerin belirlediği, genlerle geçen.

genetik mühendisliği: Canlıların genlerini değiştirerek onlara yeni özellikler kazandırma bilimi.

gramer: Bir dilin ses, biçim ve cümle yapısını inceleyip kurallarını tespit eden bilim, dil bilgisi.

göç: Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret.

H-I-İ-J

hafız: Kur'an'ı bütünüyle ezbere bilen kimse.

hafife almak: Küçümsemek, önemsememek.

haham: Yahudi din adamlarına verilen ünvan.

hâkimiyet: Egemen olma durumu.

han: Yol üzerinde veya kasabalarda yolcuların konaklamalarına yarayan yapı.

hicret: İslam takviminde tarih başı sayılan Hz. Muhammed'in (sav) Mekke'den Medine'ye göç etmesi.

hilafet: Birinin yerine geçen, vekil; vekili olduğu kişi adına görev yapan kimsenin niteliği, makamı.

himmet: Yardım, kayırma.

illegal: Yasalara, yasa kurallarına uymayan; kanun dışı, gayrikanuni, gayrimeşru.

imarethane: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu; imaret.

indirgeme: Karmaşık bir şeyi daha basit veya temel hâle getirmek veya tek bir nedene bağlamak.

itaat: Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma.

itikat: Allah'a, bir dine inanma; akide, iman.

izole: Yalıtılmış olan. Başka şeylerden veya kişilerden ayrı, yalnız bırakılmış.

K-L-M-N-O-Ö

kamusal: Toplumla ilgili, herkesin erişebileceği veya yararlanabileceği, kamu ile ilgili.

karizmatik lider: İnsanları ikna etme gücü yüksek olan ve çevresindeki kişiler üzerinde güçlü bir etki bırakan lider.

kısmet: Evlenme talihi; birine evlenmek için talip olan kimse; pay, talih, kader.

kıyamet: Tek tanrılı dinlerin inanışına göre dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman; hesap günü, mahşer günü.

kozmolojik: Uzay bilimi ile ilgili; evren bilimsel. Evrendeki hareket ve değişim yasalarından evrenin bir başlangıcı ve yaratıcısı olduğunu kanıtlamak üzere öne sürülen felsefi ve dinî deliller.

kumpas: Hile, düzen.

kutsamak: Kutsallaştırmak, kutsal duruma getirmek.

külli irade: Yarattığı her şeyi bilen, yöneten ve her olayın gerçekleşmesini dilediği gibi belirleyen Allah'ın (cc) mutlak iradesidir.

küresel: Dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsenen; global.

küresel çıkar: Dünya çapında tüm insanlığın faydasını gözeten amaçlar.

mahiyet: Nitelik, öz, asıl, esas; özlük, vasıf.

maksat: Elde edilmesi gereken, ulaşılmak istenilen sonuç; erek, gaye, garaz, kasıt, murat, niyet.

makul: Aşırı olmayan, uygun, elverişli.

maneviyat: İnanç, ahlak, erdem vb. değerler bütünü.

meditasyon: Zihni sakinleştirme, düşünceleri toplama ve içsel farkındalığı artırma amacıyla yapılan düşünsel ve zihinsel odaklanma çalışması.

medrese: İslam ülkelerinde, genellikle İslam dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yer.

mehdi: Kıyamete yakın bir zamanda adaleti sağlayacak doğru yolu gösteren, hidayete götüren kişi, rehber.

Melik: Görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

menfaat: Sadece şahsi yarar gözetilerek elde edilen kazanç.

mensubiyet: Bir yerle veya bir kimseyle bağlantısı olan, ilişkili olma durumu.

merasim: Tören; bir toplulukta, üyelerin belli bir olayı, kişiyi veya değeri ayırt edip sembolleştirmesi, bunların anlam ve öneminin güçlendirilmesi amaçlarıyla düzenlenen hareket dizisi.

Mesih: Hz. İsa'ya verilen adlardan biri.

meşruiyet: Geçerli olma durumu; meşruiyet.

metafizik: Madde ve duyularla doğrudan gözlemlenemeyen olguları ve varlığın temel ilkelerini sorgulayan düşünce alanıdır.

milenyum: Bin yıl süren bir zaman dilimi.

minyatür: Çoğunlukla eski yazma kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtılmayan küçük, renkli resim sanatı.

mistik: Gizemle ilgili, gizeme ilişkin.

misyonerlik: Evrensel dinler ve özellikle Hristiyanlıkta dinin yayılması amacıyla yapılan sistematik faaliyetler.

muhaddis: 1. Haber veren, söz nakleden, rivayet eden, ravi, hadis nakleden. **2.** Hadislerin sahih olanlarını sahih olmayanlarından ayırt edebilme donanımınan sahip, hadis ilminin terimlerini ayrıntılarıyla bilen, kendinden önceki hadis âlimlerinin naklettikleri hadislere vâkıf olan hadis âlimi.

muhafaza etmek: Korumak; bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden, zor bir durumdan uzak tutmak.

muhatap: Kendisine söz söylenilen kimse, kendisiyle konuşulan kimse.

mukarnas: Kademeli çıkıntıları olan basamaklı çatma tavan; kubbe; rengârenk alacalı işleme.

mutasavvıf: Tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adamış kimse; İslam gizemcisi, sufi.

mutlak: Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan; saltık.

Mutlak Varlık: Varlığı kendiliğinden olan, hiçbir şeye bağlı olmayan ve tüm varlıkların kaynağı olan üstün varlık.

mücahit: Kutsal ülküler uğruna savaşan kimse.

nefis: Öz varlık, kişilik.

ontolojik: Varlık bilimi ile ilgili, varlık bilimine ait.

Orta Çağ: Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden (476) 1453'e veya 1492'ye kadar süren çağ.

otorite: Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü; yetke, sulta, velayet.

öğreti: Belli bir görüşe dayalı çalışma anlayışının bütünü.

P-R-S-Ş-T

politik: Politika ile ilgili; siyasi.

Rab: Yaratan, yöneten, koruyan ve her şeyin sahibi olan güçlü ve üstün varlık anlamına gelir.

Rahîm: Yaratmış olduğu bütün varlıklara karşılıksız rızık veren, yarattıklarını koruyan, esirgeyen, bağışlayan ve merhamet eden, ahirette ise sadece mümin kullarına şefkat edecek olan anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

rahip: Hristiyanlıkta dünya hayatından uzaklaşarak manastırlarda evlenmeden yaşayan erkek din adamı.

Rahman: Dünyada bütün canlılara şefkat gösteren, mümin kâfir ayrımı yapmaksızın insanlara merhamet eden, her türlü nimeti sürekli veren, rahmeti sonsuz olan Anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

rasyonel: Akla uygun, aklın kurallarına dayanan; ölçülü, ussal, hesaplı.

refah: Bolluk, rahatlık ve varlık içinde iyi yaşama; gönenç.

reform: Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik, iyileştirme, düzeltme.

Rezzak: Yaratmış olduğu tüm canlıların hava, su başta olmak üzere tüm ihtiyaçlarını karşılayan; onların yeme, içme, mal mülk edinmelerini sağlayan, akıl fikir verip akıl fikir verip vahiy göndermek suretiyle onları destekleyen her türlü rızkı sürekli veren.

ribat: Sınır boylarında ve stratejik mevkilerde askerî amaçlı sağlam yapılara verilen ad.

ritüel: Bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasim ve bu sırada uyulması gereken kurallar.

ruhban sınıfı: Rahiplerin oluşturduğu dinsel sınıf.

sadaka: Allah (cc) yolunda harcama, Allah (cc) rızası için fakirlere yapılan karşılıksız yardım ve her türlü iyilik.

Sahabe: Hz. Muhammed'i (sav) görmüş ve onun sohbetinde bulunmuş Müslümanlar; ashap, ashabıkiram.

Semi: Gizli ve açık her şeyi duyan, insanın kalbinden geçenleri bile işitip bilen, kullarının yapmış olduğu duaları boş çevirmeyen anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

sığınmacı: Başka bir ülkeye veya yere sığınmış olan kişi; sığınık, mülteci.

sibernetik: Canlılar, makineler ve sistemler arasındaki iletişim, kontrol ve geri bildirim süreçlerini inceleyen bilim dalı.

Suffe: Mescid-i Nebevi'nin bitişiğinde yoksul sahabilerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu hâline gelen yer.

suistimal: Görev, yetki vb.ni kötüye kullanma.

şantaj: Herhangi bir çıkar sağlamak amacıyla bir kimseyi, kendisiyle ilgili lekeleyici, gözden düşürücü bir haberi yayma veya açığa çıkarma tehdidiyle korkutma.

şifa: Bedensel veya ruhsal bir hastalığın son bulması, hastalıktan kurtulma; onma.

tahlil: Bir metni belirli yöntemlere bağlı kalarak gözden geçirme; çözümleme.

takva: Bilinçli davranma; uyanıklık, dikkatli olma, sakınma, korunma, korkma. Allah'ı (cc) görüyormuşçasına bir bilinç içerisinde farzları, vacipleri hakkıyla yerine getirme; Allah'ın (cc) hoşnutluğunu kazanmak amacıyla nafileleri çokça yapma.

tarikat: Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Allah'a (cc) ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri.

tasavvuf: Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzını yaşama gayreti.

tebliğ etmek: 1. Ulaştırmak, duyurmak, açıklamak. **2**. Açıklanması gereken dinî bir hükmü, yerine göre örnekler vererek yerine göre nasihat ederek sözlü ve yazılı bir biçimde eksiksiz olarak anlatmak.

tefrik: Bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik; ayırt, ayrım.

tefsir usulü: Kur'an-ı Kerim incelemelerinde izlenmesi gereken ilke ve yöntemleri belirleyen, sınırları ve amacı belli bir ilim dalıdır. Bu ilim dalı Kur'an-ı Kerim'in inişi, tertip edilişi, toplanması, yazılışı, okunuşu, mucize oluşu, nasih ve mensuhu, Mekki ve Medeni oluşu, nüzul sebepleri vb. dil ve tarih çerçevesinde incelenebilecek Kur'an-ı Kerim'le ilgili konuların tamamını içerir.

tekelcilik: Bir şeye, bir düşünceye tek başına sahip olma, benimseme, yayma taraflısı olan.

tekke: Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer; dergâh.

teleolojik: Bir varlığı veya olayı amacına ve taşıdığı gayeye bakarak açıklayan düşünce biçimi.

temyiz: Ayırt etme, anlama, tercih etme.

teori: Gözlem ve araştırmalara dayanarak bir olayı açıklamak için geliştirilen bilimsel görüş.

terör: Karşı tarafa korku salma, cana kıyma, malı yakıp yıkma; yıldırı, tedhiş.

tevhit: Allah'ı (cc) zatında, sıfatlarında ve fiillerinde birleme, tek ve eşsiz olduğuna inanma, ona hiçbir şeyi şirk koşmadan ibadeti yalnızca Allah (cc) için yapma.

Tevvab: Yapmış olduğu günahlardan pişmanlık duyan, günahlara bir daha dönmemede kararlı olan ve günahlarına içtenlikle tövbe eden kullarını bağışlayan ve onların tövbelerini çokça kabul eden anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

tezyinat: Bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri.

tövbe: İnsanın bilerek veya bilmeyerek yaptığı hata, kusur, büyük ve küçük günahlarından pişman olup bir daha aynı günahları yapmamaya karar vererek vazgeçmesi.

U-Ü-V-Y-Z

ümmet: Din ve inanç birliği temelinde bir araya gelen ve aynı peygambere bağlanan insanlar topluluğu, bir din üzerinde birleşen millet.

Vekîl: Bütün varlıkların işlerini düzenleyen, onları sevk ve idare eden, yardımını esirgemeden koruyup gözeten ve kullarının rızıklarına kefil olan anlamında Allah'ın (cc) esmayıhüsnasından biri.

yadsıma: Var olan bir şeyi yok saymak; inkâr etmek.

Yeni Çağ: Orta Çağ'ın bitiminden (1453 veya 1492'den) Fransız İhtilali'ne (1789) kadar süren çağ.

yeti: İnsanda bulunan, bir şey yapabilme yeteneği; kuvve, meleke.

yozlaşmak: Kişi, toplum vb. özündeki iyi niteliklerini, değer yargılarını, birtakım dış etkenlerle yitirerek bozulmak, kötüye gitmek.

zekât: Dinen zengin olan Müslümanların dinî bir görev olarak her yıl mallarının ve paralarının yüzde iki buçuğunu ibadet niyetiyle Kur'an-ı Kerim'in belirlemiş olduğu yerlere vermeleri.

Kaynakça

Abubaker, Sarkan Salman. “Hilafet’ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: İŞİD”. Dergipark. 29 Eylül 2025. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/775786

Adam, Baki. “Yahudilik”. *Yaşayan Dünya Dinleri.* ed. Şinasi Gündüz. 205-275. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

“Afet”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. ed. Tuncay Başoğlu. 1/128-129. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

“Agnostisizm”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 1/130-132. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Alalu, Suzan vd. *Yahudilikte Kavram ve Değerler.* İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2. Basım, 2001.

Altıntaş, Hayrani. “Dehriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 9/107-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Altunışık, Mehmet Akif. “İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2(2019), 615-642. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/818957

Ar, Merve. “İslamofobik Kurguda Oryantalizmin Rolü”. *OMÜ İlahiyat* 2020: 159-175. Erişim 11 Mayıs 2026. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1491112

Arık, Durmuş. *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

“Ateizm”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 1/350-357. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Aydın, Fuat. *Yahudilik: Tarih, İnanç, İbadet, Kültür.* İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2018.

Aydın, Mahmut. *Dinler Tarihi: Tarih, İnanç ve İbadet.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi.* İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 13. Basım, 2012.

Aydın, Mehmet. “Hıristiyanlık: Hıristiyan İnançları”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 17/345-348. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

___. “Hıristiyanlık: Mâbed ve İbadet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 17/348-353. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

___. *Dinler Tarihine Giriş.* Konya: Damla Ofset, 2008.

“Bela”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 1/448-451. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Bulgen, Mehmet (ed.). *Yapay Zekâ ve İslâm.* İstanbul: Timaş Yayınları,1. Basım 2025.

Certel, Hüseyin. “Din İstismarı Üzerine”. *İslami Araştırmalar Dergisi,* 22-1(2011), 1-11.

Çağrıcı, Mustafa. “Hasene”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

___. “Hürriyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 18/502-505. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Çelebi, İlyas. “Hüsün ve Kubuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 19/59-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Çetin, Osman. “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/234-241. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya Transhümanizm.* İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2020.

___. *Transhümanizm İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü,* Ankara: Elis Yayınları 2. Basım 2020.

"Deizm". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 2/187-190. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Demirci, Kürşat. "Hıristiyanlık: Giriş, Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 17/328-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

___. "Ortodoksluk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 33/409-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

DİYKB, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. *Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY Raporu.* Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 2016. https://www. diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/2198/din-isleri-yuksek-kurulu-baskanligi-tarafindan-hazirlanan-dini-istismar-hareketi-fetopdy-raporu

Doğan, Abdullah. "FETÖ'nün 'Gül Kokulu Din istismarı İddianamede'". Anadolu Ajansı (30 Temmuz 2007). https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-gul-kokulu-din-istismari-iddianamede/872469

"Dua". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 2/250-258. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Düzgün, Şaban Ali (ed.). *Kelam El Kitabı.* Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Erdem, Hüseyin. "Medeniyetin Anlamı ve Tanımı". *Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi.* ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayvacı. 15-18. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2020.

Erdem, Ömer Faruk. "Din ve Medeniyet". *Medeniyet Tasavvuru ve Karatay Medresesi.* ed. Ömer Faruk Erdem - Murat Ayvacı. 43-49. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2020.

Erkoçoğlu, Fatih. "İslam Medeniyetinde Çevre, Şehircilik ve Mimari". *İslâm Medeniyeti Tarihi.* ed. Eyüp Baş. 437-515. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Hıristiyanlık". *Dinler Tarihi El Kitabı.* ed. Baki Adam. 133-194. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Eroğlu, Yakup. "Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Diline Etki ve Katkıları". *Ağrı İslami İlimler Dergisi 7* (Aralık 2020), 182-199.

Erul, Bünyamin. *Kudüs ve Aksâ.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024.

Erünsal, İsmail E. "Kütüphane". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/11-32. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Fazlılıoğlu, İhsan. "Hârizmî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

"FETÖ ve DEAŞ, Din İstismarının En Canlı Örnekleridir" (21 Ocak 2020). https://www.diyanet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/26269/feto-ve-deas-din-istismarinin-en-canli-ornekleridir

Göl, Yavuz Selim. "İslam Medeniyetinde Pozitif İlimlerin Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme". *Atabe 8* (2022), 139-156.

Görgün, Hilal. "Mısır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/555-557. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Görgün, Tahsin. "Medeniyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 23/298-301. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Güç, Ahmet. "Mâbed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/276-280. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Günay, Tümer. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. İstanbul:TDV Yayınları, 1994.

Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 15 Nisan 2026. https://sozluk.gov.tr

Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü.* Konya: Vadi Yayınları, 1998.

___. “Hıristiyanlık”. *Dünya Dinleri.* ed. Şinasi Gündüz. 115-168. İstanbul: MilelNihal Yayınları, 8. Basım, 2023.

___. “Hristiyanlık: Batıda Yaygın Olan Protestanlık Çerçevesindeki Mezhepler/Akımlar”. *Yaşayan Dünya Dinleri.* ed. Şinasi Gündüz. 153-161. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik.* İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

___. “Yahudilik: Giriş, Tarih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 43/187-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hadramî, Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun. *Mukaddime.* çev. Halil Kendir. Ankara: İmaj, 2004.

Harekât, İbrahim. “Mağrib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/314-318. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Harman, Ömer Faruk. “İslamiyet ve Kudüs”. *Milel ve Nihal* 16/1 (2019), 9-30.

___. “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 26/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

___. “Katoliklik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/55-58. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

“Hasta”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 3/398-400. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

“Hayır”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 3/439-441. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

“Hidayet”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 3/507-509. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

“Hüsün ve Kubuh”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 4/75-77. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Işık, Aydın. "Din ve Sanat İlişkisi". *Din Felsefesi*. ed. Recep Kılıç ve Mehemt Sait Rençber. 391-415. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014

İHA. “İstanbul'da en büyük sel felaketi 2009 yılında yaşanmıştı.” (18 Temmuz 2017), 1. https://www.iha.com.tr/haber-istanbulda-en-son-buyuk-sel-felaketi-2009-yilinda-yasanmisti-658765

“İlim”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 4/316-317. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

İnan, Akif. *Şiirler.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.

“İrade”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 4/369-370. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Kabay, Orhan. “Kültür ve Medeniyet Kavramlarının Anlam Farklılığı Üzerine Değerlendirme”. *Culture and Civilization* 8 (2025), 28-35.

“Kader”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 4/520-524. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Kahramanoğlu, Recep – Şahin, Fulya. “Hacı Bektaş Veli Felsefesinin Etnopedagojik Açıdan İncelenmesi”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21 (2019), 41-58.

Karaman, Fikret. “Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki Mirası”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018), 21-47.

Karaman, Hayreddin vd. *İlmihal I: İman ve İbadetler.* Ankara: TDV Yayınları, 2018.

___ vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.

Karaman, M. Lutfullah. "Siyonizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 37/329-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kaya, Mahmut. "Felsefe". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 12/311-319. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kazıcı, Ziya. *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi.* İstanbul: MÜİF Yayınları, 2010.

Kiel, Machiel. "Sarı Saltuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/147-150. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Kitab-ı Mukaddes. Erişim 15 Nisan 2026. https://www.kitabimukaddes.com/

"Kitâb-ı Mukaddes". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 5/197-199. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Koç, Turan. "Sanat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 36/90-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Koç, Turan. *İslam Estetiği*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Köse, Ali. *Milenyum Tarikatları Batı'da Yeni Dinî Akımlar.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

"Kudret". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 5/218-220. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

"Kudüs". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 5/221-226. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Kur'an Yolu. Erişim 15 Nisan 2026. https://kuran.diyanet.gov.tr/

Kurt, Ali Osman – Aykıt, Dursun Ali. *Dinler Tarihi.* Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

Kutluer, İlhan. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 17/503-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

___"İlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/109-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

___. "Medeniyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 28/296-297. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

___. "Lâedriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/ 41-42. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

___. "Pozitivizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 15 Nisan 2026. https://islamansiklopedisi.org.tr/pozitivizm

Küçük, Abdurrahman. "İbadet: İslâm Öncesi Dinlerde İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 19/235-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

____. "Arz-ı Mev'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 3/442-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

____ vd. *Dinler Tarihi.* Ankara: Berikan Yayınevi, 2009.

"Materyalizm". *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 5/370-375. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9,10, 11 ve 12. Sınıf).* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu, 2026. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=2153

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı. *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni 2025.* Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu, 2025. https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1945

Meral, Yasin. "Yahudilik". *Dünya Dinleri.* ed. Şinasi Gündüz. 61-114. İstanbul: MilelNihal Yayınları, 8. Basım, 2023.

Meriç, Cemil. *Mağaradakiler.* İstanbul: İletişim Yayınları, 28. Basım, 2017.

Mutluel, Osman. "İslam Sanatının Oluşumundaki Etkenler". *Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/1 (2011), 19-27.

Mülâyim, Selçuk. “Mimari”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/91-95. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

“Nihilizm”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 6/357-360. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Okumuş, Ejder. “İslam Medeniyetinin Ana Çizgileri”. *Lale* 4 (2021), 66-80.

Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Özafşar, Mehmet Emin (ed.). *Hadislerle İslam.* 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2013. https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/

Özaydın, Abdülkerim. “Bağdat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 4/437-441. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Özcan, Nuri – Çetinkaya, Yalçın. “Mûsiki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 31/257-261. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özel, Ahmet. “Afet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/399. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

___. “Emeviyye Camii”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 11/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özgüdenli, Osman Gazi. “Mâveraünnehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 28/177-180. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Ek-2/212-215. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

___. “Reform”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/530-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Pakdemirli, M. Nur – Birışık, Abdülhamit. “Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/2 (2013), 87-115.

“Pozitivizm”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 6/484-488. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

“Rızık”. T*emel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 7/22-23. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

“Sağlık”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 7/98-100. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Schmid, Wilhelm. *Salınmak: Hayattan Sevinç Duyma Sanatı.* çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2024.

“Sekülerizm”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 7/177-182. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik.çev.* Abdurrahman Aliy. 1. Cilt. Ankara: TÜBA, 2007.

Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik.çev.* Abdurrahman Aliy. 3. Cilt. Ankara: TÜBA, 2007.

Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik.çev.* AbdurrahmanAliy. 7. Cilt. Ankara: TÜBA, 2007.

“Sünnetullah”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 7/343-344. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Sürmeli, Mehmet vd. *Dinî Terimler Sözlüğü.* ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Şahin, İlhan. “Ahî Evran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Tarım Ertuğ, Zeynep. “İmaret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 22/219-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Tanman, M. Baha. “Hala Sultan Tekkesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 15/225-227. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

“Tefsir”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 8/57. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2021.

Tek, Abdurrezzak. *Ankara’nın Gönül Sultanı Hacı Bayram-ı Velî.* Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Topaloğlu, Aydın. “Esmâ-i Hüsnâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 11/ 404-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

___. “Materyalizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/137-140. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

___. “Teizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 40/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Turan, Süleyman. *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi.* İstanbul, Okur Akademi, 2. Basım, 2024.

___. *Neden ve Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi.* İstanbul: Okur Akademi, 1. Basım, 2018.

Uluç, Özlem. *Yeni Dini Hareketler.* İstanbul: Yarın Yayınları, 1. Basım, 2012.

Waardeburg, Jacques. “Protestanlık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 34/351-354. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

“Yahudilik”. *Temel İslam Ansiklopedisi.* ed. Tuncay Başoğlu. 8/362-368. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020.

Yaman, Muammer – Sağıroğlu, Özlem. “Osmanlı Dini Mimarisinde Akustik Performansın Geleneksel Yapım Teknikleri Çerçevesinde İncelenmesi”. *TÜBAV Bilim* 13/1 (2020), 38-49.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kelam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 25/196-203. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

___. “Şer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 38/539-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yetkin, Şerare. “Çini”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 8/329-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yıldırım, Mustafa. “İlk Dönem İslam Sanatının Oluşumu”. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 4/10 (2015).

Karekoddan yararlanarak İSNAD Sonnot Atıf Sistemi Kılavuzu’na ulaşabilirsiniz.

Cevap anahtarına karekoddan ulaşabilirsiniz.

Görsel ve Genel Ağ Kaynakçasına karekoddan ulaşabilirsiniz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Erivan
İRAN
SURİYE
IRAK
LİBYA
MISIR
İSRAİL
LÜBNAN
Beyrut
Bağdat
Şam
Tel Aviv
Atina
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
A K D E N İ Z
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Lefkoşa
Erenköy
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
Gazze Şeridi
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Çanakkale
Gökçeada
Bozcaada
Balıkesir
Bursa
Yalova
Kocaeli
Sakarya
Düzce
Bolu
Bilecik
Eskişehir
Kütahya
Manisa
Uşak
Afyonkarahisar
İzmir
Aydın
Denizli
Muğla
Burdur
Isparta
Konya
Antalya
Karaman
Mersin
Adana
Niğde
Aksaray
Nevşehir
Kırşehir
Kayseri
Yozgat
Ankara
Çankırı
Karabük
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Çorum
Amasya
Sinop
Samsun
Tokat
Sivas
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
Kars
Gümüşhane
Bayburt
Erzincan
Erzurum
Iğdır
Ağrı
Tunceli
Bingöl
Muş
Bitlis
Van
Elâzığ
Malatya
Diyarbakır
Siirt
Batman
Şırnak
Hakkâri
Mardin
Şanlıurfa
Gaziantep
Osmaniye
Kilis
Hatay
Kahramanmaraş
Adıyaman
ACARA Ö.Ç.
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
İRAN
İRAK
SURİYE
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
HİNDİSTAN
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
TÜVA C.
SAHA (YAKUTİ) C.
AZERBAYCAN
GÜRCİSTAN
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Tahran
Kabil
Yeni Delhi
Ankara
Berlin
Paris
Londra
Madrid
Roma
Atina
Varşova
Minsk
Kiev
Bükreş
Sofya
Belgrad
Viyana
Prag
Budapeşte
Helsinki
Oslo
Stockholm
Kopenhag
Amsterdam
Brüksel
Dublin
Lizbon
Cezayir
Trablus
Kahire
Amman
Şam
Bağdat
Kuveyt
Riyad
Doha
Abu Dabi
Muskat
Sana
Ulanbator
Pekin
Dakka
Yeni Delhi
İslamabad
Kabil
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Tahran
Moskova
Astana
İZLANDA
NORVEÇ
İSVEÇ
FİNLANDİYA
DANİMARKA
İRLANDA
BİRLEŞİK KRALLIK
HOLLANDA
BELÇİKA
ALMANYA
POLONYA
BELARUS
UKRAYNA
MOLDOVA
ROMANYA
MACARİSTAN
SLOVAKYA
AVUSTURYA
İSVİÇRE
LİHTENŞTAYN
ÇEKYA
FRANSA
İSPANYA
PORTEKİZ
İTALYA
FAS
CEZAYİR
TUNUS
LİBYA
NİJER
ÇAD
SUDAN
MISIR
FİLİSTİN
ÜRDÜN
IRAK
KUVEYT
SUUDİ ARABİSTAN
KATAR
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
UMMAN
YEMEN
BANGLADEŞ
HİNDİSTAN
PAKİSTAN
AFGANİSTAN
İRAN
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
TÜVA C.
SAHA (YAKUTİ) C.
TÜRKİYE
SURİYE
AZERBAYCAN
GÜRCİSTAN
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Tahran
Kabil
Yeni Delhi
Ankara
Berlin
Paris
Londra
Madrid
Roma
Atina
Varşova
Minsk
Kiev
Bükreş
Sofya
Belgrad
Viyana
Prag
Budapeşte
Helsinki
Oslo
Stockholm
Kopenhag
Amsterdam
Brüksel
Dublin
Lizbon
Cezayir
Trablus
Kahire
Amman
Şam
Bağdat
Kuveyt
Riyad
Doha
Abu Dabi
Muskat
Sana
Ulanbator
Pekin
Dakka
Yeni Delhi
İslamabad
Kabil
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Tahran
Moskova
Astana